

AALBORG UNIVERSITY

Velfærdspolicy og danskernes disposition

- Diposition og velfærdsudvikling

Erik Lander Jensen, Mark Bjerregaard Bengtson
Speciale FI4 - Aalborg Universitet
- - - 1. Oktober 2014 - - -

Erik Lander Jensen
Stud.cand.scient.pol

Mark Bjerregaard Bengtson
Stud.cand.soc

Det Samfundsvidenskabelige Fakultet
Skolen for Statskundskab
Politik og Administration

Velfærdspolicy og danskernes disposition

Speciale Efterår 2014:

10. semester,

July 1st (Extended) - October 1st 2014

Tema:

Disposition og velfærdsudvikling

Forfattere:

Erik Lander Jensen

Mark Bjerregaard Bengtson

Vejleder:

Simon Laumann Jørgensen

simonl@dps.aau.dk

Printed in: 4 copies

Number of pages

in the Report: 109

246480 Anslag • 102,7 normalsider

Normalside af 2400 anslag

Abstract

The objective of this master thesis is to disclose whether or not the third way welfare policies change from the nineteen nineties have changed the postwar social democratic welfare regime. The change we seek to unearth is in the potential transformation of the welfare state through policy arrangements on the institutional level, and to what degree these third way welfare policies have had consequences for the Danish citizens' disposition regarding the welfare – welfare relation.

The question of welfare changing over time is here put in the setting of an institutional aspect; do the citizens adhere to the previous perception of Danish welfare state or have their dispositions change with the institutions adapted policies of the new third way welfare idea? The thesis furthermore seeks to acknowledge and conceptualize two stereotypes of welfare state, the universal social welfare scheme as described by Gøsta Esping-Andersen(1990) and Jørgen Goul Andersen(2003a) as opposed to Anthony Giddens' *the third way* welfare. The question thus becomes which of the two schemes best categorizes the Danish disposition towards changing the welfare state?

In order to explain the welfare dispositions in the general public we look into institutional methodical design, where the aim is to see wherever or not the public has indeed accepted proposed institutional welfare change, or are the people still of a welfare cognizance. So it all comes down to whether or not the citizens are adapting to the institutional policy change regarding welfare or rejecting them.

Resume

The objective of this master thesis is to disclose wherever or not the third way workfare policies change from the nineteen nineties have changed the postwar social democratic welfare regime. The change we seek to unearth is in the potential transformation of the welfare state through policy arrangements on the institutional level, and to what degree these third way workfare policies have had consequences for the Danish citizens' disposition regarding the welfare – workfare relation.

The question of welfare changing over time is here put in the setting of an institutional aspect; do the citizens adhere to the previous perception of Danish welfare state or have their dispositions change with the institutions adapted policies of the new third way workfare idea? The thesis furthermore seeks to acknowledge and conceptualize two stereotypes of welfare state, the universal social welfare scheme as described by Gøsta Esping-Andersen(1990) and Jørgen Goul Andersen(2003a) as opposed to Anthony Giddens' *the third way* workfare. The question thus becomes which of the two schemes best categorizes the Danish disposition towards changing the welfare state? In order to explain the welfare dispositions in the general public we look into institutional methodical design, where the aim is to see wherever or not the public has indeed accepted proposed institutional workfare change, or are the people still of a welfare cognizance. So it all comes down to whether or not the citizens are adapting to the institutional policy change regarding workfare or rejecting them. A hermeneutic approach is taken to advance the understanding of the citizens' disposition, and to avoid an ontological void.

The statistical tests for the Danish disposition, will aim to prove that an OLS-concept to recognize and decipher the welfare - workfare relation is biased, and therefore inefficient to categorize the essence of the society development we seek. To get around the bias of the OLS, a multi-level-analysis is adopted to allow for inter-variable relation and effect.

The results are a picture of the Danish citizens still pro a welfare regime in regard to the classic welfare equality and solidarity, but have adopted the marked aspects of employment and reciprocity. The base of the welfare is thus still there, but the third way views have been incorporated into the disposition of the Danish citizens.

I	Indroduktion	3
1	Velfærdsstat	5
1.1	Indledning	5
1.2	Problemformulering	9
1.3	Strukturpolitik, aktivering og den danske tilgang	10
1.3.1	Strukturpolitik og samfund	10
1.3.2	Det økonomiske aspekt	13
1.3.3	Opsamling og aktiveringslinjen	15
2	Metode	21
2.1	Metodologi afsnit	21
2.1.1	HI som forskningsstrategi	21
2.1.2	Historisk institutionalisme – teoretisksammenspil og effekter	24
2.1.3	Samling	28
II	Teori	33
3	Det teoretiske grundlag for diskussion	35
3.1	Den universale velfærdsstat	36
3.1.1	Velfærd som dekommodification af borgeren	36
3.1.2	Velfærd som solidaritet og lighed	39
3.1.3	Velfærd som ståsted	42
3.2	Den tredje vej	44
3.2.1	En tredje vej	45
3.3	... Den tredje vej som en pragmatisk mellemvej	47
3.3.1	Modspil til dekommodificeringen	48
3.3.2	Lighed og reciprocitet	55

III	Analyse	63
4	Operationalisering	65
4.1	Operationalisering - Mesoniveau	66
4.1.1	Solidaritet og lighed	66
4.1.2	Risikosamfund og risiko i samfundet	67
4.2	Operationalisering - Makroniveau	69
4.2.1	Dekommodificering versus rekommodificering	69
5	Analyse	71
5.1	Analyse	71
5.1.1	Analytisk fremgangsmåde	71
5.2	Analytisk mesoniveau	74
5.2.1	Reciprocitet, ret og pligt	74
5.2.2	Perspektiver fra Ret og Pligt	80
5.2.3	Solidaritet og lighed	82
5.2.4	Perspektiver fra solidaritet og lighed	87
5.3	Analytisk makroniveau	90
5.3.1	Makroanalyse	90
5.3.2	Regression og Multi-level-analysis	95
5.3.3	Delkonklusion – effekter fra statistikken	97
6	Konklusion	99
7	Litteraturliste og Appendiks	103
7.1	Litteraturliste	103
7.1.1	Bøger	103
7.1.2	Artikler	105
7.1.3	Konference noter	106
7.1.4	Web	106
7.1.5	Data	106
7.2	Appendiks A	107

Del I

Introduktion

KAPITEL 1

VELFÆRDSSTAT

1.1 Indledning

Den danske velfærdsstat og den model der knytter sig til staten, er i konstant forandring. Forandring er det der har interesse i projektet, da et skift i holdning til forandringer kan forme velfærd og samfundssammenhæng. Forandring i velfærdsstaten er postuleret i flere bøger, såsom Torfing (2004) og i andre dele af den danske serie 'Magtudredningen'. Den udvikling der omtales mest er overgangen fra forsørgerkultur til en mere aktiverings præget tilgang til den førte policy. Overgang til aktivering vil igennem projektet være ændringen i policy, hvor der skelnes mellem policy som det er blevet ført før og efter nittenhundredefirserne, som blandt andet beskrevet i (Andersen 2003b).

For at se ændringerne i perspektiv kan vi se nærmere på Mishras' (1990) udlægning af hvad der er sket igennem firserne. Her fastholdes det at neo-liberale tiltag søgte en tilbagerulning af velfærdsstaten, som den var blevet fremført op gennem efterkrigstiden. Det var et forsøg på at føre nye policies, som arbejder væk fra den norm eller ide som ligger til grund for de nordiske velfærdsstater, men da der er tale om noget 'som vi kender det i dag', er den umiddelbare konklusion at en tilbagerulning ikke lykkedes. Dog åbner det for diskussion af om nogle af disse tiltag stadig har en plads i samfundet, selvom tilbagerulningen ikke blev til noget i Norden. For tiltagene er formuleret, det vil sige der har været ført policy som ligger op til tilbagerulning, men der er stadig en dansk model kombineret med ideen om effektivisering af de offentlige institutioner (nedskæringer, tilpasning o.l.). Torfing (2004:9) taler om at denne ændring i policy i forhold til de ændringer vi omtalte ovenfor, også skaber grund til diskussion fordi et skift repræsenterer to meget forskellige tilgange til velfærd, men at initiativerne stadig ikke syntes at udelukke hinanden. Den

første teoretiske inkonsistens vi rammer er selve regimet, og den institutionsmæssig komplikation det ville give at skifte denne til noget radikalt andet. I Torfings (Ibid.) udlægning skriver han at 'samfundsforskere mente, at velfærdsstaten stort set var uforanderlig'. Det samme kan findes i Mishra (1990), men vi ynder at beskrive dette teoretiske fænomen som *path dependens* (herefter stiafhængighed). Stiafhængighed er mindre ekstremt end uforanderlig, og det åbner for at regimet kan ændres selv i retning af tanken om den neoliberale tilbagerulning. Men da vi taler om udvikling som stiafhængighed kan et reelt brud med den gamle regimeform og dermed også et brud med de eksisterende institutioner og institutionsmønstre ikke forekommer over natten.

Det skal tilføjes at der ikke som sådan er en klar ide i teksterne om hvad der egentligt skal rulles tilbage til, hvis en tilbagerulning skulle være på menuen. Vi har valgt at arbejde med tanken i en modelforestilling som under Esping-Andersen (1990). Udgangspunktet forudsætter en opsætning at de tre velfærdsregimer som spænder fra liberal (angelsaksisk) til den socialdemokratiske eller nordiske model. Så tilbagerulningstanken oversætter vi her med ideen om at gå *tilbage* mod det liberale ideal, som det tilnærmelsesvist kan ses i USA eller i mindre grad Storbritannien. Det er utopisk at tro at de vi kan gå fra en socialdemokratisk til en liberal forestilling, specielt i forhold til erklæringen omkring stiafhængighed, og den mere ekstreme ide om uforanderligheden ved velfærdsstaten. Derfor er der igennem projektet også en tendens til at der vil være tale om stiafhængigheden som det eneste reelle alternativ, frem for at acceptere ideen om uforanderlighed af velfærdsstaten.

Stiafhængighed ses som en indgang til de policy tiltag der er gjort op igennem firserne og halvfemserne. Det betyder at vi kommer til at sætte ideer som stiafhængighed gennem Paul Pierson (2000) og Christian Albrekt Larsen (2011) op som metode for at finde de dispositioner som danskerne har i forhold til idealer om *welfare* og *workfare*. Ordet *workfare* er ikke i gammel forstand med tvang, vores teoretiske modspil til universalisme er Anthony Giddens' *den tredje vej*, igen for ikke at ligge op til brud men udvikling. Igennem teksten bruger vi distinktionen velfærd – *workfare* relation, dette er en samlet betegnelse for danskernes disposition og vægtning af den førte policy, og ikke mindst deres reproduktion af værdier. Dispositioner skal forstås igennem det engelske idiom 'dispositions'; holdninger, attitude eller stillingstagende, og når vi igennem projektet benytter ordet er denne oversættelse fra engelsk. Valget af stiafhængighed og disposition til analyse giver os muligheden for at komme tættere på den danske mentalitet omkring aktiveringslinjen, og de tiltag der er gjort i tiden efter legitimitetskrisen (Petersen 2014: 131-141). Generelt kan man sige at den tid der er tale om, er den fra den første oliekrise, jordskredsvalget og frem efter. Der er ikke grund til at gå

ned i en absolut tidsmæssig definition af præcis hvornår, fordi det der reelt har interesse i projektet er; hvad danskerne mener om aktiveringslinjen, og hvilke policy præferencer reproduceres i danskernes holdninger? Den næste mulige teoretiske inkonsistens der ligger i valgene, er den givende politik der bliver ført i overensstemmelse med det regime vi omtale ovenfor. Hvis denne stiafhængighed skal have indflydelse, kan man så lave politik og policy der ikke korresponderer med regimet? Som vi snakkede kort om ovenfor, er der ikke tale om en statisk eller eviggyldig forståelse, altså denne uforanderlighed, og derfor acceptere vi at der igennem institution kan førers politik der ikke er korrent med borgernes ønsker. Forventningen er at policy er en kontinuerligproces der kan ændres, dermed ikke sagt at en udvikling kunne gøres uden komplikation, og måske mere interessant, kompromiser. Ikke at kompromiser er interessante i sig selv for projektet, men det giver mulighed for at komme tættere ind på livet af hvilken af de førte policies der bliver reproduceret i befolkningen, de nye (reformer) eller gammel (stiafhængighed). Dette giver også mulighed for at se om hvorvidt det er en bestemt policy ide, eller måske befolkningsgruppes ideer der bliver det dominerende. Policy som vi bruger begrebet er efter Andersen (2006:3) forskrift, hvor policy simpelt defineres som politikens indhold, og stiafhængighed er en model for policy udvikling. Det kommer til at betyde at det data vi har (*Arbejde, ledighed og levevilkår 1999*)¹ kan give et billede af hvilken holdninger der har gjort sig gældende i de følgende beslutninger og ikke mindst hvilken af de to policy retninger Danmark er gået, i forhold til velfærd – workfare relationen. Forventningerne fra er at det bliver muligt at spore udviklingen i velfærd – workfare relationen empirisk, og at dette kan give en dybere indsigt i hvordan danskerne generelt er påvirket af policy på social- og arbejdsmarkedsområdet.

Den sociale del af genstandsfeltet skal analysere på om de strukturpolitiske ændringer, har gjort danskerne mere tilbøjelige til at gå i retning af individualisering eller om der stadig er en socialisering i samfundet. Socialisering (eller individualisering) er henvendt til samfundsrisici, såsom marginalisering igennem manglende arbejde og ledighed mere generelt, som dispositions-mæssigt spiller en rolle i forhold til konsekvenserne af policy ændringerne. Samfundsrisici er af interesse da sådanne faktorer har påvirkning på borgerne og deres ageren relativt til disposition gennem arbejdsmarkedssituation (Andersen 2003a, Andersen 2003b, Torfing 2004). Arbejdsmarkedsområdet er helt centralt da strukturpolitikken centrerer omkring aktivering, uddannelse og opkvalificering. Forskellen mellem velfærd og workfare vil derfor være markante, og den meget anderledes tilgang i workfare er meget inspireret af arbejdsmarkedssammenhæng og inklusion igennem arbejde, end den klassiske velfærdsudlægning. Med ideen om forskelle kan vi ramme det førte interesse spørgsmål; hvad betyder det for danskerne og reproduktionen af værdier i samfundet, at der førers

¹DDA-26795; *Arbejde, ledighed og levevilkår*. Danmarks Data Arkiv® Sektion: Samfund.

strukturpolitiske policies igennem institutionerne? Reproduktionen af værdier glæder for begge sfærer når der skal ses på effekter af policies, både de sociale og den arbejdsmarkedsmæssige. Kan vi se en overgang i empirien til fordel for den ene eller den anden tilgang? Kan man reelt spore et brud med værdierne i velfærdsstaten? Er der en variation af teorien eller er teorien ideel til beskrivelse af Danmarks tilgang til regime, policy og stiafhængighed? Det antages at der ikke er tale om hverken ideal velfærd eller ideal workfare, men forventningen er at diskussionen kommer til at handle om i hvad retning borgerne reproducerer deres værdier.

Første skridt er at finde to punkter der skal stilles op som målepunkter, navnlig hvad der karakterisere velfærds policy, og hvordan policyen har set ud efter oliekriser og jordskredsvalg – altså en mere workfare orienteret policy. I denne periode blev der lavet en del policy ændringerne på socialsikringsområdet, i relation til de sociale sammenhænge med arbejdsmarkedspolitik og lagt op til en anden approach til de arbejdsløse. Det næste skridt er at få stillet klar op hvilke tendenser det taler for hvilken policy tilgang, så identifikation af de reproducerede værdier bliver så præcis som mulig. Det sidste skridt bliver at søge disse tendenser i det empiriske materiale. I datamaterialet 'Arbejde, ledighed og levevilkår' er der stillet en række spørgsmål, som er relevante for vores problemstilling. Respondenterne bliver blandt andet spurgt til deres disposition i forhold til at tage halvdårlige job eller at gå arbejdsløs. Befolkningens disposition eller holdning til policy, deres reproduktion af de normer og værdier er det vi søger i disse spørgsmål angående strukturpolitikken og om danskerne har taget disse policies til sig.

Det kan lyde besynderligt at det er policies der skaber grundlag for reproduktion af normer og værdier, men i projektet er befolkning at forstå som *anden-ordens movers*. Grundlaget for at sige at respondenterne er reaktionære er, at vi benytter den historiske institutionalisme som forskningsdesign. Måden vi kommer til at se reproduktionen af værdier på er derfor, som en respons på den policy der bliver ført igennem institutionerne. Ordet 'movers' er også adopteret fra engelsk, og tager sin betydning fra et næsten spilteoretisk udgangspunkt. At institutionerne har det første træk i spillet betyder, at befolkningen skal forholde sig til dette træk, derefter veje deres muligheder og vælge efter deres præferencer. For eksempel hvis institutionerne sætter skatten ned, ville respondenterne så arbejde mere eller holde mere fri på baggrund af den nye orientering? Det samme sker når vi taler om befolkningen som dem der har træk nummer to i spillet (*anden-ordens movers*) (Larsen 2011: 1-2). Når institutionen laver en ændring i policy, hvordan forholder borgeren sig til dette og hvilken værdier reproduceres i samfundet? Vi benytter ikke direkte spilteori her, men til forklaringen på hvordan normer op igennem halvfemserne og frem er skabt, forstår vi policy og ikke befolkningen selv som drivkraft.

1.2 Problemformulering

Hvilken effekter har halvfemsernes strukturpolitik haft på danskernes disposition i forhold til velfærd – workfare relationen, og hvordan har den tredje vej ændret opfattelsen af velfærdssamfundet i forhold til reciprocitet, aktivering og individualisering?

Har danskerne accepteret de strukturpolitiske ændringer, som der er blevet indført igennem institutionerne, og er det danske velfærdssamfund ved at udvikle sig i retning af den tredje vej? Problemstillingen arbejder udviklingen ind i projektet gennem en velfærd – workfare relation, og søger at komme tættere på forbindelsen mellem ført policy og respondenternes svar i empirien. Policy forhold antages her at være med at forme holdninger til andre mennesker, arbejdsmarkedet eller mere generelt samfundet. Svarene forventes ligeledes at kunne fortælle os om hvorledes danskerne ser på forhold til arbejdsmarked, sociale ydelser og solidaritet. Er holdningen til samfundet under forandring med grund i den førte policy, og er værdierne på vej mod et mere liberalt alternativ til velfærd, eller er danskerne stadig fortalere for den klassiske velfærdsstat? Der kommer nogle naturlige stop undervejs i form af underspørgsmål, før vi kan svare på den problemstilling som vi har opstillet.

Danskerne og ideen om workfare. Hvilke koncepter eller betragtninger kan ligges til grund for identifikationen af forskellen mellem workfare og velfærd?

Det er essentielt at kunne identificere de koncepter som skal bruges i analysen, da der ellers ikke ville være en kontinuitet. Dette betyder at *teorien* vil fremhæve de elementer der syntes at beskrive de to velfærdsforståelser i forhold til problemformuleringen. Efter først at have identificeret velfærd som vi forstår det, altså vores udgangspunkt, vil der være en diskussion af den tredje vej. I den tredje vej vil udgangspunktet blive brugt som reference, og efter opstilles kerne tendenserne i operationaliseringen. Operationaliseringen vil være en opsamling af de konceptuelle forståelser for forskelle imellem de to velfærdsopfattelser, velfærd og workfare henholdsvis.

Danskerne og ideen om samfund. Hvordan kan vi identificere om strukturpolitikken igennem den tredje vej har rodfæstet sig i befolkningen og deres holdning til samfundet?

Dette spørgsmål er henvendt til analysen generelt. Vi arbejder med respondenternes svar på to niveauer, henholdsvis et meso- og et makroniveau. Det betyder at vi får de udvalgte variables tendenser frem, hvorefter disse variabel kan testes på en større skala. Overordnet vil mesoniveauet være variabel opdelt i

forhold til arbejdsmarkedsstatus forstået som to grupper, arbejdsløs eller ej. Med en sådan opdeling håber vi at se en forskel mellem de der ikke rammes af de strukturpolitiske forhold og de der gør. Dette kan vise noget om solidariteten og gruppe forholdene relativt til adoptionen af policy ændringerne i disposition.

I det følgende afsnit vil den generelle ramme for projektets problemstilling blive gennemgået. Der vil være en del referencer og synspunkter der vil blive yderligere uddybet i teoriafsnittet. Den mere dybdegående gennemgang længere ned er lavet med det hensyn for øje arbejdsspørgsmålene ikke splittes op. Det betyder at vi først gennemgår rammen, der næst metoden og derpå teorien som det sidste, før det første arbejdsspørgsmål kan besvares i operationaliseringen.

1.3 Strukturpolitik, aktivering og den danske tilgang

1.3.1 Strukturpolitik og samfund

Overgangen til strukturpolitik og mere fokus på aktiveringen bliver igennem Petersen (2014:131) beskrevet med begrebet omlægning. Petersen henviser her til tidligere arbejde med den danske velfærdsstats historie², hvor perioden som vi omtalte ovenfor uden beskrivelse af årstale generelt, er underlagt en dobbelthed. Denne dobbelthed kommer igennem Danmarks tilgang til velfærd op igennem tressernes velfærdsboom, og overgangen til de universalistisk inspirerede ydelser og ideen om at arbejdsløshed ikke var selvforskyldt. Det betød også at der var tale om staten som en faktor i den hjælp som folk kunne gøre krav på. Systemet var holdbart igennem økonomiens vækst, men med mindre vækst kommer dobbeltheden ind i billedet.

Konjunktoren havde taget et sving væk fra tressernes vækst, og gået over i en nedgangs tendens, med kulmination i den 'første' oliekrise i '73. Det betød at man stod og var klar til at gennemfører nogle af de mest omfattende reformer i det danske samfund på den sociale front, specielt taget tidsperioden i betragtning, især kan bistandsloven næves som eksempel. Denne blev etableret da der ikke længere var vækst i samfundet, som var tilfældet da denne lov blev udtænkt i tresserne, og den viser meget godt den dobbelthed der ovenfor beskrev tidsperioden som vi benytter som udgangspunkt, ses også i (Petersen 2014:131-41). Opretholdelsen af velfærdsstaten har siden den blev gjort universel i efterkrigstiden, været højt placeret på 'ønskelisten' for store dele af den danske befolkning (Andersen 1997, 2003). Dog kom der med legitimitetskrisen en legmands kritik af denne omfattende velstat, som ikke kunne sikre borgeren mod konjunktur udsving, og med et blev også spørgsmålet om den sociale orden taget op igen. Hvis vi holder os til Petersens terminologi til at starte på, beskrives tilgangen til ydelser fra staten i efterkrigstiden (men

²Dansk velfærdshistorie Bind 5 (1973-1993)

stadig for legitimitetskrisen) som en noget-for-ingen-ting synsvinkel (Petersen 2014:77-78). Noget-for-ingen-ting er meget kort sagt en tilgang der betyder at der ikke direkte er tale om en modydelse for de sociale sikkerheder der er blevet stillet til rådighed. Det var stadig arbejdsløse der var i den gruppe som der blev arbejdet med i relation til socialpolicy, noget som man stadig kan se i nutidig kontekst (Petersen 2014:88, 101-103). Tvangsforanstaltningerne (som ved fattiggydelser) acceptere vi som værende noget der hører fortiden til, men med vores problemstilling kan man diskutere om også de restriktive bestemmelser er helt væk? Ideen om noget-for-noget er basalt set det projektet kommer til at rotere omkring, og ikke mindst testen af hvordan man kan se denne påståede overgang i danskernes dispositioner. Med andre ord kommer vi til at se på danskernes disposition i forhold til aktiveringslinjens forventning om reciprocitet som en modydelse for de sociale sikringer.

Strukturpolitik er generelt et instrument som kan ses i et økonomisk lys, selvom der er tale om politik eller i vores tilfælde her policy, da interessen er at aktivere samfundet og ikke have den passive forsørgelse (Andersen 2003b). Legitimitetskrisen som vi snakkede kort om ovenfor var bestemt af økonomiske samfundssinteresse, og ideen om at indfører en policy der gjorde op med et velfærdssamfund der basalt måske ikke var råd til er noget af det der gerne skulle komme frem i empirien. Det økonomiske i strukturpolitikken har været en stor faktor for denne policy indførsel, og ikke mindst for de policies der er skabt i kølvandet på den pressede økonomi – den aktive arbejdsmarkeds politik. Der kan tages mange eksempler ud til fordel for det økonomiske aspekt i dansk kontekst; midlertidige momsned sættelser ('mims'), bruttofaktorindkomst (BFI), udlandsgæld og lignende, men det er virkeligt har interesse for projektet, er styringsmekanismen i forhold til aktivering og incitament (Andersen 2003a:76). Incitament forstås som en markedsorienteret policy strategi, og ikke incitament som isoleret mikroøkonomisk begreb. Grunden til at benytte incitament som markedsorienteret størrelse er baseret på en ide fra Andersen (2003a:76-77) hvor der tales om utilstrækkeligheden af den efterspørgselsorienterede økonomiske politik igennem en keynesiansk optik. Stimulus af indlandsefterspørgsel var ikke længere det der ville kunne bearbejde arbejdsløshedsproblematikkerne. Utilstrækkeligheden bliver beskrevet med metaforen '*ikke længere en farbar vej*', og med den konklusion at instrumenter som keynesianisme kun kan benyttes i meget begrænset omfang (Ibid). Det betød også at det var nødvendigt med et omslag i policy, i forhold til det vi ser på her med workfare og velfærd. Stereotyp er den danske tilgang til marked og incitament domineret af en universalistisk socialdemokratisk velfærdstanke, som det også kan ses igennem fremlægningen i Gøsta Esping-Andersens bog *The three worlds of welfare capitalism* fra 1990, og det universalistiske del i blandt andet Andersen (1997).

Stereotyp opfattelsen kan fremhæve hvorfor man selv under en legitimitetskrise var villig til at lægge en stor social sikkerhed for individer uden arbejde ind i samfundet (Fx Bistandsloven). Et sådant politisk træk kalder Esping-Andersen *decommodification*, som er politik imod markedet (Esping-Andersen 1990). Imod skal her forstås bogstavligt, da de tiltag der bliver gjort under en sådan policy er beregnet til at begrænse markedets indflydelse, og give folket uafhængighed af markedet som arbejdsløsheds kurator. Den reelle betydning er at der her er tale om statsintervention, som gennem et socialt sikkerhedsnet hvis formål er at sikre befolkningen i en arbejdsløsheds situation, således individet ikke er underlagt markedet enerådigt, og dermed salg af deres arbejdskraft som eneste middel (Esping-Andersen 1990: 35-38, 39-48). Dette henfører vi til en emancipatorisk tanke; at befolkningen frigøres fra markedet og lighedsidealet opretholdes i befolkningen som helhed. En sådan tanke ligger måske mere op til en diskussion af medborgerskabs aspekter, men det tillader alligevel en indgang til denne decommodifications ideer om frihed og lighed. Det er en marxistisk inspireret tanke at folk kan kommodificeres, det vil sige at individer kan gøre til varer, i form af arbejdskraft, der i et kapitalistisk samfund kan handles frit med fra kapitalisternes side. Det er ikke stavnsbånd direkte, men individet sælger deres arbejdskraft, og kun på markedet hvor kapitalen råder og selekterer. En sådan tanke ligger i den ene ekstrem af skalaen for markedspolicy – altså at markedet bliver kurator som skrevet ovenfor.

Med den grundlæggende velfærds stereotyp fremme i lyset, kan vi vende tilbage til den policy der blev ført op igennem den periode vi har interesse i. Fastkurspolitik, kapitalbevægelse uden reel restriktion og fokus på konkurrenceevne (udenlandsk), er nogle af de markedsinspirerede størrelser der blev kigget på, og er noget mere markedsorienteret end hvad man kunne forvente under det regime vi kaldte velfærd ovenfor (Andersen 2003a:78). Ideerne om marked sammen med de andre monetære inspirerede modifikationer begynder at tegne et billede af strukturpolitikken som et initiativ der har grund i det økonomiske, som også tidligere antaget igennem effekter fra den første oliekrise og frem. Det interessant ved disse ændringer er at de skaber spændinger i samfundet da samfundet i udgangspunktet og ændringerne er så fundamentalt forskellige, og med accepten af stiafhængighed er der det interessant at se hvilke dispositioner der bliver reproduceret.

I det danske perspektiv kommer vi ikke uden om ideen om aktivering og jobtrænings programmer er noget af det der kommer til at skabe spændinger med den klassiske velfærdsstatsmodel, idet der i den danske udgave af strukturelleændringer er opkvalificering gennem statsintervention og ikke markedet (Andersen 2003a:77). Der er i strukturpolitikken en stærkere aktivering, forventning om rådigheden af de arbejdsløse og der stilles også større krav til deres mobilitet, noget man ikke ser i den klassiske velfærdsløsning. Kontrollementet der ligger over for de der ikke har job er en modsvarende effekt til dekommodificeringen, og derfor kan siges at trække i retning af workfare. Grunden til skildringen som workfare er at der implicit er indlagt en ide om

noget-for-noget, altså at man som borger besidder visse pligter, herunder at arbejde for at kunne modtage understøttelse. Arbejde her er aktivering og jobtræning, så igen får vi stillet dilemmaet op i forhold til vores problemformulering. Hvis vi karakterisere uddannelse og jobtræning som statsintervention, men pligt til at benytte dem er en sti der svinger væk fra stereotypen (policy imod markedet), hvilken disposition skinner mest igennem i befolkningen?

Vi ser ideen om strukturpolitiske ændringer som markedsinspirerede, idet at der bliver kortere periode med ydelser og lavere ydelser³, og det faktum at statsinterventionen arbejder for at få folk væk fra de sociale ydelser og ind på (arbejds)markedet. Den sidste del er måske den mest åbenlyse i forhold til sammenhæng og modsætning til tidligere forhold. Der ligger i strukturpolitikken en ide om indførsel af stærkere incitamenter for at komme i arbejde, eller at få folk til at tage et arbejde. Meget pragmatisk kan vi kalde dette for ret og pligt, men der er tale om økonomiske incitamenter, det vil sige vi hælder kraftigt over mod et muligt markedsparadigme.

1.3.2 Det økonomiske aspekt

Ovenfor nævnte vi kort ideen om en overgang fra den efterspørgselsprægede keynesianske teori, til en mere markedsorienteret idealtypisk teoretisk indgang efter dykket i den økonomiske vækst. Fordelen ved at løbe det økonomiske aspekt igennem sammen med samfundsudviklingen generelt er at det giver en mulighed for en kontekst relativt til de andre karaktertræk som vi diskuterer, plus det sætter en krølle på halen af det postulat vi kørte ovenfor med en udvikling i forhold til den økonomiskinspirerede politik.

Bob Jessop beskriver langt de fleste vestlige landes måde at føre velfærdsstat på, som inspireret af keynesianske ideer i den første del af efterkrigstiden (Torfing 2004:25). Danmark er i dag en lille åben økonomi, det vil sige at den danske økonomi er modtagelig over for eksogene stød eller chok fra udlandet. At den danske økonomi er åben vender tilbage til beskrivelsen af den keynesianske økonomiske tanke, som ikke længere syntes at være idealtypisk farbar vej ved øget globalisering (Andersen 2003b). Torfing (2004:26; Skema 2.2) beskriver den keynesianske model som fungerende '*...inden for en forholdsvis lukket økonomi gennem styring af den samlede indenlandske efterspørgsel*'. Det er hen af den samme konklusion Andersen (2003b) kom med ovenfor, men det interessante her er at velfærdssamfundet søger at udligne mulighederne for forbrug. Det vil sige der er tale om en lighed eller udlignings tanke, som sagtens kan genkendes i det danske

³Opstramningerne blev indledt i 1990-92 for de ugen ledige, arbejdsmarkeds reform I,II og III skabte tidligere aktivering og stærkere krav om rådighed, 'service eftersyn' fra 1994 indførte ret og pligt til aktivering samt en yderligere opstramning af rådighed og i 1998 aktivering for alle grupper af ledige under *lov om aktiv Socialpolitik*; i Andersen (2003a:86 Figur 3.3) – Grundlæggende reformer i dagpenge og kontanthjælpssystemerne i nittenhundredehalvfemserne.

system gennem blandt andet det relativt høje progressive skattetryk på indkomster. Metoden for denne udligning er, jævnfør Torfing (2004:26;Skama 2.2) gennem udbygning af de sociale forsørgermekanismer. Forsørgermekanismer som element er ikke noget ukendt i dag, og det interessante er dispositionen borgerne tillægger sådanne mekanismer i datamaterialet (1999). Ovenfor stillede vi spørgsmål ved om workfare overhovedet ville kunne lade sig gøre uden et sikkerhedsnet som det danske, dertil kan man ligge betragtningen om forsørgelse i dag, og om strukturpolitikens policy ændringer har sat sig i danskernes dispositioner. Det falder meget tilbage på ideen om stat i en keynesiansk forstand, hvor de sociale opgaver bliver overtaget af staten frem for det civile samfund eller markedet, som ved for eksempel Bismark modellen fra kontinental Europa (Esping-Andersen 1990: 39-41).

Utilstrækkeligheden af den gamle økonomiske metode kan have næsten uendeligt mange forklaringer; globalisering, overgang til en mindre hierarkisk statsstruktur, overnationale indblandinger, det indre marked (EF/EU), polycentrisk regimedannelse (Giddens 1999: 12-25, 70-71), dog vælger vi at holde os til det overordnede billede, idet interessen ligger i udvikling af velfærdssamfundet. Det vi interessere os for er derfor selve overgangen til den mere åbne økonomiske virkelighed, som forventes at påvirke velfærd – workfare relationen. Torfing (2004:27) fortolker på Bob Jessops ideer om relationen mellem den keynesianske og den udviklingstendens vi har talt om ovenfor, hvor Jessop henviser markedsudviklingen til en Schumpeter inspireret forståelse af en *post-national* velfærdsstat⁴.

Under den keynesianske tanke var det pointen at sikre forbrug igennem sociale forsørgermekanismer, men i workfare udgaven underordnes de socialpolitiske tiltag et økonomisk krav om fleksibilitet. Fleksibilitet rummes af borgen igennem løn, arbejdstid og ikke mindst kvalifikationer. Det andet der er fundamentalt anderledes er, at socialeudgifter ikke længere er en kilde til indenlandsk efterspørgsel, disse ydelser ses under workfare tilgangen som en omkostning. Omkostninger der er underlagt et rationalt om økonomiske restriktion er et element der skal minimeres, eller skal have optimerede effekter som modydelse. Omkostninger er grundlæggende negativt, og da vi har med stiafhængighed at gøre kan vi ikke afskrive velfærd, hvilket er grunden til at vi igennem workfare optikken ser på de sociale ydelser som en investering. Denne investering er den mere positive tilgang om at optimere blandt andet kvalifikationer, som igen skulle give mindre sociale omkostninger, idet borgerne skulle være i stand til at få og holde et job.

Netop ideen om den sociale politik og synet på understøttelse giver en vinkel til diskussion af danskernes dispositioner. Meget generelt kan vi udlede to ting fra det økonomiske; velfærd har en forudfattet mening

⁴Post-national skal forstås i ly af at globaliseringen, mindre hierarkisk statsstruktur og lignende accepteres som en realitet, og dermed skubber muligheden national økonomisk efterspørgselsstrategi i baggrunden.

der ligger sig op af lighed som mål, med argumentet fra ovenfor angående (masse)forbruget i alle samfundslag. Vores udvikling tese skal testes med workfare som orienterer sig mod ideen om at minimere de sociale omkostninger, ved at give folk muligheder frem for forsørgelse, hvor holdning om at socialpolitikken underordnes et økonomisk rationale (Torfing 2004:28). Hvilket rationale der er tale om skal vi igennem i operationaliseringen, det vil sige at understøttelse kun er noget arbejdssøgende kan forvente såfremt de yder noget til gengæld. De to er igen delt med et syn på en potentiel opdeling af noget-for-noget og noget-for-ingenting.

1.3.3 Opsamling og aktiveringslinjen

Indledningen har de overordnede forskelle op som er interessante at kigge på når vi taler om danskernes dispositioner i forhold til velfærd – workfare relationen. Der tales i den danske litteratur meget om aktiveringslinjen som et paradigmeskift (Loftager 2004)(Andersen 2003a)(Torfing 1999, 2004), og det gør vi per se også, men vi kigger på udviklingen frem for accepten af et skifte. Paradigmeskiftet diskuteres oftest med baggrund i ideen om den sociale orden og den velfærdspolitiske linje er gået fra at være en "løsning" til at være problemet (Loftager 2004:93). Der til kommer at der i de nævnte tekster primært er fokus på polity som politik adfærd og ikke policy effekterne på disposition som her. Loftager beskriver den ændrede tilgang til socialpolitik som en kopernikansk vending, og at vendingen i sig selv skulle kunne være nok til at tale om et paradigmeskift. Vi er for så vidt ikke uenige i denne betragtning når det kommer til institutionerne, det der dog betyder noget for os er at teste danskernes holdninger og deres generelle disposition til samfundsforholdene. Når vi ønsker at teste sådanne hypoteser som udvikling i samfundet, er det essentielt at have styr på koncepterne bag. Vi har ned igennem teksterne indtil videre, været rundt om nogle store, men vigtige koncepter for at kunne teste danskernes disposition i forhold til workfare-velfærd relationerne. Her vil der følge en opsamling af ideerne flettet ind med de væsentligste punkter i aktiveringslinjen, som vi agter at benytte den fremadrettet.

Først skal vi igennem et gammelt ordsprog; *kært barn har mange navne*. Igennem teksten har vi benyttet de termer som forfatteren af den tekst vi har anvendt har brugt og det kan give en tvetydighed vi ikke er interesseret i. Derfor bliver opsamling her en sortering og forklaring på brugen af begreber og sammenhænge. I Andersen (2003a; 2003b) benyttes strukturparadigme som begreb for de strukturpolitiske ændringer Danmark har gennemgået siden halvfemserne, hvor sporskifte er beskrivelsen i Torfing (2004). Udvikling er generelt det ord der kommer tættest på problemformulering, da vi taler om effekter på disposition og derfor også det mest naturlige at benytte. Der er sammenhæng mellem de tre, men det er udviklingen fra udgangs-

punktet vi søge at beskrive, så paradigme og sporskift er noget vi forventer, ikke noget vi tester selvstændigt. Igennem projektet arbejder vi med en forståelse af folk som flydende hvad angår deres holdninger, så med stiafhængighed og et udgangspunkt er der mulighed for at teste danskernes disposition. Grunden til at tage begreberne op er at aktiveringslinjen som vi skal bruge den ned af, indkapsler meget godt essensen af det der skal bruges fra strukturparadigmet eller sporskiftet om man vil. Aktiveringslinjen arbejder nogen kursændringer ind i samfundet som vi tester respondenterne på, altså er der tale om dette paradigmeskift eller ej ved borgernes disposition? I forhold til aktiveringslinjen kan man sætte det meget nøgternt op ved at sige, at aktivering er en modydelse til understøttelsen i form af aktivering, jobtræning eller uddannelse (Loftager 2004:93).

Betragtningen passer som fod i hose i forhold til hvad der er diskuteret under strukturpolitik generelt, da inspiration kan ses igennem forestillingen om workfare og ikke den mere traditionelle velfærd. Modydelsens elementer er også noget af det der har lagt grund for det politiske teoretiske 'tredje vej' som vi kommer til at snakke om under teorien (Ibid.)(Rose 1999)(Loftager 2002). Disse modydelser, aktiveringen og specielt ordet workfare må i diskussionen ikke misforstås som en tilgang der er det samme som minimalstat eller neo-liberalisme. Der er således ikke tale om de fuldstændig frie markeds kræfter eller på anden vis idealtypisk neo-liberale træk, hvorved den sociale orden som vi kender den bortkommer. Workfare er i denne sammenhæng nærmere det modsatte på flere punkter. Kigger vi tilbage på Loftager (2004:93) forankres workfare strategi tværtimod med mere fællesskab betyngede primære aspekter. Loftager referer til Mead og Etzioni i forhold til denne kommunitaristiske tanke om fællesskabet og bekymringen om des beståen, hvor det mere forventes at være pligt ligeså meget som en ret for staten at påtage sig et ansvar i forhold til inklusion – her med henblik på arbejdsmarkedet.

Dette er et næsten perfekt eksempel på hvad der tales om ovenfor i forhold til at en bestemt ide er hegemonisk. Præmissen er at der ikke er tale om neo-liberale værdier, men hvorfor skal det økonomiske aspekt så med?

... sekundært indeholder aktiveringsdiskursen dog også økonomisk-liberalistiske ideer om noget for noget (Jespersen & Rasmussen, 1998; Nørskov Toke, 2002), og netop kombinationen af neo-liberal udbudsøkonomisk tænkning og kommunitaristisk fællesskabsfilosofi synes karakteristisk for den nye kurs. (Loftager 2004:93-94)

Vi har tidligere talt om dobbelthed i forhold til netop disse to, altså økonomien og tanken bag de førte policies, dog argumenteres der her med en bekymring for fællesskabet og ikke mindst solidariteten som et

væsentligt udgangspunkt for reformerne (Loftage 2004:94). Den nye indgang til dobbeltheden kan også være nyttig senere for at se om der er en forskel på danskerne i forhold til deres fællesskabsfølelse og deres solidaritet med andre borgere i samfundet. Disse bekymringer er ikke kun baseret på den sociale orden igennem velfærdsydelserne, men også deres potentielle ekskluderende latente effekt som i under 'passiv' velfærd. Der er også en anden bekymring der ligger under overfladen, nemlig den anden side af ligningen, den såkaldte betaler side. Det er en fold i det samlede billede der kan vises tilbage til dobbeltheden og danskernes holdninger om den sociale orden. Loftager (Ibid.) opstiller denne bekymring om danskernes villighed til at betale for velfærdsydelser skulle dette workfare paradigme slå igennem, og han taler det op med et citat fra daværende social minister Karen Hækkerup. Selve hendes citat er som sådan ikke interessant, men hendes pointen er derimod. Vendes tanken om den mere markedsorienterede tilgang i forhold til velfærdssystemet, som vi har set det under velfærdsstats opbygning i tresserne, er dobbeltheden meget tydelig (en mere detaljeret gennemgang af selve velfærden som den skal måles på kommer i teorien, men for nu er det selve ideen der er oppe at vende). Den pointe der diskuteres med Hækkerup er nemlig at danskerne ligger under for et højt skattetryk med en tilsvarende omfordeling af goder (velfærdsstatslige ydelser), men hvis den markedsorienterede tilgang overtager, kan en dansk eller skandinavisk model så overleve? Vi acceptere reformarbejde og ikke revolution som fremgangsmetoden i Danmark, så det er meget usandsynligt at der skulle komme en 'borgerlig' revolution, som vil forsøge af rulle staten tilbage (Mishra 1999). Med en accept af at det ikke kommer sig til revolution, passer diskussionen også bedre på vores originale spørgsmål angående danskerne og deres disposition i forhold til workfare-velfærd relationen.

For at samle op på de to sider og aktiveringen kan man sige, at aktiveringsstrategien antager at velfærd generelt virker dequalificerende og demotiverende gennem den passive forsørgelse (Ibid.). Sat på spisen skriver Loftager at velfærd (i modsætning til workfare) svækker initiativet til jobsøgning, som i sidste ende kan resultere i marginalisering fra arbejdsmarked. Workfare skulle så kunne være en del af kuren idet tilgangen påskønner til arbejde, og ikke passiv forsørgelse. Igen er det vigtigt at understrege at der ikke er tale om de frie markeds kræfter som drivkraft bag de nye policies (revolution i dansk perspektiv), det der søges er en politik der går hen mod det som Giddens beskriver som *positiv velfærd* (Giddens 1998.). Giddens bliver en del af den teori der sammen med perspektiverne her fra (plus modparten fra Esping-Andersen) skal danne rammen om operationaliseringen længere nede. Generelt kan man sige at aktiveringen skal tilgodese flere mål med sin omlægning af indsats;

... Økonomisk skal den sikre øget beskæftigelse ved at skabe bedre overensstemmelse mellem udbud og efterspørgsel på arbejdsmarkedet, dels ved at opkvalificere de ledige, dels ved at øge deres motivation til at søge og påtage sig arbejde. Med hensyn til fællesskabet skal politikken på den ene side forhindre marginalisering og eksklusion gennem pligten til deltagelse, og på den anden side skal pligten til at yde sikre en fortsat accept af høje skatter til finansiering af overførslerne og dermed forebygge social polarisering. (Loftager 2004:94)

Dette citat illustrere meget godt den dobbelthed vi har snakket om næsten siden begyndelsen, men det afslører også en vis asymmetri. Hvis man deler citatet op kan vi hurtigt se de mere markedsorienterede elementer i forhold til aktiveringen. Overensstemmelsen imellem udbud og efterspørgsel på arbejdsmarkedet er fornuftigt nok, og har ligesom opkvalificering ikke en direkte afledt af workfare eller velfærd, men at øge aktiveringen for at få borgerne i arbejde er en afledt faktor ved aktiveringslinjen. Ser vi tilbage på Andersen (2003a:86) kommer motivationen frem igennem en række hvad der i en velfærdsoptik ville være forringelser. Stramninger af rådighedskravene, øget ramme for transporttid til job, jobtræning og nogle lidt mere principielle velfærdsstatslige kursændringer. Den måske mest væsentlige af disse principper der er blevet ændret er, at aktivering ikke er genoptjeningsgrundlag for dagpenge, og at dagpenge perioden gradvist er blevet kortere (Arbejdsmarkedsreform I,II og III Andersen (2003b)). Det ses også i dag hvor dagpengeperioden er nede på to år efter yderligere stramninger.

Påskønnelsen til at tage et job kan derfor ses som den økonomiske del som vi diskuterede ovenfor med center omkring omslaget fra social lighed til ydelserne som en omkostning. Det næste er pligten til individet om at være en del af samfundet, med det formål at de arbejdsløse ikke bliver isoleret og marginaliseret. Og til sidst pligten til at yde giver de der arbejder en legitim grund til at blive ved med at betale til ordningerne, som genspejler bekymringen fra blandt andet Karen Hækkerup ovenfor. Reciprociteten er det reelt interessante er den asymmetri vi nævnte, da disse forslag og tiltag på papiret er til fordel for de der har arbejde allerede. De øgede incitament strukturer gemme på de økonomiske elementer, og gør det umiddelbart lettere at sluge den højere skat, hvis vi holder os til at ideen om noget-for-noget er i spil igen, som under bekymringen for velfærden generelt ovenfor. Det samme noget-for-noget som også er gemt i det tiltag der agter at inkludere de arbejdsløse i samfundet, det økonomiske kommer igennem sociale ydelser som en omkostning.

Man søger gennem policy at aktivere de arbejdsløse således at de ikke bliver et element i den dobbelthed vi har diskuteret, for eksempel ved at være en faktor der med virker til billedet af passiv forsørgelse. Den

sidste del giver næsten sig selv uden kommentarer, nemlig at pligten til at deltage skal gøre det lettere for de der betale at acceptere denne sociale orden. Asymmetrien kommer ind i billedet da det igennem workfare syntes at være en klar overvægt i de tiltag der begunstiger de der har et arbejde. Med en sådan antaget asymmetri er det interessant at se på de to grupper hver for sig, altså de arbejdsløse og de der er i arbejde. Hvis ideen her om asymmetri skal hold stik, så skal der også senere i empirien være en klar forskel på tilgang til workfare-velfærd relationen imellem grupperne.

Nu har vi tale om spændinger og asymmetri i de to forhold og det syntes passende at samle disse diskussioner op i et overskueligt skema. Spændingerne kommer blandt andet til udtryk igennem;

- Esping-Andersens dekommodificerings ide

Det danske samfund stå over for en dobbelthet som gør at der kan spores både de- og rekommodificering i samfundet. Interessen for projektet er at se om workfare ideen, som ligger sig op mere op af rekommodificering er det der kommer til udtryk i danskernes dispositioner, eller om det er ideologien bag universalismen der skinner igennem – altså tanken om velfærd.

- Økonomiske ideer

Vi har set at der er en tendens til at den mere traditionelle keynesianske økonomiske policy bliver udskiftet med mere markedsorienterede policies, men hvilken gør sig gældende i relation til dispositionerne? Er det et skifte der har fået danskerne til at se mere egocentrisk på den sociale orden, eller holder danskerne fast ved den mere traditionelle ide som fremført ved Esping-Andersen og Goul Andersen (2003a).

- Ret og pligt

I forlængelse af diskussionen angående afvejningen imellem marked og stat ser vi også et interessant aspekt i om danskerne holder sig til noget-for-ingenting eller om der er slået over i en mere aktiv arbejdsorienteret holdning som under workfare. Er danskerne stadig for ideen om at de der ikke kan selv er ofre for omstændighederne, eller er dette aspekt gået mere i retning af noget-for-noget?

KAPITEL 2

METODE

2.1 Metodologi afsnit

Den historiske ny-institutionalisme (HI) kommer til at fungere som forskningsstrategi, idet der ønskes en identifikation af den policy indvirkning som workfare policy siden halvfemserne har haft på borgerne i det danske samfund. HI bliver forståelsesrammen for hvordan vi forventer danskerne er påvirket og påvirker policy i institutionerne. Stiafhængigheden spiller en stor rolle i forståelsen, som der er blevet lagt op til ovenfor, og ultimativt skal HI understøtte et holdepunkt i disposition op mod analysen. Igennem teksten vil ordet institutionalisme henvise til ny- eller neo-institutionalisme, og ikke den snævre klassiske forståelse af ordet hvor kun formelle regler er til fortolkning. Forståelsen af de valg der er blevet truffet på kritiske tidspunkter i forhold til strukturpolitikken, og ikke mindst de konsekvenser de strukturpolitiske valg siden halvfemserne har haft for danskernes disposition.

Forståelse og fortolknings af perspektiverne i disposition vil blive belyst gennem et hermeneutisk videnskabssteoretisk blik. Gennem en hermeneutisk optik søger en forklaring på hvordan danskerne ville have ændret deres disposition, altså borgernes holdning til den policy udvikling (workfare). Igen kredser initiativet omkring, om ændringen i velfærdsstaten har givet anledning til forandring i danskernes disposition i forhold til ledighed i forhold til velfærden som udgangspunkt.

2.1.1 HI som forskningsstrategi

Den historiske institutionalisme er en position i forhold til forskningen der har rødder i politologien (Andersen 2003c:183), og den indfinder sig i midten af de tre forgreninger i institutionalisme. Den historiske

institutionalisme ligger således imellem rational choice og sociologisk institutionalisme. De tre former for institutionalisme er ligesindede, men med fundamentalt anderledes positioner i forhold til hvad de kan, og vil belyse igennem deres forskningsstrategi.

Rational choice (RC) tager kun de formelle regler med i overvejelserne når der snakkes om institution, hvor den historiske og den sociologiske også inddrager sædvaner, metoder der leder til beslutninger, normer og andre socialt baserede elementer i deres syn på institution. Denne første pointe sigter RC fra, da vi ønsker at se på befolkningens dispositioner, men det gør ikke meget for at vi kan skelne mellem det historiske og sociologiske udlæg. Andersen (Ibid.) fremhæver at det sociologiske aspekt ligger op til en meget bred forståelsesramme i forhold til hvad der skal undersøges. Det leder tilbage til pointen om at den historiske institutionalisme er en mellemposition, hvor RC ligger sig meget op af den klassiske institutionalisme (kun formelle regler) og den sociologiske der breder mulige forståelser ud til den anden 'ekstrem'. I projektet er det bedre, at det er den mere begrænsede historiske tilgang der bliver brugt, da det ikke er meningen at fortolke alle absolut mulige forhold op gennem tiden. Hvad der derimod er vigtigere er at vi kan komme frem til konteksten af respondenterne befinder sig i. Ultimativt vil der være tale om at vi ønsker at anvende institutionalismen som en ramme til at få en forståelse for den, eller de rammer der kan ligges omkring den policy og dispositions udviklingen. Udviklingen er stadig centreret omkring det påståede skift fra klassisk velfærd over mod en mere workfare orienteret aktivlinje hvor aktivering, modydelse og individualisering er kernebegreber.

En af forcerne ved at vælge en institutionalistisk tilgang er, at institution medfører et selektivt element i forhold til interesser og hensyn (Ibid.). Det kommer til at betyde at den historiske institutionalisme vil fungere som et filter for ideer, og den indflydelse der kommer i betragtning. Ligeledes kan det siges at dette filter hænger sammen med stiafhængigheden, som den historiske institutionalisme er fortalende for igennem blandt andre Peter Pierson. Stiafhængigheden er det vi forventer der bedst kan give os den forståelse af velfærd som udgangspunkt for analysen. Denne stiafhængighed er nødvendigt for vores opsætning for at kunne arbejde forståelsen af velfærd i forhold til udviklingen fra socialt inkluderende (gennem forbrug), til en aktiveringsstrategi som den tredje vej ligger op til. I forlængelse af forståelsen af stiafhængighed er det en fordel, at skelne mellem valgene og sti i sig selv.

Larsen (2011:1) taler om en '*lock-in*' funktion i forhold til stiafhængigheden, det vil sige at man metaforisk låser sig til en sti. Dette er en kontrast til de der mener, som under rational choice, at der kun eksisterer formelle regler til at forklarer institutioner, selskaber eller kapitalisme, som anse for uafhængige af historiske kontekst (Ibid.). Meget overordnet kan det siges at når det første valg er truffet, kan det syntes irrationelt på

flere niveauer (fx institutionelt og økonomisk) at gå tilbage og vælge en anden sti (Nedergaard 2013)(Pierson 602-3). Grundlæggende er der tale om et kritisk punkt, hvilket betyder et eller flere valg der er truffet på tidpunkter i udviklingen af stat og samfund, som former fremtidige beslutninger (Critical juncture). Et sådan punkt kan ses som en sti der deler sig i flere, hvor kun en sti kan vælges. Det er naturligvis en forenklet version af konceptet, men det er reelt grundprincippet. Den mere enkelte illustration fungerer også godt når man skal visualisere hvorfor det er let at skifte hvis der kun er tale om et valg, men hvordan det ligeledes vil være overvældende hvis der er tale om hundredvis af valg. Det er her interessant at der ikke per se er tale om *et tidspunkt*, der kan være tale om en årrække hvor et skel er kritisk⁵. Generelt kan det siges om analogien med en sti; jo længere du har gået hen ad stien i en bestemt retning, desto sværere er det at vælge en anden sti. Stiafhængighed bliver altså på et mere teoretisk plan en forventning om, at udvikling kan beskrives som en selvforstærkende effekt, eller '*stabil institutionel dynamik*' (Andersen 2003b:83). Denne dynamik fremhæves med formålet, nemlig at vise af feedback er vigtigt når der skal evalueres på policy også i en institutionalisme opsætning. Det er denne mekanisme der forventes at være vores kilde til feedback og respons i datamaterialet. Andersen (Ibid.) benytter efterlønsordningen fra 1979, som hans eksempel på at en velfærdsforordning kan ændres med kontekst. Originalt var efterløn en midlertidig løsning på et aldersbaseret problem på arbejdsmarkedet, men tilstrømningen var så stor da der var flere end ventet der skulle aflastes. Dette gjorde at løsningen var 'politisk meget vanskeligt at ændre ordningen' (Ibid.). Det er den samme logik vi er ude efter når vi benytter den historiske institutionalisme her, noget policy bliver indført (fx aktiveringslinjen), hvordan forholder danskerne sig til den indførte policy? En note til mekanismen og sammenspillet med de kritiske tidspunkter kommer fra Nedergaard (2013). Han (Ibid.) beskriver ligesom Larsen gør det, at et kritisk tidspunkt i en historisk kontekst kan medfører en feedback, og at denne feedback forventes at "...forstærker forekomsten af et bestemt mønster langt ind i fremtiden" (Nedergaard 2013:15).

Sammenspillet mellem disse dele kommer teoretiske til at spille en stor rolle som sagt ovenfor, da vi ønsker at bruge HI til at beskrive den sti Danmark er på i forhold til velfærdsstat og dermed uundgåeligt også den tilgang man har til ledighed. Det er dog vigtigt i samme forløb at se nærmere på om danskernes disposition til ledighed, bliver reproduceret i samfundet af institutionerne eller om forandringen her, har medført en ændring i bevidsthedsmønstre.

⁵Oliekrisen tidligt i halvfjerdserne var en faktor i jordskredsvalget 1973, selvom oliekrise ikke ramte samme dag som folketingsvalget – et mønster over tid

2.1.2 Historisk institutionalisme – teoretisksammenspil og effekter

Den forenklede udgave af HI beskrev stiafhængigheden som blot en sti, men oversat til velfærd betyder det at; jo længere en stat har været associeret med en bestemt retning inden for et velfærdsparadigme, desto mindre sandsynligt er det at valget kan laves om uden betydelige konsekvenser.

Nedergaard (2013) beskriver HI som en eklektisk tilgang til forskningen, hvor eklektisk er direkte oversat med udvælgelse eller undersøgende. Essensen er dog stadig stiafhængigheden og de kritiske tidspunkter når der tales om HI, men udvælgelsesaspektet giver en øget brugbarhed og en udvidet forståelsesramme af effekter. Netop i forhold til udvidelsen af forståelsen er det interessant at se på noget af det mere nordisk inspirerede forskning i forhold til HI, og ikke mindst stiafhængigheden. Der er ikke tale om en nyskabende ide når snakken falder institutionernes tendens til at reproducere sig selv, og de ideer der ligger bag institutionen, men det åbner for nogle spørgsmål i forhold til valget af HI. Med denne reproduktionstank som den eneste, hvordan kan det så være at et samfund kan forandre sig? Dette spørgsmål om udvikling er ifølge Larsen (2011:1) et af de største hovedbrud når HI forskere skal forklarer en case med udvikling igennem stiafhængighed og reproduktion. Det er dog mest i forhold til den klassiske udgave af HI, hvor institutionel adfærd er deduceret til præferencer, og bruger præferencer til at forklare adfærd (Nedergaard 2013:5). Det kan næste beskrives som en ring, men dette kan kun lade sig gøre hvis præferencer behandles som evigtgyldige, igen som under for eksempel rational choice. Præferencer vil under RC være givet ved en individuel nyttekalkule, og det vil ende i en konsekvenslogik der vil være cirkelformet, da adfærd deduceres til præferencer og at disse præferencer bruges til at fremdrage adfærd. Det vil også sige at man med denne klassiske eller RC størrelse ender i en tilnærmet funktionalistisk tilgang til udvikling. Betydningen for projektet er at det bliver nødvendigt at komme rundt om et sådant problem, da vi også benytter kvantitative data til identifikation af attituder og det er netop her, at det eklektiske element kommer ind i billedet.

Ved at benytte feedback og reproduktion kan HI udvides til at indeholde mere attitude venlige teoretiske omdrejningspunkter. Vi beholder ideen om at institutionerne er et genstandsfelt for sig selv, det vil sige en selvstændig størrelse overfor aktørende i samfundet. Giddens ville kalde en sådan udlægning struktur og aktør dualisme, men da vi ikke benytter aktørende selvstændigt holder vi os til forståelsen af institutionsdelen af dualismen (Larsen 2011:1-2).

Giddens, Larsen og institutionernes rolle

Der er tre elementer når vi kigger på institutioner igennem strukturpolitik; *betydning*, *dominans* og et *legitimerende element*. Betydning eller mening er institutionens sammenhængsfremmende ideal, hvor insti-

tutionen fortolker, og fremsætter policy der giver aktørende muligheder. Det vil sige at institutionen ændrer noget i samfundet som giver individer i samfundet muligheder (som regel rettigheder). Der er en naturlig reciprokverdi til denne opsætning, og det er at institutionerne laver restriktioner på muligheder og rettigheder som også bliver et tema i HI fortolkningen af velfærdsstaten. (Ibid.). Det rettighedsmæssige kan ses igennem eksemplet med efterlønsordningen, hvor borgerne får en rettighed som del af en samfundsudvikling. Opstramninger igennem aktiveringslinjen som vi kigger på kan ses, som restriktionerne blandet andet i arbejdsmarkedsreformerne I,II og III (Andersen 2003b:kap 3).

Dominans beskrives i (Larsen 2011:1-2) som de ressourcer, der gør aktørende i stand til at bruge disse muligheder som i *betydningen*. Igen er der en omvendt funktion der kan være interessant at se på, nemlig det tilfælde hvor ressourcer føres væk fra et muligheds eller rettighedsområde. Til analysen er der et meget nærliggende eklektisk eksempel; aktivering og modydelse. Den sociale sikring er ikke længere en forsørgelse, det er igennem en tredje vej blevet en social investering, hvilket betyder at der fra institutionernes side bliver indstillet en reciprocitet i ydelsesmønstrer. Det er ikke direkte at tage ressourcer fra folk, men det er ressourcekrævende at være enten i aktivering, på uddannelse eller i opkvalificering, så der skal benyttes ressourcer for at borgeren er berettiget til ydelser. Et mindre eklektisk eksempel kunne være den faldende dagpengeperiode, hvor ressourcer flyttes væk fra rettighedsområdet.

Den sidste henvender sig til noget vi har talt om før, nemlig ideen om institution som et filter. Legitimeringen beskrives af Larsen (Ibid.) som den del af sammenspillet hvor institutionen opsætter normer. Konsekvensen af denne legitimering fremsættes i det lys, at disse normer vil få aktørende til at sanktionere hinanden, såfremt normerne ikke følges. Det ville være et plus såfremt vi blot kunne sætte to streger under denne konsekvens, da analysen af policy ændringen så ville være den norm institutionen fremsætter. Nu er det i midlertidig ikke sådan, og heller ikke i vores forventede universalistiske samfund, at normer er lov per se. Albrekt Larsen illustrerer opsætningen med stærke fagforeninger som de danske i et eksempel;

A more applied example could be the presence of strong unions. These institutions provide signification (e.g. by making the workers aware that they are workers), they provide resources (e.g. economic resources when on strikes) and they provide legitimation (e.g. socialist ideology about the unstable nature of capitalism and norms about how none unionized workers should be sanctioned). (Larsen 2011:2)

Dette er en gruppebaseret udgave af det vi gerne ville vise med det eklektiske, altså det der mangler i forhold til den almindlige eller rene HI tilgang. Hvis man kigger på eksemplet er der tale om en bestemt

gruppe af folk, nemlig de der ser sig selv som arbejdere. Skalere vi op, men bruger samme metode, kan vi lave et mere tilpasset oplæg til velfærd mere overordnet. Udviklingen af aktiveringslinjen åbner for masser af eksempler, men hvis vi starter med det simple fra ovenfor;

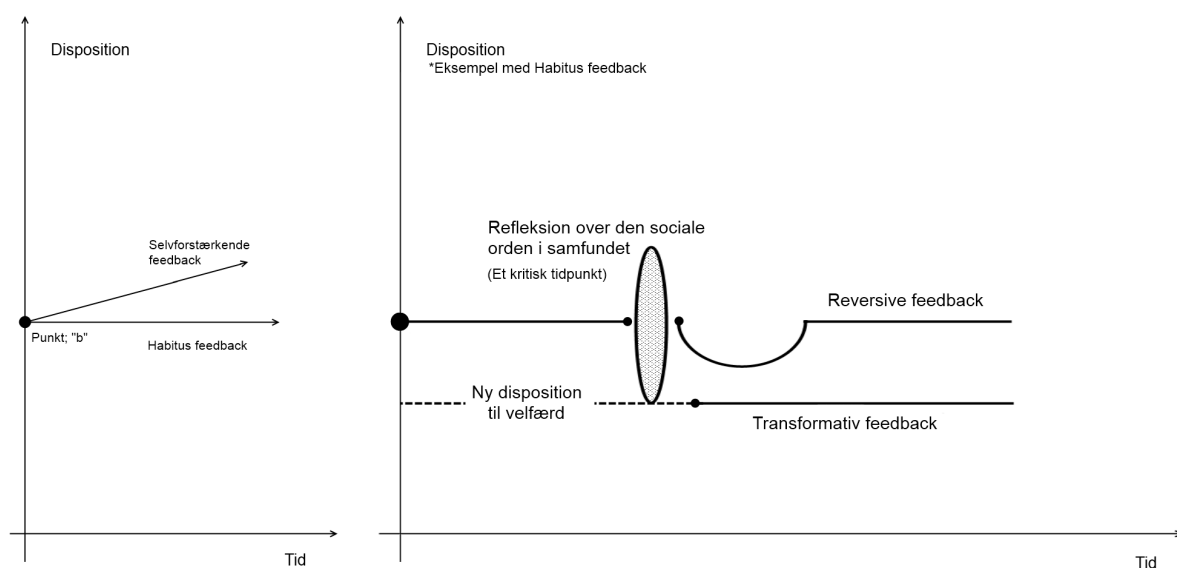
Arbejdsmarkedsreform II strammer op således at dagpengeperioden bliver nedsat til fem år, aktiveringen træder i kraft efter to år og der strammes op på adgangs- og rådighedskrav (Staten indarbejder aktiveringslinjen i institutionerne ved policy). Staten ligger restriktion på antallet af ydelser som der gives, ligge reciprocitet ind som modydelse efter to år, og gør det sværere at komme på ydelserne for at få folk tilbage i arbejde (Staten ser sociale ydelser som en omkostning). Staten legitimerer aktiveringslinjen igennem reciprocitet (Iden om noget-for-noget sættes op, så de der modtager ydelser kan sanktioneres hvis de ikke vil arbejde)

Her er udviklingen ikke en cirkel, men vi får en mere komplet forståelse af det genstandsfelt vi kigger på. Institutionernes arbejdsmarkedsreformer og de effekter der er ved dem, er det vi søger at kortlægge igennem disposition for at få en fornemmelse for udviklingen af den danske velfærdsstat. Som sagt er det eklektiske en af styrkerne ved at benytte HI som vi forslår her, at det er muligt at inddrage flere relevante variabel til forståelse og fortolkning. Principperne er de samme hele vejen ned igennem den historiske institutionalisme, i et forsøg på at finde de kritiske tidspunkter der kan give noget til analysen af danskernes disposition, og hvordan forandring i velfærdslige policy påvirket borgernes reproduktion af værdier.

Vi skrev ovenfor at det var vigtigt at finde et mere attitudevenligt teoretisk omdrejningspunkt, og det kan den anden del af reproduktionen af værdier hjælpe med. Vi har allerede brugt det eklektiske til at tilføjer et fortolkende element til den rene HI, og det skal vi gøre brug af igen, men denne gang relativt til feedback. Feedback mekanismen er nævnt ovenfor, men den sikre ikke i sig selv en metode der tillader vores tanker om brugen af kvantitative data. Larsen (Ibid.) stiller overordnet to modeller op til visualisering af den nordiske disposition relativt til velfærdsstaten. Den første model *habitus feedback*, er en form vi indirekte har talt om ovenfor, nemlig selvforstærkende feedback. Visuelt er habitus en konstant y-værdi, det vil sige en flad linje, hvorimod den selvforstærkende er en simpel $y = ax + b$, altså en linje med en positiv hældning. Det vil sige at den selvforstærkende er en kurve med konstant stigning fra udgangspunktet b, matematikken i sig selv er ikke så essentiel, men den er god til formålet at give kontekst til forståelsen af feedback. Den selvforstærkende feedback mekanisme, er den vi forventer at se, når vi taler om danskernes disposition overfor workfare tiltagene i den nye policy retning som den danske stat påstås at have taget.

Det vil sige at vi forventer at danskerne har udviklet sig fra vores velfærdsstats udgangspunkt, og har taget aktivering og lignende tiltag til sig i større eller mindre grad.

Før trådene samles for den første del er det interessant at få de kritiske tidspunkter ind i sammenhæng med habitus og den selvforstærkende effekt. Der er ikke nogen af disse to der snakker om at vælge vej, som i sti-analogien ovenfor. De kritiske tidspunkter er manifesteringen af valg i samfundet, og de to feedback mekanismer holder sig til deres beskrivelse ovenfor, indtil et såkaldt kritisk tidspunkt. Hvis man holder sig til den sti der er valgt, kan en bestemt feedback være uændret i årtier, men hvad sker der når vi ikke ville have en cirkel af reproduktion, og vi har set at den danske kontekst ikke er uden valg. Larsen (2011:11) arbejder med to udlægninger af hvordan feedback kan forstås udenfor ideen om almen udvikling. Han forslår en *transformativ* (eller omdannende) og en *reversive* feedback forståelse. Reversive er det engelske udtryk der benyttes, det er en feedback der ændre holdningen midlertidigt, hvor efter holdningen går tilbage mod udgangspunktet. Den anden den omdannende er som ordet forslår, en feedback der permanent ændre holdningen eller feedbacken til et emne.

Figur 2.1: Feedback - Larsen(2011:5-11)

Generelt kan man sige at den feedback vi forventer, er den transformativ udgave. Forståelsen er at positiv disposition til velfærd er op af y-aksen og en transformativ feedback vil rette disposition i en mere tredje vejs retning. I figur (2.1) vil strukturpolitikken (vores kritiske tidspunkt) være den der ses som afgørende når vi kommer til analysen. Forståelsen er stadig flydende, det vil sige at forskellige variable kan tilbyde forskellige størrelser til dispositionen, for eksempel behøver kontrol med de arbejdsløse ikke fylde det samme som borgerens syn på aktivering.

2.1.3 Samling

Der er tre meget centrale begreber i den historiske institutionalisme som vi benytter til at underbygge danskernes disposition, og ideen om hvordan denne ændres over tid.

- **Stiafhængighed** er det første nøglebegreb også ifølge Nedergaard (2013:15). Stiafhængigheden har en vigtig rolle som center i vores opstart og ikke mindst vores udgangspunkt for at kunne måle på dispositionerne i befolkningen. Identifikationen af velfærdsstatens udvikling igennem disposition i forhold til velfærd – workfare relationen, skal rodfestes i denne stiafhængighed. Ikke blot som grundlag for udgangspunktet, men også til at underbygge forholdet mellem grupperne i samfundet når der tales om reform arbejde. Denne stiafhængighed krydders med det fortolkende element ‘feedback’, og det forventede mønster fremadrettet bliver at feedbacken kommer som respons på policy ført af institutionerne på et kritisk tidspunkt.
- **Kritiske tidspunkter** er næste i rækken. Generelt kan man sige om indgangen til de kritiske tidspunkter, at vi har et stort punkt – strukturpolitikken. Alle delene kan ses i Andersens (2003b:kap 3) udlægning, men da vi arbejder med en politisk-sociologisk vinkel gennem vores eklektiske valg, taler vi om aktiveringslinjens og strukturpolitikens dele som et mesoniveau, og den overordnede disposition som en størrelse på makroniveau. Med det tilføjede sociologiske aspekt er dybden af sammenspil og forventninger til effekter at disse bliver mere tydelige i analysen. Det skal ses som en tilføjelse til HI, at der ikke blot er social rettighed, men en forventning om at de sociale rettigheder fører stillingstagende med sig. Analysen bliver derfor en proces hvor de valgte variable testes for effekter, og ikke kun bliver en illustration af lovmæssigheder igennem for eksempel behaviorismen (Nedergaard 2013:16).
- **Årsagssammenhænge** har kun været fremhævet en enkelt gang eksplicit ovenfor i forhold til brugen af variable, og deres relative sammenspil. De tilføjede elementer skaber ingen konflikt i forhold til at ‘bundte’ variable til større analyse, og de sociologiske elementer som er tilføjet giver en større dybde i de variable der skal sættes i kontekst. Årsagssammenhæng bliver næsten synonymt med kontekst (Ibid.). Grunden er at regimetyper og tidsperioder indgår ofte i HI baserede årsagssammenhænge, med formålet at forklarer blandt andet udvikling i kontekst og ikke som formalisering i samfundet.

En af de klart mest væsentlige ting ved de tilføjede sociologiske elementer er, at institutionen er den der har det første træk. Det betyder at borgeren aldrig kan være det man kalder ‘first movers’. Det vil også

medføre, at borgeren er pålagt anden ordens bevægelse (moves), altså borgeren er reaktiv og ikke direkte aktiv i HI analysen af velfærdsstaten. Det at borgeren formmæssigt er tvunget til at være anden ordens movers betyder også, at de udfylder roller i samfundet og ikke definere disse roller. Nedergaard (2013:4) stiller det op med et spørgsmål; tanken er Ikke *hvad er bedst for mig* (RC), men *hvem er jeg?* Denne anden ordens tanke fremkommer under de samme forventninger til institutionen som vi benytter. Institutioner skaber normer, identitet (da den er første ordens mover), definere tilhørsforhold, og i sidste ende forventes at skabe meninger i den virkelighed institutionen har skabt omkring sig. Dertil kommer at så længe vi forventer handling fra institutionerne i form af policy, er der ikke nogen universal handlingslogik kun situationsbestemt, som strukturpolitik med logik fra det samfundsøkonomiske aspekt.

Der står oppe i teksten at de kritiske tidspunkter ikke nødvendigvis er øjeblikke, der er mere tale om momenter som kilde, og en sådan antagelse kan underbygges med forventningen til handlingslogikken. Hvis institutionen er den der skaber selve handlingen, vil der mere eller mindre naturligt gå noget tid før en reaktion er kommet igennem borgernes position som anden ordens movers, hvilket også går fint i spænd med HI forventningen til tid og effekt. Nedergaard (2013:10) kalder dette for en tidmæssig forskydning i forhold til institutionens tiltag og dens effekter over tid, idet borgen er uvidende om omfanget af effekten. I vores datamateriale er respondenterne adspurgt om deres dispositioner i nioghalvfems, og den udvikling vi taler for er fra staten halvfemserne. Vi gør den antagelse at ni år er nok tid til at tage stilling til aktiveringslinjen og strukturpolitikens policy. Den sidste pointe der er væsentlig her er, at latente funktioner eller ikke-intenderede effekter lagres i institutionen, og kan agere som en fejkilde selv ni år efter en policy retning bliver indført. Institutioner beskrives som et koralrev af Nedergaard, med henvisning til at HI analysen er lag på lag. Disse kan være svære at finde eller eliminere fra en statistisk undersøgelse når variable bundtes, men om ikke andet giver det potentielt et mere reelt billede af velfærdsstaten når variabel kan benyttes på både meso- og på makroniveau.

Forståelse og fortolkning som hermeneutik i HI

I introduktionen til metoden tale vi om at benytte hermeneutikken som redskab til forståelse og fortolkning, grunden til vores valg netop er faldet på hermeneutikken ifølge skal findes i John Dryzeks udsagn, nemlig at hermeneutikken tilbyder et kritisk blik på de normer og diskurser som følger med policies (Dryzek 1982: 13-17). Normerne igennem denne tanke om 'slipstrøm' har særlig interesse, da de afspejler en kontinuerlig udvikling selv efter en policy er ophørt eller har skiftet karakter (Ibid.:14-16). Denne udvikling er noget af

det vi kigger efter ved forståelse og fortolkning af danskerne og deres dispositioner når vi taler velfærd – workfare relation.

Den første note er at vi ikke interesserer os for endnu en metodisk tilgang gennem hermeneutikken, men blot søger en måde at fortolke fremkomsten af danskernes disposition på. Det er derfor naturligt at sortere metoder der er regelbaseret og interesseret i at gøre humanvidenskaben analog med naturvidenskaben fra, som for eksempel set ved Dilthey, da vi afviste RC i starten af metodeafsnittet (Berg-Sørensen 2012:218). Det manglende element er en fortolkende vinkel. Det vil sige der mangler en ontologisk funderet fortolkning af strukturpolitikken som et kritisk punkt. Analysen kommer som sagt til at bestå af to analyse dele, et meso- og et makroniveau, og det er den dybere forståelse af hvad der ligger til grund for dispositionen overfor genstandsfeltet der mangler. Med argumenter fra HI om at borgen er anden ordens mover relativt i forhold til disposition og forståelse, så kan der argumenteres for at hermeneutikken kan hjælpe specialeprojektet med at spore tendenser i samfundet (Dryzek 1982: 15-16). Om der er tale om en accept eller afvisning af strukturpolitikens policies skulle være tilgængelige i folks ja eller nej til en diskurs i form af et spørgsmål. For eksempel hvis man stiller spørgsmålet⁶ '*... at være solidarisk med dem, som har det dårligere end én selv*' på en skala fra et til ti, vil det kunne sige noget om solidariteten i befolkningen. Dryzek påpeger at etiske og moralske aspekter er komponenter i analysen af det pågældende genstandsfelt (Ibid.), og med eksemplet med solidaritet vil etikken om solidaritet eller moralen bag, være noget der er implicit i respondenternes svar. Vi jaget ikke respondenternes svar alene, vi ser på dem som grupper, så etik og moral som er tunge filosofiske begreber betragtes som betydelig, men implicit faktor i forhold til disposition. Vores fortolkende element bliver derfor på sammenhængen mellem grupper eller grupperinger, og ikke respondenterne selv (som ovenfor; meso-, makroniveau og ikke mikro).

Heideggers udlægning af hermeneutikken er den der vil være bagvedlæggende fortolkning ned igennem analysen, da denne tilbyder den ontologisk ramme til fortolkning, der ligger op af HI metoden ovenfor (Berg-Sørensen 2012:218). Heidegger ligger vægt på, at mennesket som et konstitutivt reflekterende væsen, der ikke selv skaber forforståelse i den verden mennesket er en del af. Dette fremhæves af Berg-Sørensen ved den påstand at mennesker '*bliver kastet ind i verden med en forforståelse, som udgør menneskets disposition for handling*' (Ibid:220). Sammen med vores opsætning af HI som strategi passer mennesket som reflekterende, men uden forforståelse ind som supplerende element, da individerne i HI er anden ordens movers og ontologisk bliver sat ind i en sammenhæng der har en forforståelse (policy fra institutionerne).

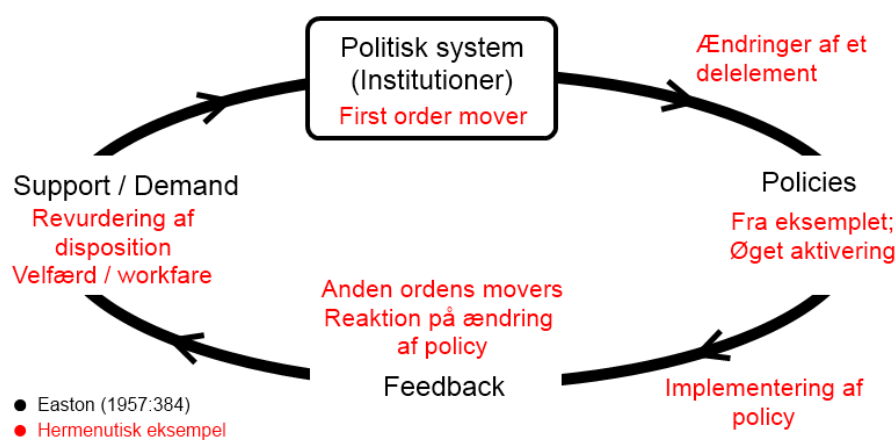
⁶Spørgsmål 117a(a) - Der findes forskellige opfattelser af, hvad der er vigtigt for at være en god samfundsborger. Jeg vil derfor spørge Dem, hvor vigtigt De synes følgende karakteristika er for at være en god samfundsborger. Forestil Dem en skala fra 0-10, hvor 10 betyder meget vigtigt og 0 betyder slet ikke vigtigt: At være solidarisk med dem, som har det dårligere end én selv.

Forforståelse er derfor at forstå som institutionens belæg for at skabe normer, identitet (da den er første ordens mover), definere tilhørsforhold og i sidste ende forventes at skabe meninger i den virkelighed institutionen har skabt omkring sig. Den sidste del af sætningen kan også trækkes ud af ideerne ovenfor, og reformuleringen er lavet for at illustrerer pointen om, at mennesker eller individer er dem der tilpasser sig, også under den ontologiske hermeneutik. Den anden del af det første citat fra Berg-Sørensen, er dispositionen ved mennesker, som (Ibid.) oversætter Heideggers budskab med. Det ligger altså i den ontologiske hermeneutik, at de dispositioner og dermed holdninger, som folket måtte have er et produkt af den virkelighed de befinder sig i. Med en forståelse som under ontologisk hermeneutik, er alle dispositioner normativt et produkt af den ændrede virkelighed, som i projektet er strukturpolitik eller aktiveringslinje. Endvidere betyder det også, at de kvantitative data vi benytter til de statistiske dele af projektet er at forstå, som holdningseffekter til omgivelserne og at de er skabt af institutioner (tiltag i velfærdstat).

Ovenfor er det diskuteret at mennesker i denne opfattelse igennem HI og den ontologiske del af hermeneutikken, er den reaktive del af samfundet. I Berg-Sørensen (Ibid:223) er forståelsen ses igennem tre elementer; erfaringshorisont, tradition og historie. I teksten vil historien næsten naturligt være den største faktor i forståelsen af velfærdsstatens udvikling, men tradition vil være en stræk underlæggende delfaktor igennem den implicite moral og etik respondenterne har. Erfaringshorisonten er på individ eller mikroniveau, og er derfor ikke noget der bliver gennemgået eksplicit da det ikke har interesse for projektets hypotese. Det enkelte individs erfaringer har givetvis en rolle, for eksempel hvis der er medlemmer af nærmest familie der arbejdsløse kan det påvirke dispositionen i forhold til velfærd – workfare relationen. Dog er denne rolle ikke noget vi med datagrundlaget kan statistisk garderer eller korrigerer for i resultaterne, til dette formål ville en kvantitativ undersøgelse virke mere fornuftig.

Perspektivet på accepten af det underlæggende er, at hermeneutikken fremad bliver en ide om horisontsammensmeltning, som beskriver dispositionen ved respondenterne og deres forhold til de historiske hændelser (velfærdsstatsudvikling igennem strukturpolitikken)(Ibid:224-25). Som ved koral-ideen ligger der lag på lag, og i en hermeneutisk optik er det den institutionelle forforståelse der er blevet fortolket af mennesket som et konstitutivt reflekterende væsen. Som referencepunkt er det vigtigt at huske at respondenterne er anden ordens movers, meningsdannelse kommer derfor igennem den virkelighed institution har skabt. Hermeneutikken giver en forståelse af den usikkerhed der kan være gemt i resultaterne da vi ikke kan måle på det emotionelle variable, eller på erfaring ved det enkelte individ, og koral-ideen som billede kan man sige at vi ikke har adgang til alle lag i absolutte termer. Dette betyder mindre for analysen generelt at mikroniveauets detaljer er begrænsede, og forståelsen af fortolkningen kan sættes op igennem en politologisk analogi der

viser hvorfor. Den politiske analogi der kan give det sidste til denne ontologi er, at den kan udlægges meget som en simpel Easton model. Hermeneutikken handler om forståelse og fortolkning, og metoden bag denne forståelse er i litteraturen beskrevet som en cirkel. Grondin ligger det frem som en beskrivelse hvor der er en konstant bevægelse imellem del og helhed (Grondin 2003:77-88). Delen vil her være ændringerne og helheden være dispositionen til velfærd – workfare relationen. Når en ændring forekommer, er det påkrævet at respondenterne som anden ordens movers tager stilling til ændringen og derpå giver deres feedback til helheden. Sammenhængen mellem det politologiske ved Easton kan illustreres igennem dette eksempel, og det faktum at hermeneutikken også generelt er beskrevet som en cirkel;

Figur 2.2: Easton og hermeneutikken

Hvis vi tager eksemplet med aktivering op igen, vil en ændring som stramningerne i arbejdsmarkedsreform II, tilskynde en feedback i dispositions-mæssig sammenhæng. Hvis der kigges mod nedskæringer i ydelsestiden vil der være to respons typer – enten for eller imod. De enkelte delelementer forventes ikke at ændre dispositionen i forhold til velfærd til workfare fra det ene øjeblik til det andet (reform og ikke revolution), men vi accepterer de enkelte delelementer som et *enten eller scenario*, som rykker dispositionen til helheden. Det vil sige at hvis en respondenterne er positive overfor aktiveringen, det vil sige for stramningerne og strukturpolitikken, så er der tale om en udvikling der går væk fra den klassiske sti i velfærdsstaten Danmark. Dette er naturligvis kun et delelement, men det viser pointen om del og helhed. Grondin taler om dette som revurdering af disposition, og tilskriver det en næsten uendelig række gentagelser hvis der blot er nok hændelser og tid. Vores kritiske tidspunkt er strukturpolitikken, men der er mange delelementer under strukturpolitikken at tage fat på, og ud fra dette kan vi se om danskerne har rykket sig fra udgangspunktet i deres velfærd – workfare relation.

Del II

Teori

KAPITEL 3

DET TEORETISKE GRUNDLAG FOR DISKUSSION

I introduktionen diskuterede vi ideerne og oprindelsen for projektets tema, men ideer er svære at måle på med mindre de sættes i teoretisk perspektiv. Igennem de første sider har vi haft fat i en del elementer af forskellig teoretisk karakter, men i det kommende afsnit agter vi at samle disse ideer og paradigme tiltag til målbare størrelser. Det betyder at vi søger de forskellige træk i der karakteriserer de to paradigmer – velfærd og workfare. Til dette benyttes den klassiske danske universale velfærdsstat som beskrevet henholdsvis af Jørgen Goul Andersen og Gøsta Esping-Andersen til identifikation af velfærdstræk. Valget er faldet på denne udlægning af velfærdsmodel, da denne roses for at have opnået nærmest borgerløns lignede tilstande, hvor de ledige gennem sociale rettigheder var ligestillet med de erhvervsaktive (Andersen 2003a, 1997). Tilgangen sætter en milepæl for velfærd generelt og er derfor et naturligt sted at starte det første målepunkt i diskussionen. Den anden del er ligeledes velfærd stillet op som en forståelse af udvikling. Den universale velfærdsstat har dog som tidligere omtalt, været under pres af *tredje vejs* policy som fra halvfemserne og syntes at være den dominerende tankegang i forhold til arbejdsmarkeds policy. Den tredje vej (The Third way på engelsk) vil primært være sat op teoretisk igennem tankerne fra Antony Giddens. Der er mange der har reflekteret over den socialdemokratiske idé arv, men de tanketræk vi her søger ligger i stereotyperne som også ovenfor ved Esping-Andersen og den danske velfærdsstat. De valgte teorier gennemgås herunder og diskuteres i operationaliseringen hvor interessen falder på forskelle og ligheder, således at karaktertrækkene fra de to positioner kan identificere til mere målbare enheder i form af tendenser.

3.1 Den universale velfærdsstat

3.1.1 Velfærd som dekommodification af borgeren

Gøsta Esping-Andersen diskuter i sit berømte værk, *The three worlds of Capitalism* (Esping-Andersen 1990), udformningen af tre forskellige velfærdsstatstyper og de karaktertræk der knyttede sig til de forskellige statsmodellerer. Interessen er for den Skandinaviske - eller socialdemokratiske type, som igennem det næste bliver en målestok for hvordan stereotyp dansk velfærd kan ses fra efter anden verdenskrig op til arbejdsmarkedsreformerarbejdet i halvfemserne.

We call it the social democratic regime type since, in these nations, social democratic was clearly the dominant force behind social reforms. (Esping-Andersen 1990:27).

Grunden til at vælge Andersens input til debatten som afsæt er, at det giver en meget god beskrivelse af idealet igennem tresserne og op mod de borgerlønns tilnærmede ideer i firs (Andersen 2003a:86). Det tanketræk der kan oversættes til velfærd er det vi reelt søger, også i relationen til vores workfare-velfærds diskussion. Essentielt er det en tendenssøgning, noget der kan oversætte tendenser fra vores målinger længere nede, som indikator på træk fra den universalistiske velfærdsstat (welfare social policies).

En af de mest væsentlige pointer i Esping-Andersens værk i forhold til identifikation af socialdemokratisk velfærd, er dekommodification. Dekommodification af borgeren er en betragtning der stammer fra den klassiske marxistiske kritik omkring samfundet, hvor arbejderen ses som 'bundet' til dennes socioøkonomiske position af det kapitalistiske arbejdsmarked (Esping-Andersen 1990:35). Argumentationen for fastlåste socioøkonomisk position bunder i, at arbejde er en nødvendighed for at have et eksistensgrundlag. Denne første vinkel er materiel eller fysisk af natur, som måske mere havde interesse overordnet i tiden hvor Marx skrev sine tekster, men ikke desto mindre fører vinklen vigtige aspekter med sig, i forhold til et mere moderne samfund og des struktur. Hvis man tager Marx på ordet, kan man sige at borgeren (arbejderen i Marx' tid) bliver kommodificeret eller varegjort, altså blev gjort til et element i kapitalens systemer (Esping-Andersen 1990:35-38). Borgerens relativt låste position i samfundet sammenholdt med beskrivelsen *varegjort* er kernen i kritikken af den kapitalistiske liberale stat. Kritikken skal rettes op med de dekommodificerende træk og det er derfor en betydelig del af den velfærdsstatslige vinkel fremadrettet;

...De-commodification occurs when a service is rendered as a matter of right, and when a person can maintain a livelihood without reliance on the market. (Esping-Andersen 1990:21-22)

Generelt kan man sige om begrebet dekommodificering, at det syntes at være emancipatorisk. Den afhængighed af (arbejds-)markedet som vi beskrev ovenfor, er noget af det man ønsker at begrænse igennem dekommodificerende policy og systemtilgang. Institutionerne spiller en stor rolle i dekommodificeringen af borgeren, da deltagelse på arbejdsmarkedet bliver gjort til et middel mere end et mål. Det handler om at frigøre borgeren fra det problem som opstod i det tidlige moderne samfund, hvor arbejdskraften blev gjort fri således arbejderne kunne ansættes og fyrrers efter arbejdsgivernes behov. Den frigørende effekt ligger i, at frigøre borgeren fra frygten for at miste sit arbejde og dermed sit livsgrundlag (Esping-Andersen 1990:35-36, 39-41). Den socialdemokratiske velfærdsstat pointeres af Esping-Andersen, som meget optaget af netop denne problematik, altså borgerens trivsel på og udenfor arbejdsmarkedet. Det betyder at når vi generelt taler om denne dekommodificerende effekt, så taler vi om sociale rettigheder i form af støtte og frigørelse fra markedsenerådighed, eller monopol overfor indkomstmulighed for borgeren. Det er her institutionerne kommer ind i billedet, på baggrund af deres rolle i forsøget på at begrænse borgerens tab i forhold til indkomst og socialt betingede relation ved affiliering til arbejdsmarkedet (Esping-Andersen 1990: 16-21, 21-23, 35-36, 45-47). Det vil sige at det første element vi kan trække ud af dekommodificeringen er, om job er en absolut nødvendighed eller om staten skal spille en rolle i sammenhængen for levegrundlag. Dette og de følgende fremhævede effekter, skal ses som noget befolkning kan eller skal tage stilling til i vores analyse, med eksemplet her om job er en absolut del af samfundstilværelsen.

Ifølge Esping-Andersen er et af de mest givende karakteristisk ved den nordiske eller socialdemokratiske velfærdsstat, at det er en mærkesag for denne og dens institutioner at minimere samfundsforskelle (Esping-Andersen 1990:27-28, 31-33). Det gælder også når vi kigger på *i* eller *udenfor* arbejdsmarkedets situationer, altså vores drøftelse fra før angående uafhængighed af markedskræfterne. Det leder os videre til det institutionelle svar som de Skandinaviske velfærdsstater har givet i forhold til markedet og den afhængigheden af samme. Gennem den marxistiske tanke og det emancipatoriske ideal har ideen været at give borgerne mulighed og rettighed til at trække på en række omfattende sociale ydelser af økonomisk karakter. Dekommodificering handler derfor om at gøre borgerne mindre afhængige, eller i yderste konsekvens uafhængige af arbejdsmarkedet som eneste netto indtægtsform. Det samlet med *svaret* ovenfor, så bliver policy resultatet emancipation af borgeren gennem sociale rettigheder til ydelser garanteret af institutionerne (Esping-Andersen 1990:16-23, 34-38, 48-50)(Rothstein(1998):31-32, 35-37, 36-41, 48-56).

Dekommodificering er derfor igennem projektmæssig optik en ide der handler om at fjerne de negative konsekvenser omkring det at være ledig, igennem en socialisering og kollektivisering af samfundsrisiko (Torfing 2004). Esping-Andersen påpeger at det er borgeren selv der definerer det gode liv, også selvom dette

inkluderer at borgeren er uden for arbejdsmarkedet. Det betyder at det er en rettighed for borgeren at søge det liv som han eller hun ønsker, på lige fod med alle andre i samfundet (Esping-Andersen 1990:21-23, 30-36, 38-48). Sondringen er en videreførelse af tanken om det rettighedsbaserede elementer, som fremstår gennem Esping-Andersens fortolkning af T. H. Marshalls sociale medborgerskab, relativt til socialisering af risiko i samfundet. Generelt er der flere teoretikere (se blandt andre (Andersen 2013, 2003a, 1997, 2003b)(Torfing 2003)(Mishra 1999)) der ligger op til at marginalisering på arbejdsmarkedet har negative konsekvenser for de mere fællesskabsorienterede dele og sammenhængskræften i samfundet. Risikoen er at borger der af en eller anden grund er uden indkomst er i farer for at blive ekskluderet fra samfundet. Vi taler om disse som stereotyper, men det er ikke bare en tanke om dekommodificering fra bøgerne. Den danske policy i perioden efter anden verdenskrig opfyldte betingelserne for dekommodificering af borgerne i samfundet, hvis man ser dette igennem en Esping-Andersens optik (Esping-Andersen 1990:21-22). Arbejde ses her som et moralsk valg, men at stå udenfor arbejdsmarkedet var acceptabelt hvis dette var i henhold til individets ide om det gode liv. Bo Rothsteins fortolkning af det dekommodificerede samfund ligger op til at borgerne har fuld suverænitet over deres liv og at de alene afgør hvad der er dydigt. Statens opgave er at bidrage med de sociale rettigheder, institutioner og ekspert vejledning der kan bidrage til at borgeren får det liv som de ønsker (Rothstein 1998: 30-33, 42-43). Det dekommodificerende element skinner igennem hvis vi vender tilbage til noget vi diskuterede i introduktionen, nemlig den velfærdssiden af dobbeltheden i midt halvfjerdserne. Ideen var at borgerne i ledighed ikke måtte stå anseligt ringere end dem på arbejdsmarkedet og de sociale rettigheder var det middel som skulle sikre borgernes uafhængighed (Esping-Andersen 1990: 20-26, 30-48). Her er det meget simpelt igen at trække socialiseringen frem i forhold til fællesskab og de mere kommunitaristiske dele af filosofien bag den danske velfærd, også som interessant i forhold til den senere analyse. Sociale ydelser har også den egenskab at den kan trække de svageste op på et højere niveau (lighedsfaktor) og stadig en del af samfundet med det argument at de er borgere med en 'indkomst' (Esping-Andersen 1990:16-21, 21-23, 30-48)(Rothstein 1998:30-33, 42-43). Grunden til at vi kalder de sociale ydelser for en lighedsfaktor er, at indkomsten igennem de sociale ydelser skaber grundlag for inklusion ved at tillade et normalt forbrug.

Det er dog vigtigt at vi kommer udenom det som velfærdsforskerne kalder 'poor welfare'. Velfærd for de svage som pointen angående *poor welfare* henviser til, er en begrebsliggørelse af modpolen til det vi ønsker at se på som stereotyp dansk velfærd. De negative konsekvenser og de risici vi talte om ovenfor bliver i den danske model socialiseret således, at disse negative konsekvenser er en fællesopgave og ikke noget der ligger ved den enkelte. Den institutionelle opsætning herhjemme er bygget til stor omfordeling

til alle i samfundet med det formål at skabe en lighed og ikke mindst et fællesskab. Vi benytter ikke det fordelingsmæssig i detaljer i projektet, men det fører til en pointe der er meget vigtig for forståelsen af dansk velfærd som ståsted i en stereotyp diskussionsopsætning. Fællesskab som ide er ikke meget værd, hvis denne ikke gives kontekst, så argumentet med stor omfordeling for at skabe fællesskab ses igennem Titmuss' (1967) optik. I hans tekst pointerede Richard M. Titmuss at hvis man kun omfordeler til de svage, eller udsatte grupper i samfundet vil stigmatisering af denne gruppe af individer være lige for. For at undgå denne stigma (ekskluderende effekt) omfordeles der til alle i det danske samfund og dermed er der også tale om et eventuelt målepunkt til analysen. Kan vi genfinde en altruistisk tendens på linje med stereotyp dansk velfærd, eller har udviklingen ændret en sådan indgang til sympatier imellem samfundslagene? Der har igennem del første del af dette været fokus på de mere overordnede linjer som vi ønsker at se på, så i det næste er der tale om en smallere tilgang til velfærd gennem forståelse af forestillingerne bag solidaritet og lighed.

3.1.2 Velfærd som solidaritet og lighed

Den anden del af velfærd i klassisk forstand er en ide om lighed og at man igennem fællesskab arbejder hen mod at kunne kalde alle for *medborger*. Ordet medborger og medborgerskab specielt, er begreber i sig selv, men ikke i denne teksts henseende hvor vi arbejder medborgerskab som et solidaritetsprincip. Det ligger også lidt i det vi talte om ovenfor angående dekommodificeringen af borgeren, at man ikke lader folk blive evalueret ud fra deres markedsværdi (produktivitet), men derimod som individer. Dermed kan diskussionen hurtigt komme til en høne eller ægget diskussion, om hvilket element der kommer først i den velfærdsstat vi søger at beskrive; er dekommodificeringen en del af det solidariske princip om at man ikke skal gøre forskel, eller ligger det solidariske i dekommodificeringen selv? Vi vælger at arbejde med dette som et åbent spørgsmål og lader tankerne flyde over mod en retning, af at de to eksistere i en form for symbiose. Det vil sige at det ikke så meget kommer sig til spørgsmålet om det er den ene før den anden, men mere at de to har indbyrdes afhængigheder. Ironisk nok har vi her skrevet om dekommodificeringen først, men det bunder i tanken om at medborgerskab og ideen om medborgere generelt skal ligges i forlængelse af den emanciperende tanke fra dekommodificeringen og ikke være begreberne i sig selv. Det kan også sættes op og ses igennem følgende begrebsapparat;

Solidaritetsprincippet er medborgerskab – som medborger i samfundet bør alle være stillet lige, trods ulighed i markedsposition og indkomst. (Andersen 2007:170)

Her ser vi argumentet fra ovenfor i forhold til, at begge elementer benyttes uden at være et præfiks for forståelsen af genstandsfeltet. Denne sondring omkring lighed ligger også i Rothstein (1994), hvor det er institutionerne der er i centrum. Her er argumentet stadig normativt, men ligger sig mere op af at det i en velfærdssammenhæng er naturligt at behandle alle medborgere lige. Ingen regel er naturligvis uden undtagelser, men fremadrettet arbejder vi med antagelsen om, at de subjekter der tales om og de respondenterne i vores udvalgte datamateriale, kan kategoriseres som værende i den første kategori. Altså at disse betragtes som medborgere set i et solidaritetsprincipielt perspektiv.

Idet lys at medborgerskab er solidaritetsprincippet, arbejder vi med begreberne og tendenserne fra medborgerskab som selve grundlaget for den danske velfærdsmodel, da vi mener at sondringen over tendenser bliver mere skarp, hvis vi benytter medborgersondringen. Jævnfører Andersen (1997:11) er den vagest sondring af vores velfærdssystem at det er retsbaseret. Det vil sige vi arbejder med et system der ligger op til retsmæssig ydelser eller service og dermed ikke per skøn. Denne ret er garanteret igennem medborgerskabet, krøllen på halen er at det er de solidariske ideer der styrer lighedssynet, idet *alle* er medborgere (Andersen 1997: 11; 18). 'Alle' kan naturligvis ikke få alle tilskud, der er objektive tildelingskriterier der gør at man kan være berettiget eller ej, men hvis man opfylder kriterierne så er det en ret at få denne ydelse, eller service stillet til rådighed. Pointen med at tage denne lighed og solidaritetstanke er, at der ligger nogle institutionelle normative ideer bag velfærdsstaten. Ideerne er interessante at få med her, da disse også tilbyder en grundlæggende referenceramme til operationaliseringen og senere de analytiske dele.

Lighed bliver tit set igennem en omfordelings vinkel og meget af det der er skrevet ovenfor kan da også sættes i det lys. Omfordelingen i samfundet er ikke så vigtig som den implikation det har i vores opsætning her, nemlig ideen om lighed i samfundet mere overordnet (sociale rettigheder). Argumentet er at et regime ikke kan eksistere i en demokratisk sammenhæng med mindre befolkningen bakker om omkring den sociale orden. Ved at stille alle lige rettighedsmæssigt kan man undgå et samfundsdilemma som stigmatisering. Alle borgere i situation A er stillet lige, hvad end de var kommunalarbejdere eller direktører. Dette gør i teorien at man i samfundet undgår komplikationer, hvor uretfærdighed bliver et emne hvor kun nogle kan få mens andre ikke kan (Andersen 1997:18). Dette ligger naturligvis under for de kriterier vi har nævnt, men alle er lige for lov og derfor gøres der ikke forskel på mennesker. Dette er en af de mest basale ideer om lighed der ligger i restsamfundet, som er ført over i en velfærdsstats kontekst, hvor meget af en sådan retslig indgang også handler om stabilitet i både den civile- og den statslige sfære. Bekæmpelse af ulighed og allokering af ressourcer til dem som står uden for arbejdsmarkedet, er essentielt i den velfærdsstat vi ønsker at benytte som mål for udvikling. De sociale institutioner og deres ageren giver et billede af en teoretisk

velfærdside der ligger op til fællesskab og socialisering af samfundsrisiko. Velfærdstendenser i policy tegner alle i samfundet som medborgere og at disse skal behandles efter retslige forskrifter, ikke blot i retslig forstand men også i forhold til de sociale rettigheder de kan gøre krav på. Lighed i en velfærdsstatslig forstand er derfor i vores optik en slags anti-polariserings mekanisme. Fri uddannelse, universelle adækvate ydelser og services igennem medborgerskab er kerneelementerne i vores opfattelse, da de giver alle 'lige' muligheder i samfundet. Det er en sandhed med modifikationer, da ingen generelt kan sige at være lige i deres baggrund, evner og så videre, men vi arbejder med lighed som en sammenhængsfaktor i samfundet der søger at give befolkningen en fælles forståelse af den sociale orden. Argumenter kan altså opstilles for universalismens tilgang er lavet med det formål at skabe en trykthed og en lighed blandt folk i samfundet, således at der ikke opstår segmentering mellem samfundsgrupper. Sådanne argumenter skal understøttes af de emanciperende effekter, sociale rettigheder og generelle tiltag for at individer ikke ekskluderes fra det samfundsmæssige (Andersen 2003b:14-15; 19-20; 171-191).

Vi startede afsnittet med en overskrift der hedder 'den danske velfærdsstat', men der er noget vi skal holde os for øje. Vores udgangspunkt ligger ved dekommodificeringen, hvor diskussionen om solidaritet og lighed kommer såvel teoretisk som kronologisk efter diskussionen af Esping-Andersen. Grunden til at nævne denne forskel er at der er tale om to forskellige modeltilgange, omend de er meget ens. Esping-Andersen arbejder i sit værk med en beskrivelse af de nordiske velfærdsstater som socialdemokratiske, hvor Goul Andersen, som vi arbejder med i forhold til solidaritet og lighed, taler om de nordiske stater som universal velfærd. Igennem projektet vil der være elementer fra begge i spil da vi arbejder med dekommodificering, som stadig gældende under universalismen. Vi accepterer begge som gyldige i det lys at de begge arbejder med de sociale rettigheder, som det der skal sikre (med)borgeren mod absolut indkomst frafald og markedsafhængighed. Et yderligere argument for at de begge kan, eller bør være i spil når vi søger en stereotyp udlægning af velfærd som mål er, at de begge også passer ind i Rothsteins idealtipe udlægning relativt til institution. De vigtigste institutionelle policies er ifølge Andersen (1997:18), at de retsbaserede ydelser er omfattende og adækvate. Dertil kommer at vi efterfølgende kan tillægge begge konceptualiseringer af dansk velfærd at kunne indeholde er dominerende ydelsesform som universel, skattefinansieret, statsligt styret, minimal privat (markeds) orientering og at der generelt er tale om allokering af velfærdsstatslige goder til majoriteten i befolkningen (Ibid.)(Rothstein 1996:107; 1994:178). Og det sidste i denne betragtning er at de begge har den institutionelle ide om fællesskab i sig, det vil sige lighed og solidaritet igennem et lige samfund, uden anselige proportionelle samfundsskel (som ved Marx, om end der her er tale om en light udgave).

3.1.3 Velfærd som ståsted

Vi har nu talt om de mest gængse dele af velfærden som vi ønsker at benytte igennem projektet, men spørgsmålet er stadig hvorledes de skal sammensættes og hvad det skal ende med? Vi benytter velfærd som udgangspunkt i vores analyse af danskernes disposition, hvilket også vil sige at vi forventer at danskernes dispositioners oprindelse kommer igennem de institutionaliseret reproducerede værdier præsenteret ovenfor. Udgangspunkt skal her forstås således; hvis danskernes disposition ikke har ændret sig overhovedet, så skal vi genfinde alle punkter stillet op som 'velfærd' ovenfor som det eneste. Det ville være omsonst at tro på, at ideerne i den ændrede policy ikke skulle kunne ses i samfundet overhovedet. Dertil skal det siges at de værdier der reproduceres gennem institutionerne også forventes at have træk fra disse selvsamme policies. Startpunktet og forventningen om en hvis bevægelse mod noget andet end den rå stereotyp betyder derfor, at velfærd bliver vores ståsted i forhold til det ene analytiske ydre punkt. Yderpunkt er beskrivelsen vi benytter her med den begrundelse, at der er meget få mennesker der vil passe ind fuldstændigt på denne stereotyp. Dog åbner det for de analytiske elementer da graden af tilknytning til velfærd eller workfare kan diskuteres i relative termer. I forhold til vores data vil det få den følge at vi kan se på de værdier der er mest fremtrædende ved respondenterne og analysere på disse forhold op imod de to stereotyper. Med en opsætning som denne vil danskernes dispositioner som udgangspunkt blive prædestineret, men forventningen er stadig at danskerne generelt ikke længere er som vores udgangspunkt her – fuldt dekommodificerende gennem lighed og solidaritet.

Vi har i metoden stillet institutionerne frem som 'first order movers', altså en forventning om at reproduktionen af værdier kommer igennem institution og ikke ud af ingenting. Institutioner er ikke upåvirkelige og dette kan næsten ses som kernen i dette projekt. Vi talte i introduktionen om aspekter i velfærdshistorien der har givet anledning til reevaluering og de elementer er gode til at komme ind på livet af problemet. Dog ligger interessen primært i institutionernes skift i policy og danskernes reaktion på disse policies. Institutionerne er dem der sætter policyen og forventninger er derefter at danskerne giver deres disposition i forhold til disse ændringer til kende. Et dilemma vi er nød til at forholde os til, er såfremt ikke institutioner er upåvirkelig – hvem påvirker så institutionerne? Vi forventer som sagt at borgerne er dem der reagerer på de arbitrære policies der bliver lagt frem og dermed giver liv til den feedback mekanisme som er beskrevet i metoden. Mens policy kan ændre feedback, så er det per definition igennem vores optik en reaktion på policy ændringer lavet af institutionerne, idet borgerens reaktion er anden ordens. Med forståelsen igennem hermeneutikken, vil feedback også kunne have en effekt på policy. Vi valgte den meget simple udlægning

af Easton, men der er stadig tale om en cirkel for både Easton og hermeneutikke. Udgangspunktet er stadig velfærd som i halvfjerdsene, og det kritiske tidspunkt er stadig strukturpolitikken, men vi forventer at se en udvikling fra halvfemserne og frem. Dette forventes med den viden at der er kommet flere tilgang op igennem historien (arbejdsmarkedsreform I,II,III), og det faktum at vi accepterede institutionerne som påvirkelige. Det betyder også at 'starten' på disse policy ændringer er noget vi tilskriver de indledende diskussioner og det historiske aspekt. I kontekst er de policies der bliver lagt på bordet i den sidste del af halvfjerdsene skal ses som starten, men feedback er det der kommer frem til nioghalvfems hvor datamaterialet er fra. Implikationerne bliver diskuteret længere fremme, men det giver sig selv at det bliver en teoretisk induktion ud fra materialet og ikke mindst de policy ændringer vi ser i dag.

Det giver også vores problemstilling lidt mere horisont da påvirkning kan komme 'indefra'. Givet vores vinkel er det institutionerne som lavet en ændring og befolkningen der reagere. Denne pointe har vi været rundt om nogen gange, men horisont er interessant da det er befolkning der kan give liv til policies ført, også selv om disse skulle stikke udenfor stereotypen. Vi ønsker at se på danskerne og deres holdning til hvad vi historisk og institutionelt påstår, er en overgang til mere workfare orienteret policy, men efter det første valg lavet af institutionerne (*starten* ovenfor) bliver sådanne policies til habitus? Er det danskerne der har taget en ny linje til sig og kan linjen skiftes med tanken på stiafhængighed? Institutioner kan skifte ståsted over natten, hvis der er policy til det, men kan den danske befolkning følge med og er der interesse for udvikling? Vi forventer ikke at se en flugt fra udgangspunktet, men vi ønsker at se nærmere på hvorvidt der er tendens til at danskerne selv er begyndt at gå væk fra velfærd som stereotyp.

Dekommodificering af borgeren er det ståsted vi arbejder med som udgangspunkt for at kunne komme tættere på svaret angående danskernes disposition og om denne har flyttet sig fra velfærd mod workfare. Vi forventer at danskerne lever op til den stereotyp som vi har diskuteret ovenfor i forhold til de markedsemanciperende elementer og ideen om at institutionerne har lagt grundlaget for dette jævnfører metoden. Det vil sige at vores udgangspunkt for at begynde at se på danskernes dispositioner er, at danskerne har været fortalere for den sondring som den universelle velfærdsmodel står for. Dette er naturligvis i overensstemmelse med vores metode, hvilket vil sige at op til strukturpolitikens indførsel, var danskerne pro dekommodificering, solidaritet og lighed. Opsummeringen af selve ståstedet for velfærd og vores udgangspunkt er gjort igennem forventninger til danskerne. Danskerne forventes at se på deres medborgere som lige for ret, ikke fordi vi skal tilbage gennemtærskle de sociale rettigheder igen, men lighed og forståelsen for andres situation igennem socialisering af risiko spiller en vigtig rolle i samfundet. Økonomi skal generelt forstås som et middel til et mål og vores syn på muligheder for allokering af velfærd i samfundet.

Allokering af ressourcer og services gennem institutionerne, beføjet i de sociale rettigheder benyttes som en *lighedsskabende, socialiserende og solidarisk inspireret* proces for hele samfundet. Dette fællesskab er det der binder elementerne sammen, men det er elementerne hver for sig der giver det bedste billede af hvad der er vi søger i datamaterialet, som understøttende for velfærdsdelen i velfærd-workfare relationen.

3.2 Den tredje vej

Med de grundlæggende ideer omkring velfærd lagt frem, er det tid til at se på hvad vi kan forvente af den socialdemokratiske drejning over mod noget mere markedsorienteret, som vi talte om i introduktionen. Grunden til at arbejde med den tredje vej som en socialdemokratisk udvikling er baseret på Anthony Giddens og hans arbejde med emnet. Den tredje vej søger at revitaliser den socialdemokratiske idé arv, revitaliser er nødvendigt da Giddens stiller den klassiske socialisme op som værende 'død'. Det er ikke helt så ekstremt som det lyder, men Giddens ligger op til en nytænkning af de fundamentale socialistiske principper. Den doctrin der ligger bag meget af det indledende i den tredje vej er at den *gamle* socialisme startede som et modspil til individualismen og ikke som den kapitalistiske kritik. Den gamle socialisme er skridtet længere tilbage end det vi arbejdede med ovenfor, men det giver lidt perspektiv til diskussionen. Den kapitalistiske kritik er åbenlyst et ophav af den klassiske socialistiske tradition, men kritikken ligger mere op af en økonomisk doktrin end det er en del af det filosofiske og etiske grundlang igennem en socialistisk etikette (Giddens 1998:3). Vi jagter ikke udelukkende den ene eller den anden del af en potentiel overgang, men det er interessant at have med i det aspekt at det kan give en nuance i forhold til om det er filosofien bag, eller om det er det økonomiske der bliver en faktor i danskernes disposition. Vi holder os igen til den Skandinavisk udgave, her dog fremlagt af Giddens;

Udbredt statslig involvering i det sociale og økonomiske liv ... kollektivism, Keynesianske styring af efterspørgslen (plus korporatisme), begrænset rolle for markederne; det vil sige public-private mix eller social økonomi, fuld beskæftigelse og en stærk egalitarisme. (Giddens 1998:7)[Oversat]

Elementerne her kan genfindes ovenfor også i vores egen diskussion, men stadig med fokus omkring markedets rolle og fællesskab. Giddens' og vores egen tanker omkring grundlanget for velfærd ligger relativt tæt og anses derfor for at være en fornuftig konsensus i forhold til at bruge den tredje vej til at diskutere den påståede udvikling.

3.2.1 En tredje vej

For at vi kan tale om en tredje vej, skal der være tre veje at vælge imellem. Som vi nævnte i introduktionen så er skiftet vi søger i projektet ikke en skift fra en ekstrem stereotyp til en anden, men et skift med en forventning om en vis stiafhængighed i samfundet. Den første vej eller sti er velfærden som ovenfor og den anden ekstrem som vi skal have på banen er det rent neoliberale samfund. Som sagt har vi haft det oppe at vende at det ikke er en overgang til dette vi arbejder med, men vi skal bruge nogle af de samme træk fra det neoliberale i diskussionen om den tredje vej. Hvis vi anvender samme strategi som vi gjorde ovenfor, så kan vi indramme det neoliberale samfund på med følgende stikord;

Minimal regering, markedsfundamentalisme, moralsk autoritær og en stærk økonomisk individualisme, ... accepterer ulighed, traditionel nationalisme, velfærdsstat som sikkerhedsnet. (Giddens 1998:8)[Oversat]

Med de to overordnede stereotyper op kan det tydeligt ses at der kan være noget om tesen relativt til stiafhængigheden. I introduktionen diskuterede vi de ultimativt fejlslagende forsøgene på at tilbage rulle velfærdsstaten og des grundlag meget kort. En tanke er at der med de præsenterede forskelle kan stilles spørgsmål ved hvad der skal til for at en tilbagerulning skulle have været mulig. Vores bud er at såfremt en tilbagerulning skal kunne lade sig gøre, så skal institutioner, borgerne og mere generelt samfundet være fuldt dynamisk, altså må der ikke være historiske eller kulturelt afhængige elementer tilstede. Derfor syntes denne tanke en utopisk tanke og ikke kun fordi vi i projektet her har valgt at bruge den historiske institutionalisme som forskningsdesign, men også på et højere plan næsten utænkeligt da velfærdsstater er bygget på moralske valg, institutionelle valg, politisk kulturelle ideologier og igen valg. Dette underbygger valget af ideen om det stiafhængige samfund, da en tilbagerulning af velfærdsstaten som sagt ovenfor ultimativt ikke var succesfuld. Med grundtrækkene for neoliberalismen som det andet yderpunkt kan vi begynde at finde den tredje vej og med beskrivelsen af de to 'andre' veje som yderpunkter må den tredje vej ses som et mix, en udvikling eller en mellemvej.

Hvorfor en mellemvej?

Hvis vi igen holder os til at stiafhængigheden skal spille en rolle og yderpunkterne er idealer så ender vi i en situation hvor vi skal identificere mellemvejen og tendenserne der hører til. Mellemvejen er i forhold til projektet forventet at udspille sig som en udvikling, da vi ovenfor satte velfærd op som værende udgangspunktet. Udvikling imod noget mere (neo)liberalt inspireret ligger også fint op til ideen om det

stiafhængige i det lys at de policies vi har kigget på er af markeds karakter. Men hvorfor vælger vi en mellemvej og ikke *bare* den anden 'ekstrem' når vi skal se på danskerne og deres dispositioner?

Argumentet kan da også syntes at bære vægt såfremt man kigger på verdensøkonomien og måler på frimarked overfor planøkonomi, men selv med en så relativt betydningsløs definition er der problemer med de opstillede ekstremer. Giddens arbejder med den forestilling at socialdemokratismen er en ideologi i oprørte vande efter halvtreds år med planlægning af økonomi og det faktum at planlægningen i dag er mere eller mindre væk (neoliberalt ideal). Det er en tilstand hvor man kan snakke om de gamle socialdemokratiske idealer og værdier som en historisk avantgarde ikke blot borgerne, men for selve velfærdsstaten (Giddens 1998:14-16). Dermed ikke sagt at det neoliberal styrer uhindret og det er her vi kommer tættere på mellemvejen, hvor det er vigtigt at se den tredje vej som en udvikling. Den socialdemokratiske ide er måske nok en historisk avantgarde, men det neoliberale alternativ er langt fra komplet i forhold til at kunne være andet end et ideal. Tager vi et kig på selve indholdet i det neoliberale jävnfører Giddens taler ham om gnidninger mellem de innoverende dele i markedsfilosofien og de mere stabile elementer der ligger i den mere konservative indgang til traditionel nationalisme (som set under Thatcher i England)(Ibid.:8; 15). Nationalismen er en forlængelse af argumentet angående tilbagerulningen og vores accept af stiafhængighed. Vores indgang til nationalisme er national identitet og ikke patriotisme, det vil sige der er tale om en befolkning der deler et adfærdsmønster der understøttes af statslige beslutninger og handlinger i form af policy. Her er befolkningen 'først' men det er med en forventning om at stien og dermed stiafhængigheden er lagt og at der igennem nationalismen her er tale om reproduktion af værdier. Den mest fremtrædende inkonsistens er iderforholdet mellem den markdesorienterede og denne mere konservative ide om traditionel nationalisme (Ibid.).

Den traditionelle forståelse af den mere konservative tilgang i neoliberalismen fra Thatcher tiden leder Giddens til at hævde, at den neoliberale ramme ligger under for sin egen dobbelthed. Markedet kan være en konstant evolution af samfundet og des orden, hvis markedet får en hegemonisk rolle igennem frihed, det vil sige der ikke er en norm eller forskrift for systemopbygning eller forventning til udfald. Denne rolle som evigt ændrende står i skærende kontrast til de civile dyder som den neoliberale ide indeholder, hvor der arbejdes med en pragmatisk forståelse af skift i den socioøkonomiske virkelighed. Det kan også ses sådan at der er tale om et minimum af stat, en markedsorienteret sfære uden intervention ('perment revolution') og en civilsfære eller civilt samfund der skal kunne være baseret på andet end det individualistiske (Ibid.). Staten er ikke noget vi kan holde udenfor i en dansk kontekst, specielt ikke når vi benytter stiafhængigheden og har start eller udgangspunkt i den moderne socialistiske tilgang, hvor staten spille en betragtelig rolle som diskuteret i velfærdsafsnittet. Selv hvis vi ser bort fra stat et øjeblik, kommer der også en forestilling om

at det dynamiske element i frit marked vil underminere eller udhule de traditionelle strukturer såsom de institutioner vi her arbejder med, som policy skabende aktør. Disse forventelige og konstante udsving tilføjer en anden form for risiko og usikkerhed, som forventes holdt separat fra den civile sektor i forlængelse af den opdeling af samfundet vi havde oppe og vende ovenfor. Problemet opstår hvis denne skillelinje ikke er så tydelig som teorien forskriver, da markedet er afhængig af en vis form for social basis og stabilitet for at kunne fungere (Ibid.). Giddens skriver også at denne markedsfundamentalisme kaster sådanne social basis til side med begrundelsen at de to sfærer, marked og civil henholdsvis, kan holdes adskilt selv under frie markedsforhold. Dette er i store træk svaret på overskriften i dette afsnit – hvorfor en mellemvej? Vi stiller os kritisk overfor tesen af de to sfære skulle fungere næste uafhængigt af hinanden i realiteten, plus med vores valg angående stiafhængighed og de institutionelle aspekter er det ikke plausibelt at se Danmark som værende gået over til et reelt neoliberalt ideal. Vi søger dermed en kontekstuel udviklingsteori i relation til socialdemokratiske ideer og ikke en revolutions tese. Dette ender derfor med en mellemvej imellem stereotyp velfærd og det Thatcher inspirerede neoliberale perspektiv.

3.3 ... Den tredje vej som en pragmatisk mellemvej

Valget for en mere målbar og plausibel teoretisk sontring er, som overskriften afslører faldet på den tredje vej. Giddens anerkender at hans ide (*Third way* [eng.]) er et forsøg på at inkorporere aspekter fra neoliberalismen og socialdemokratisme henholdsvis, med det forsmå at komme med en teori der ligger op til udvikling i en mere globaliseret verden, men dog en mere moderat kurs end den neoliberale (Giddens 1998). Det der ligger op til er en overgang til det vi herhjemme kender som konkurrencestat (Pedersen 2011:11-36), som der sigter mod at føre velfærdsstaten ind i en anden æra. Med et fokus på velfærdsstatsnuance ligger den tredje vej op af det genstandsfelt vi her opstiller og det vil sige vi kommer til at arbejde med denne udviklingside, som et skridt fra den sociale velfærdsstat over mod en mere markedsorienteret statslig policy. Dog er det vigtigt at understrege at det stadig er med en forventning om, at et skift ikke kan nå de neoliberale idealer vi afviste ovenfor. Meget kort kan det siges, at det område vi kommer til at se mest på i forhold til overgangen, er de *arbejdsmarkedsorienterede* policies som det også er stillet op i indledningen. Arbejdsmarked generelt og aktivering af folk udenfor arbejdsmarkedet er en af hovedpointerne i Giddens tekst. Han reference til ideen om at det gamle velfærds, eller socialsikringssamfund bliver udviklet i retning af ikke kun at være med ret til ydelser, men også pligt til at arbejde eller lade sig aktivere for disse ydelser (Giddens 1999:7-12, 70-72). Giddens betragter denne udvikling som en indikation på et skridt over i en mere

et mere senmoderne samfund, hvor samfundskonteksten ændre sig radikalt fra velfærds-udgangspunktet. Især individualismen fremhæves som et særligt kendetegn ved denne udvikling og forventes på bekostning af det moderne samfunds kollektive samhørighed. Dette betyder ifølge Giddens at man også må tænke velfærdsstat på en ny måde hvori individet får en mere central rolle og hvor institutionerne ligger op til denne mere individbaserede tilgang igennem des aggeren, det vil her betyde den førte policy (Giddens 1999:12-23, 32-34).

Når vi stiller med forventningen, om at der ikke er tale om et fuldt skift fra den ene grøft til den anden, vil det stille spørgsmålstegn ved hvilken ideer der skinner igennem i samfundet. Pedersen (2011:26-27) arbejder med et forslag til overgang der omhandler arbejdsmarked og marked generelt;

- En overgang fra bestræbelser på fuld beskæftigelse til en udnyttelse af individets potentialer
- En overgang fra makroorienterede økonomiske initiativer som løsning på problemer til et fokus på ressourcebaserede udnyttelse som problemløsende og til sidst
- Et skift fra kort sigt til lang sigt i forhold til tidshorisont.

Pedersen arbejder meget med de økonomiske linjer og det ses også i opstillingen, men der er to af de tre pointer der er meget væsentlige for vores forståelse af den formodede overgang. Den der ikke er så interessant for os specifikt er tidshorisonten, da denne har den mindste konsekvens for dispositionen ved befolkningen. Dermed ikke sagt at en ændring fra kort til lang sigt ikke kan have konsekvens, fx dagpenge periodens afkortelse og den øgede indsats i uddannelse er en lang sigtet investering, dog rammer det de der ligger under for grænsen når loven træder i kraft, altså kort sigt. En sådan ændring af systemet vil mere eller mindre naturligt kunne give negative udsving i dispositionerne ved de der er tilhængere af den velfærdsorienterede tanke eller afhængige af dagpenge⁷, men at gå så langt til at sige at det skulle være en primær effekt i projektet er omsonst. De to andre ændringer er mere interessante i det aspekt at de ligger sig op ad diskussionen af dekommodificering og de mere institutionelle dele af udviklingen.

3.3.1 Modspil til dekommodificeringen

En overgang til individualisering i policy vil også betyde at de nærlige kommunitaristiske træk ved velfærd vil blive udfordret, om ikke andet i teorien jævnfører forskningsstrategien og det overordnede institutionelle syn. Et sådant valg vil også have den konsekvens, at der bliver tale om en institutionalisering af individualiseringen af og i samfundet. I det første afsnit omkring dekommodificering var der tale om en moralsk

⁷Med den antagelse at dagpenge er et mere attraktivt alternativ end kontanthjælpen og andre sociale ydelser på lavere niveauer.

tilgang til arbejde, selvom der ikke var en decideret sanktion i tilfælde af arbejdsløshed. Den manglede eller i hvert fald udeblivende sanktionstanken, noget som Petersen (2014) beskriver som et system bygget op på forståelsen af det moralske i at tage arbejde. Resultatet bliver, jævnfører Petersen (Ibid.), at samfundets arbejdsmarkedspolitiske standpunkt i forhold til de arbejdsløse bliver en noget-for-ingenting relation, som vi også talte om i introduktionen. Giddens stiller linjerne meget skarpt op ved at sige at de 'almene' socialistiske principper lider deres henfald med et skift væk fra det kollegiale fællesskab som de socialistiske stater havde fokus på op igennem det tyvendeårhundrede (Giddens 1999:12-18, 32-34). Dette forfald fremelskes med overgangen til senmoderniteten og erstattes af uafhængig individualitet. Dette i sig selv kan give gnidninger og er derfor interessant i forhold til vores interpellation relativt til danskerne og deres disposition i forhold til velfærd. Der ligger noget implicit og næsten paradoksalt i forestillingen mennesket som uafhængigt, men stadig bundet i social relation. De underlæggende filosofiske tanker om liberalisme overfor kommunitarisme er noget vi vil overlade til folk som Walzer⁸, men pointerne stå stadig relativt klart når vi søger et svar på overgangen til individualiseringen. At et skift til individualisme skulle være absolut, eller øjeblikligt er lidt den samme historie som ovenfor med ideen om den neoliberale tilbagerulning af velfærdsstaten. I socialvidenskaberne er vi på det nærmeste nød til at acceptere en proces som overgang, det vil sige at der i langt de fleste tilfælde vil være tale om udvikling.

Det er også den tanke der har domineret ned igennem teksten og vil også være den tanke der kommer til at være fremadrettet. Paradokset med det uafhængige individ og de stadige sociale relationer vælger vi at se i lyset af Zygmunt Baumans argumentation i forhold til det flydende moderne. Det der startede hele snakken om dette var fremhævelsen om et forfald i de klassiske velfærdsstatslige moralske ideer om noget-for-ingenting. Dette forfald set med Baumans optik som en tendens der kommer med hans ide om den *flydende modernitet*. Ideen er at borger gennem den globaliserede kapitalisme og de liberale frihedsidealer (her både negative og positive frihedsideal) selv normativt er i stand til at determinere og forme det liv de ønsker sig mest (Bauman 2006:62-72). Vi er ikke helt udeover, at det samme paradoks kan blive taget op igen selvom folk antages at kunne håndtere deres autonomi i fællesskabet, men med forståelsen kan vi forvente at borgerne kender deres egne præferencer og at dette vil kunne gengives i deres holdninger. Det samme kan siges at gøre sig gældende for vores udgangspunkt, altså folk på et pro velfærdsstadiet, hvor borgerne igennem den forventede altruisme har et sæt præferencer som dog er individuelle. Kommentaren her omkring moral er en af forskellene der er centralt i forståelsen af den overgang vi ønsker at se på. Giddens skriver i sin bog om den tredje vej, at borgernes ønske om øget autonomi gennem selvet, deres

⁸Walzer; se blandt andet *Spheres of Justice* fra 1983

livsprojekt, selvforståelse, individuel frihed og der til globaliseringens indtog, er det element der afløser den altruistiske moral og økonomisk keynesianske inspirerede velfærdsstat (Giddens 1999:18-20, 26-34, 36-41).

Med et låg lagt på den mere ekstreme fortolkning af udvikling i forhold til individualismen og moralens skift, kan vi trække på kombinationselementerne frem for de yderligtgående forståelser af begreberne selv og dermed komme tættere på hvad teoretisk normativ skal operationaliseres. Kombination som forklaring er valgt da det fanger meget godt hvad vi skal bruge den tredje vej til, udviklingen fra en social orden til en anden og dermed et dispositionsskift i den danske befolkning. Den tredje vej er grundlæggende en kombination af sociale rettigheder og sikkerheder, men den anden del er aspektet igennem den markedsorienterede arbejdsmarkedspolitik. Den sidste del som markedsorienteret kommer sig af at der er tale om fokus på individualitet i form af pligter som individet bær for at være en del af samfundet (medborger), det vil sige at lave sig opkvalificere så man kan stå til rådighed for arbejdsmarkedet. Det kan næsten ses i navnet *aktivarbejdsmarkedspolitik* (aktiveringslinjen ovenfor), at der er tale om en aktivering af de arbejdsløse. Det er noget vi har haft oppe og vende i introduktionen, men Giddens peger selv på at en aktiv arbejdsmarkedsdeltagelse er noget af det mest essentielle i form af pligt for borgeren. Den aktive erhvervsdeltagelse bidrager, jævnfører Giddens, til en række positivt følgevirkninger, såsom interaktion med andre medborger, mulighed for politisk og socialdeltagelse (Giddens 1999:70-71). Her er en meget tydelig forskel på udgangspunktet og den tredje vej; den altruistiske moral er skiftet ud med en pligt til at deltage, det vil sige at noget-for-ingenting er skiftet ud med noget-for-noget. Under den nye policy tilgang vil man derfor kunne forvente at borgeren forpligter sig til at søge aktiv deltagelse på arbejdsmarkedet og at borgeren igennem dette kan trække på de rettigheder der er til rådighed fra statens side.

På det institutionelle niveau forventes det så, at når rettighederne stilles til rådighed at der så kommer aktiv deltagelse på arbejdsmarkedet fra borgeren. Rettighederne er her dagpenge og lignende ydelser som sikkerhedsnet i hvad Giddens beskriver som et risikosamfund⁹. Modydelsen som der er i den tredje vej (noget-for-noget) kan inkludere mindre attraktivt arbejde (aktivering), uddannelse eller opkvalificering på anden vis. Disse tiltag i policy har rod i individet og des mulighed for at komme i arbejde, noget Giddens henfører til som en *social investering*. I introduktionen snakkede vi om et skift til en mere aktiveringspræget (workfare) inspireret tilgang, hvilket syntes at være det samme i Giddens tankegang. I vores arbejde er workfare, strukturpolitikken og den tredje vej teoretiske elementer der indbyrdes afhængige og dette kombinationsarbejde er ingen undtagelse. I workfare og tredje vej underlægges de sociale rettigheder et

⁹Giddens beskriver ikke risikosamfundet som værende nyt, men individet bliver blot mere reflektiv omkring de problematikker der eksisterer i samfundet på lokalt, nationalt og især globalt plan. Teknologi og videnskapital har således åbnet op for en større og mere kompleks verden som borgerne skal forholde sig til - Modernitet og Selvidentitet (Giddens 2011).

økonomisk aspekt, i den forstand at de jagter en mindre omkostning til de sociale udgifter gennem aktiv erhvervsdeltagelse (Torfing 2004:27)(Giddens 1998:118-28). Uddannelse, efteruddannelse, opkvalificering har en særlig vægt i tredje vej, idet refleksivitet normativt tillader borgerne integration i et mere komplekst samfund og interaktion på et mere dynamisk arbejdsmarked, hvor deltagelse i samfundet i højere grad end tidligere afspejler et inkluderende element i samfundet (Giddens 1999:71).

Giddens tredje vej syntes i høj grad at afspejle den mellemkrigstidens nordiske velfærdsstatslige sociale tilgang til ret og pligt. *Noget-for-noget* var en dominerende diskurs inden for politisk princippet siden første internationale og i Danmark specielt siden socialreformen fra 1933 ved Steincke. Der er ikke blot tale om den socialdemokratiske tankegang, denne mantra var også at spore i de andre partier ifølge Svallfors, og Petersen tilføjer at noget-for-noget mentaliteten er en essentiel og stærkt integreret del af det Skandinaviske religiøse og kulturelle ophav (Rothstein 1998:134-36)(Petersen 2014:91,96-97,99,101-03)(Andersen 2013:104). Det vil sige at der her er endnu et modspil til standard antagelsen om dekommodificering, det faktum at det ikke længere handler om den fulde trykthed igennem medborgerskab, der skal også ydes før man nyde. Andersen (2013) skriver om denne udvikling, at der er tale om en facet i samfundet som har ændret sig radikalt. Tanken er at der ikke længere er tale om en inklusion som man så det igennem opretholdelse af levestandard, det er blevet et spørgsmål om inklusion igennem arbejdsmarkedet (Ibid.:98-103). Det er den samme tendens vi så det igennem Torfing (2004) tale om en overgang til den mere økonomisk liberal tilgang til de ledige, arbejdsløse og de der er i aktivering.

Den tredje vej og den aktiveringslinje der ligges op til har i Giddens udlægning to store blokke der er forskellige fra vores udgangspunkt. Strategien for aktivering i sig selv er en anden måde at tænke lighed på i stedet for omfordeling, men mere institutionelt er der tale om en reduktion af de offentlige udgifter og øge udbuddet af arbejdskraft til rådighed for markedet. Den sidste af de to ligger meget op til den vi igennem teksten har henført til som markedsorienteret, mens den første er mere økonomisk inspireret og arbejder i retning af Schumpeter inspireret økonomisk tilgang.

Skema 2. 1. Sammenligning mellem workfare og welfare		
	Welfare (forsørgelse)	Workfare (aktivering)
Grundlag	Rettighedsbaseret	Rettigheder kombineret med pligt
Funktion	Socialisering af risici	Individualisering af risici
Mål	Sikring af levestandard og dermed for reproduktion af arbejdskraften gennem deltagelse i masseforbruget	Sikre arbejdsmarkedsintegration og dermed lavere offentlige sociale udgifter og mindre pres på arbejdsmarkedet
Middel	Forholdsvist generøse forsørgelses ydelser	Krav om deltagelse i ordninger der øger de lediges chancer for at få et ordinært job

(Torfing 2004:Skema 2.1)

Figur 3.1: Skema 2.1, Torfing (2004:25)

Her bliver forskellen ganske tydelig imellem de to ideer når vi arbejder med aktiveringsstrategien som centrum (Giddens 1999:53-55, 70-71, 84-93). Overførselsindkomsterne kommer med pligt til at lade sig aktivere i samfundet, et element der ikke var indlagt i principperne i efterkrigstidens velfærdstanke og der er ikke længere tale om en efterspørgselsregulering i forhold til målet med strategien, som også har rykket sig. Med et ændret mål mener vi skiftet fra stimuleringen af indlands efterspørgsel til et mere arbejdsopkvalificerende dogme. Den gamle velfærdsstat havde sit fokus på at inklusion var igennem omfordeling og masseforbrug til trods for at borgeren ikke nødvendigvis er affilieret med arbejdsmarkedet. De forholdsvise høje sociale ydelser gjorde at alle borgere havde mulighed for materiel deltagelse og der med ikke være i risiko for eksklusion (Andersen 2003a:23-26)(Andersen 2003b:12, 14-15)(Esping-Andersen 1990:35-36,39-41)(Deneulin 2011:31-34)(Loftager 2004:84-93, 102-103)(Rothstein 1998:31-37,45-46). Denne eksklusionsfaktor er den der har rykket sig som vi argumenterede for ovenfor igennem Andersen (2013:96-99) at inklusion i dag er gået i retning af at være en arbejdsmarkedsrelation og ikke så meget af en materiel art længere. Et sådant skift kan også argumenteres at komme igennem en adoption af mere postmaterielle værdisæt i samfundet, hvor materielle behov opfyldes relativt let og derfor erstattes med livskvalitet, lighed (i forskellig form) og andre idealer for selvrealisering. Det er blevet forslået af blandt andre Inglehart (1971;1977), men der ligger også i det at der er tale om generationer der ikke har været igennem mellemkrigstidens kriser, og derfor ikke sætter økonomisk tryk for alle og den gamle egalitaristiske lighed højest som man ser det mere i udgangspunktet for vores ide om velfærdsstat.

Tredje vej som socialinvestering

Doktrinen med en aktiv og fleksibel arbejdsmarkedspolicy hvor staten aktivt er en del af krav og sanktioner som modydelse for de sociale rettigheder som denne til gengæld stiller til rådighed, er det Giddens arbejder

med i forbindelse med hans udlægning af drejningen hen mod den tredje vej. Et tilbagevendende fænomen i teksten er at det forventes at aktivering, uddannelse, opkvalificering og at de sociale ydelser (stadig underlagt pligt) er et investeringskoncept og ikke som i den klassiske udgave af social velfærd, hvor ydelserne blev betragtet som et supplement til forbrug alene. Dette skal dog kædes sammen med den nævnte betragtning der ligger ovenfor i forhold til de inkluderende aspekter i samfundet. Idet det skal ses som en investering, da både offentlige og private virksomheder skal bruge arbejdskraft som er uddannede og fleksible for at kunne deltage og opretholde en gunstig position på det dynamiske kapitalistiske marked (Giddens 1999:126-127). Denne fleksibilitet og udbudsorientering (eller markedsorientering) er en af de tunge pointer ved den tredje vej, specielt når vi taler om arbejdsmarked som social investeringsstat og markedsorienterede handlinger igennem policy (Giddens 1999:111-114, 126-127). Det er ikke så sort og hvidt som det måske forekommer i forhold til markedsorienteringen. Der er stadig tale om en del statsreguleringer i samfundet, også igennem Giddens egen tekst, da markedsorienteringen i risikosamfundet posere en ganske reel trussel selv med kontrol og regulering. Denne trussel kommer igennem det ændrede verdens billede som vi arbejder med i den tredje vej, at udsving i verdensøkonomien ikke er noget vi selv kan korrigere med efterspørgselsstimulering, som i den keynesianske tankegang og det faktum at eksogene chok ikke er noget vi kommer udenom med fire verdensmarkeder, hvori Danmark kun er en lille åben økonomi (Giddens 1999:143-145, 148-154).

Med udskiftningen af det keynesianske element, skiftet i policy til fordel for markedsorientering, nedprioritering af de sociale ydelser som middel, erhvervsdeltagelse som inklusion og genindførelsen af pligter (aktivering, uddannelse og opkvalificering) kan man tale om en reel *rekommodificering*. Tanken er relativt ligetil, men Giddens bruger ikke tid på at diskutere negative følge effekter af den tredje vejs hårde tilgang til længerevarende ledighed, ligeledes bruges der ikke tid på at sætte sig ind i hvad eller hvorfor individerne potentiel sidder fast i ledigheden. Giddens' svar ud fra teksterne syntes at være uddannelse og opkvalificering som ideologi til at løse sådanne problemer (Giddens 1999:111-114, 127).

Det ligger også meget i det vi har diskuteret ned igennem den tredje vej, at der er et højnet fokus på at få individer ind på arbejdsmarkedet og ikke så meget på kollektivet som helhed. Dette er en naturlig udvikling når vi har arbejdet med individualisering som et element, men det åbner for en lidt anden diskussion angående lighed og solidaritet i samfundet, her specifikt noget-for-noget og noget-for-ingen ting synet borgerne imellem (disposition). Vi jagter også en forskel når vi kigger på den ide at velfærdsstatens ressourcer bruges på *investering* i uddannelse, infrastruktur og innovation fremfor sociale ydelser. Igen er det vigtigt at pointere, at det ikke er en revolution der er tale om, men en forventet udviklingstendens og derfor har borgeren stadig ret til beskyttelse igennem sociale rettigheder, men denne beskyttelse skal de gøre

sig fortjent til gennem for eksempel aktivering eller efteruddannelse. De statslige elementer er også stadig kraftigt tilstede (da det er staten der investerer) i det at borgerer udenfor beskæftigelse er forpligtet til at engagere sig i samfundet, ved aktivt søge arbejde eller på anden vis opkvalificere sig gennem uddannelsen til fremtidens arbejdsmarked. Velfærdsstatens velstand og udvikling er noget af det man kunne sætte fokus på her, men det er muligheden for ekspedering af det statslige og mere socialt orienterede tiltag der ligger i denne pligt, for af at landet fortsat kan fungere som en attraktiv arbejdsplads på det globale arbejdsmarked (Giddens 1999:108-114, 126-127, 130). Det kan debatteres om staten her arbejder med en kommunitaristisk kritik af udviklingen i samfundet, ved at inkludere folk i erhvervsmæssigt samarbejde frem for de traditionelle forbrugsorienterede fællesskaber, men hvor om alting er der tale om en ide igennem hvilken staten forsøger at være en del af udviklingen. Velfærden accepteres som værende en inkluderende effekt, specielt for de vi kan hen føjer til som resourcesvage i samfundet, men Giddens påpeger strategien hovedsageligt er hjælp til selvhjælp (aktivering, uddannelse og opkvalificering) i den tredje vejs strategi, som kan betragtes lidt som et modstykke til den gamle dekommodificerings tankegang.

Alt i alt med det første kig på den tredje vej som alternativ til danskernes disposition kan det godt være der ikke er tale om direkte revolution, men herimod snarere der måske er tale om en vis evolution. Fællesskabet bliver skiftet ud med institutionaliseret individualisme, inklusion er ikke længere noget der accepteres igennem levestandarder, men en erhvervsmæssig status (arbejdsløs eller i arbejde), den socialiserede risiko er blevet noget man søger at pålægge det enkelte individ (hvad der hed risikosamfund ovenfor) og den mere liberale tilgang til de sociale rettigheder i forhold til noget-for-noget som kronen på værket. Alle disse bliver forskelle vi skal vil have som målepunkter i analysen. Er det muligt at finde en sammenhæng mellem grupper som i er de gamle klasser, i reglen illustreret igennem uddannelse, indkomst niveau eller socioøkonomisk position på anden vis? Er folk i og folk uden for arbejdsmarkedet markant anderledes i deres holdninger? Er befolkning blevet mere liberale (læs egennytte) i deres tilgang til velfærdsstaten og deres generelle disposition? Har aktiveringslinjen taget til, eller er befolkningen stadig mere for ideen om socialisering af risiko? Og til sidst er der naturligvis spørgsmålet om vi kan spore en individualiserings tendens i befolkningen? Denne sidste tanke er ikke en der kan stå alene, da den kan spores den ene eller den anden vej i flere af de ovenstående spørgsmål; egennytte, individualisering af risiko, interesse i pligt frem for kun ret og lignende er nogle af de resultater der skal overvejes når danskernes disposition er til debat.

3.3.2 Lighed og reciprocitet

Ligheden i samfundet, om ikke andet så opfattelsen af lighed, er også noget der vil være til diskussion når vi postulerer en udvikling i retning af et mere markedsinspireret samfund. Giddens benytter forståelsen af den gamle lighed som værende egalitaristisk, den gamle lighed er her at forstå som den lighed der hører til i efterkrigstidens velfærdsstat (Giddens 1998:16). Han sætter tanken op med det adendum at det var en smuk tanke, men at ressourceligheden uden ansvarstanken i det senmoderne skaber *perverse* konsekvenser, såsom socialt udsatte områder med forfald og kriminalitet som følge (Ibid).

... In modern democratic societies, the term "egalitarian" is often used to refer to a position that favors, for any of a wide array of reasons, a greater degree of equality of income and wealth across persons than currently exists. (Arneson 2013)

Dette citat ligger op til noget af det vi er nød til at forholde os til når vi taler om lighed og ikke mindst en udvikling til en anden form; hvad er det for en lighed vi kan forvente? Den egalitaristiske tilgang som den er beskrevet ovenfor i citatet er ikke en entydig størrelse og derfor er vi nød til at tilskrive vores udgangspunkt nogle karakteristika før vi kan diskutere en forventet udvikling. Lippert-Rasmussen (2009:679) skriver at begrebet egalitarisme i bred forstand som en samling der kan omfatte langt de fleste retfærdighedsteorier. Da dette projekt ikke handler om retfærdigheden (teoretisk) og da slet ikke 'alle' retfærdighedsteorier, vil vi arbejde med forståelsen mere snævert da lighedsidealene har en stor indflydelse på vores forestillinger (eller dispositioner) om hvad der kan betragtes som værende retfærdigt i samfundet (Ibid.:682). For at få det af banen med det samme bliver der ikke tale om kønsbaseret lighed eller lignende, da det vi har fokus primært har med de mere arbejdsmarkedsmæssige indflydelser gennem strukturpolitikken og den førte policy.

Generelt kan vi antage at der være tale om lighed i ressourcer, med det stereotype syn vi har opstillet på velfærdsstatens udgangspunkt. Pointen understøttes af den tidligere diskussion med henvisning til det behandlede datum at den gamle velfærdsstat havde omfordelingsmæssige prioriteter. Ressourcer betyder i langt de fleste tilfælde monetære midler eller substitutionsmidler på anden vis, da staten ikke kan omfordele livskvalitet. Livskvalitet i sig selv er ligeledes ikke noget der er en endegyldig opskrift på, da der vil være tale om personlige præferencer, men generelt kan det siges at vi springer over den detaljerede filosofiske kant der vil være ved lighed ved at acceptere den snævre forståelse. Der vil altid være en vis utilitaristisk vinkel på det vi arbejder med, idet det trods alt handler om ressourcefordeling, dog er dette ikke noget der selv med uddybende diskussion vil tilbyde meget til vores resultater. Prospektet er stadig dispositionen ved danskerne og den er om noget mere overordnet da vi har valgt vores data som kvalitativ. Det betyder

også at selvom filosofien ville kunne give en dybdegående teoretisk forklaring på hvorfor folket er af en bestemt overbevisning, så er der ikke noget i den diskussion der rykker ved selve dispositionen. Den første del af det teoretiske standpunkt ved Arneson og egalitarismen er mere eller mindre lige på, i forhold til hvad vi jaget som standard lighedsideal i velfærdsmodellen som vi har stillet op som udgangspunkt. Ved dette ideal er det ressourcerne der spiller ind som et middel til et mål og holder sig til det snævre ved begreberne, både når vi taler om lighed og ressource som indgangsvinkel til livskvalitet (igennem forbrug). Lighed i udgangspositionen er altså omfordeling af ressourcer forstået snævert og med en kurvetur der læner sig meget op af sociale ydelser. Alt dette er med hold i argumentet om forståelsen af disse ydelser som en praksis der foreskriver at man skal have muligheder for forbrug. Generelt kan man sige om lighed i udgangspunktet at det handler om den rene omfordeling, som vi ser det under Andersen (1997, 2003a, 2003b). Omfordelingen som målestok med en positiv disposition i forhold til de næsten medborgerskabslige idealer, er en indikation på en tendens til at folket taler for velfærd over workfare. Det betyder også at der er tale om folk der er for en omfordeling til andre, uden den tredje vejs ideer om pligt eller gensidigt ansvar (reciprocitet).

Hvad sker der når vi taler for mindre fokus på social og økonomisk lighed hvor den liberale negative frihed opretholdes, igen med postulatet om en udvikling? Hvis vi kigger på Giddens forslag så skal vi se mere på ligheden i muligheder og ikke så meget på udligning af forbrugsmuligheder (Giddens 1999:84-88). Her kan vi igen spille bolden op at den kommentar vi ovenfor lavede i forhold til det post-materialistiske, men noget meget essentielt i forhold til arbejdet her med lighed er at vi ikke forventer at lighedsdispositionen er noget der har rykket sig markant. Markant her vil være over mod den disposition at alle bare skal have mulighed for at arbejde så er der ingen problemer. Det ligger så tungt i den danske model og institutionerne, at der er et sikkerhedsnet under de svageste i samfundet og det forventes ikke at dette skulle have ændret sig selv med de strukturpolitiske tilgang der er gjort op igennem firserne og halvfemserne. Dispositionen overfor sådanne institutionelle ordninger er det vi kigger på, men det forventes ikke at lighedsidealet er neoliberalt altså repræsenteret ved mulighed alene. Vi jagter en udvikling og den udvikling vi kigger efter stadig med ideen om livskvalitet i fokus, men med *ansvar* som komponent ganske som det forskrives i strukturpolitikken.

Giddens' ide (Ibid.) og ansvarskomponenten er ikke uforenelige, men som under diskussionen angående regime, så spiller stiafhængigheden en rolle der vil limiterer skiftet mod det neoliberale. Foreneligheden kommer hvis vi kigger på argumenterne for skiftet, hvor Giddens arbejder med en øget individualisme og derfor vil der være stor vægt på hvad 'jeg' får ud af den sociale investering (skatter, afgifter og lignende

elementer i omfordelingen). Med tiden kan det være at selv Danmark bliver kalkulerende, men med vores sæt op, forventes effekten at være sig begrænset til få spørgsmål i datasættet. Det fører med sig at det er mere en afart af ret og pligt end det er rene (egen)muligheds fremmende elementer vi kigger efter i analysen. Reciprociteten, eller det vi i staten kaldte noget-for-noget bliver derfor gennemgående i de næste diskussioner også i synet på solidariteten. Muligheder er noget som Arneson (1999) skriver om og en specifik del af det han arbejder med er mere eller mindre parallelt med det vi søger i en tilgang, når muligheder er det der forventes som fokus efter strukturpolitikens indtog. Livskvalitetsteorien fra Arneson opererer med hvad der kan beskrives som valg og konsekvens i grove træk. Arneson (1999) beskriver alle individer som idehaver af et beslutningstræ og at det er de mulige valg på dette træ der skal være ens eller lige. Det medfører at mulighederne for at nå en 'gren' på træet skal være tilgængelige for alle og derfor bliver *"lighedsidealet... kort sagt, at alle personers beslutningstræer skal være lige gode"* (Lippert-Rasmussen 2009:683). Der er ikke tale om folkets faktiske livskvalitet, men deres muligheder for at opnå livskvalitet som også vi ser det ved Giddens' udlæg ovenfor. Denne parallel imellem de to bliver endnu mere tydelig, hvis Giddens' ideer om uddannelse og generel opkvalificering tages med i regnestykket i en dansk kontekst. Giddens skriver at noget af det vigtigste er uddannelse i nærmest alle des former og dette er noget af det vi i Danmark ser som pligt under strukturreformerne. Det betyder at man kan se på strukturpolitikken således, at danskerne får en pligt til at lade sig opkvalificere, uddanne eller aktiverer under de nye institutionelle retningslinjer for at kunne modtage de sociale ydelser.

Vi tale ovenfor om at der med stor sandsynlighed ikke bliver tale om et direkte skred eller skifte, med vores forskningsdesign som forbehold. Der er dog muligheder og udvidelse af disse (et bredere beslutningstræ), når vi arbejder med ansvar og pligt som et tillæg til de sociale rettigheder. Hæves man lidt højere op og kigger på de to lighedsidealer er der en forskel der skal hives frem; *ret* eller *ret og pligt*. Det er essentielt kernen i den lighedsforståelse der skal vise os om befolkningen er fortalende for velfærdsstaten (*ret*) eller om de har en disposition der går i retning af workfare (*ret og pligt*). Grunden til at '*ret*' er med i begge er den samme som der blev diskuteret ovenfor angående udvikling og ikke skift i lighedsidealet. Der er ikke nogen grund til at acceptere at danskerne skulle have lagt ideen om velfærd generelt væk til fordel for det markedsorienterede alternativ og da slet ikke uden evidens for dette, men deres dispositioner til ydelser, lighed, solidaritet og ikke mindst pligt kan have ændret sig sammen med strukturpolitikken.

En note til det rent strukturpolitiske er at det fokus der er på pligt i den tredje vej kan tilskrives begrebet konkurrencestat. Staten skal i senmoderniteten i højere grad end før ud og konkurrerer med nationale som internationale virksomheder om ansatte og det er derfor i højere grad interesse (på begge sider) i at holde

arbejdsløsheden på et acceptabelt niveau. Giddens kommer ikke ind på hvad et sådan niveau er, men med konkurrenceorienteret tanker kan man forestille sig at Giddens mener at jo lavere andelen af arbejdsløshed er, desto bedre (Giddens 1999:70-74, 88-91, 125-130). Der er dog en klar begrænsning i hvor lav arbejdsløshed der kunne være interessant når vi snakker om konkurrencestat, for hvis man arbejder mod lavere arbejdsløshed hele tiden ender vi med samme doktrin angående fuld beskæftigelse som under velfærd og ikke workfare. Ved at vi holder os til den egalitaristiske tanke er velfærdsstaten således stadig forbindelsespunktet for individet og dets muligheder (Giddens 1999:84-93), men at vi holder os til den samme tanke gør dog ikke at lighed ikke er ønskværdigt som analytisk instrument. Associationen i brugen af den overordnede samme ramme for lighed gør, at vi kan arbejde med nuancerne og ikke differentiere komplekse koncepter så som et skift fra socialdemokratisk til neoliberal ville præsentere. Lighed vil derfor have en harmoniserende effekt på sammenhængskraften i samfundet (Torpe 2011:1) i overensstemmelse med T. H Marshall, Esping-Andersen og Andersen. Kulturel, økonomisk og politisk lighed er stadig under den tredje vej sværvægtene i ideen om samfundet og des mulighed for at kunne fungerer eksemplarisk. I den danske kontekst, er vores progressive skatter og afgifter en stor del af den omfordeling vi stadig forventer, men der hvor vi søger nuancen er om denne omfordeling er en ydelse eller en social investering. Danskerne antages i udgangspositionen at være affilieret med en positiv attitude i forhold til ydelser og det er her den tredje vej kommer ind med en ide om en investering, altså en forventning om et 'afkast' i form af deltagelse (uddannelse, opkvalificering eller aktivering). Det skal dog retfærdigt næves at der også her er en klausul i den tredje vej. Klausulen er at der accepteres at der altid vil være individer som er syge og socialt udsatte, som af forskellige årsager ikke kan deltage på lige fod og at det er institutionernes pligt at tage vare på disse gennem værdigt behandling (Giddens 1999:70-74, 108-114, 114-120).

Pligt, afkast, social investering og reciprocitetsnormer er ord der skaber nuance i ligheden og forståelsen af samme, men hvad betyder det for det andet store element – solidaritet – når ligheden bliver skubbet i en mere individuel og gensidigforventnings retning?

Solidariteten underlagt reciprocitet?

Reciprocitet er en størrelse der spores til Putnam (1993) som et element i hans søgen efter social kapital (Torpe 2011:1). Begrebet er reelt det samme når vi bruger det her i projektet, men med en inkorporeret forståelse af solidaritet som ved Jody Dean (1995), hvor vi efter en diskussion af ligheds sammenhæng med solidaritet, kommer til at ligge vægten på forholdet imellem solidaritetstyperne. Dette er igen i jagten på forskelle til at identificere danskerne og deres dispositioner til velfærd – workfare relation.

Teoretisk når vi ser på solidaritet, så er det en social politisk udformning, hvor borgerne igennem deres status som borgere beslutter at staten skal påtage sig et ansvar overfor udsatte grupper eller individer. Ovenfor antog vi at når der blev rykket ved ligheden ville det også have en effekt på solidariteten. Da der her er tale om en antagelse skal denne naturligvis testes stængt teoretisk, for at vi kan benytte den som potentielt argument. Weale (1990:477) skriver at blot fordi man accepterer solidaritets principperne behøver man sådan set ikke en accept af lighed. Det kan illustreres ved at se på to kendte velfærdsstatslige modeller, Bismark og Beveridge henholdsvis. Begge modeller reformer holder sig til ideen om at beskytte borgerne ved statslig intervention, men ingen af modellerne bygger på en forventning om en større lighed hverken socialt eller økonomisk (Ibid.). Dette betyder at vores antagelse ovenfor kan stilles i tvivl, men med vores udgangspunkt og accept af egalitarisme er der et alternativ. Weale skriver da også selv at selvom der ikke normativt skal være en effekt, så er de to bundet sammen indirekte.

...It is not difficult to see why the idea of social solidarity, capable of a highly conservative interpretation, should also be capable of this more egalitarian interpretation. Weale (1990:478)

Den opfattelse som vi kommer til at benytte er den egalitaristiske forståelse, da den ligger op til at ulighed i sig selv (i den snævre forstand) er en mangel på solidaritet. Dette kan selvfølgelig virke som den lette vej ud, da vores antagelse ovenfor nu bliver mere end blot en antagelse, men det er den samme tanke om solidaritet Thomas Humphrey Marshall (1950) benytter til at beskrive medborgerskab i en velfærdsstat (Ibid.). Det skal ikke ses sådan at vi anvender teorien bare fordi Marshall gjorde det, men han taler også om efterkrigstidens velfærdsstat og derfor ligger det op til en specificering i forhold til udgangspunktet for den klassiske velfærdsstat som vi søger. Ideen om af lighed og solidaritet hænger sammen kan yderligere underbygges af, at den form for lighed der fremkaldes indirekte igennem den egalitære solidaritet er det vi ovenfor henfører til som lighed i ressourcer (Weale 1985:315-27). For lige at runde den egalitaristiske tanke af i forhold til diskussionen om lighed og solidaritet, er der stadig en interesse i om velfærdsstaten som vi har stillet den op har en reel sammenhæng mellem lighed og solidaritet. Den danske velfærdsstat er høj-institutionaliseret og har solidaritet på menuen igennem de medborgerskabslige dyder som vi så ved Jørgen Goul Andersen (2003a, 1997) eller Rold Andersen (1983), som Weale skriver således om;

... the character of political choice is such that the more solidaristic and institutional the welfare state, the more it is likely to promote greater equality. Weale (1990:479)

Her ses den indirekte sammenhæng mellem lighed og solidaritet, som vi kommer til at benytte. Det er en repræsentation af den velfærd som vi forstår det i udgangspunktet, med syn for at institutionaliseret solidaritet avler lighed da ulighed anses som værende mangel på solidaritet.

Med solidariteten sat i perspektiv, kan vi se på hvad der så betyder at ændre aspekterne som lighed. Den danske velfærdsstat som vi ser på den her ligger i den del Dean kalder for den konventionelle solidaritet (Torpe 2011:3-4). Det er en solidaritetstype som beror på fælles interesser og værdi sammenhæng i sociale grupperinger. De kollektive handlinger der implicit vil være i sådanne typologi er afgrænset til dem som har de samme interesser eller værdier som en selv. Praksisformen er at der i gruppen er en konsensus om hvad der er ønskværdigt, og at der konstrueres et 'vi' ud fra bestemte kendetegn som regel med socioøkonomisk eller kulturelt fortegn (Ibid.). Denne type solidaritet se vi som meget rammende for det udgangspunkt vi har valgt til velfærdsstaten, da efterkrigstiden havde en ganske rolleopdelt segmentering af samfundet. Dette ses blandt andet i det politiske system der ikke havde reelle udsving frem til jordskredsvaglet i '73. For identifikationen betyder det at hvis der er en solidaritet der ligger indenfor rammerne af en bestemt gruppering (ledige, arbejdere, funktionærer o.l.) kan der tales om en konventionel solidaritet og dermed også en tendens til velfærd over workfare.

For at kunne sætte den tredje vej i relief i forhold til velfærdsstat og solidaritet er det nødvendigt lige at vende en sontring som Giddens gør sig relativt sin teori. Senmodernitet ved Giddens betyder at individet i stigende grad skal forholde sig til samfundet som indebærer risiko med en øget individualisering. Samfundet her ikke limiteret til 'jeget' som individ per definition, det kan også være risiko i andre interpersonelle relationer. Giddens påpeger i sin bog Modernitet og selvidentitet, at risikosamfundet ikke betyder at samfundet er blevet farligere, blot at individet er blevet mere refleksiv og har øget viden om det globale samfund gennem blandt andet uddannelse. Dette betyder som sagt ikke at samfundet nødvendigvis er blevet farligere blot at individet er blevet mere opmærksomt på de fænomener og problematikker som det globale verdenssamfund kan generer (Giddens 1999:41-45, 84-93)(Giddens 2011:137-148). Individualiseringen er dermed med til at skabe *risiko*. Denne påstand kan underbygges hvis vi kigger tilbage til Weale og hans ide om statens accept og socialisering af risiko. Med strukturpolitikken kommer stramninger og dermed risiko og dertil kommer at man øger individualiseringen. Vi skal i den danske kontekst stadig huske at sikkerhedsnettet ikke er væk, men pointerne står stadig gyldige i forhold til forskellen på velfærd og workfare.

Giddens påpeger da også at risiko i samfundet tidligere blev varetaget af velfærdsstaten og det kollegiale fællesskab, men udviklingen af individets individualisering og fremkomsten af senmoderniteten bidrager til at individet i stigende omfang har overtaget de problemer som samfundet producere. Det er tanke der kommer

fra forventningen om selvrealisering og en forventning om individet engagement i samfundet (civilt). Reelt er borgerne stadig formelt beskyttet af staten, men omfanget af eksogene problemer på lokalt, globalt og globalt niveau kan have dramatisk indflydelse på individet. Markedesorientering og kapitalisk inspirerede konkurrencestater tilskrives meget af denne usikkerhed, i takt med globalisering (transnationale selskaber, supernationale institutioner, eksogene [særligt økonomiske] faktorer o.l.) (Giddens 1999:131-154).

Den øgede individualisering, konkurrence, markedsorientering og opsplitning af de konventionelle fællesskaber er noget af det vi skal se om vi kan få ned i en solidaritets typologi. Dean (1995) benytter også ordet refleksivt ligeså som Giddens, men refleksiv hos Dean er blot kaldenavnet for denne solidaritet. I denne type solidaritet er interaktion med andre individer i en hvad Torpe (2011:4) kalder ansvarsrelation essentiel. Dette ansvar er noget som individet selv påtager sig, meget i tråd med individualiseringen og med det tillæg at vi får ansvar med ind i regnestykket. Forpligtelserne man kunne forvente som næste skridt efter ansvar er ikke igennem den relation man indgår i per se, de er et udtryk for det individualiserede element i denne type solidaritet (Ibid.). Forpligtelserne kommer med de valg der træffes af individet meget som ved Arneson i ligheds delen, med henblik på andre ikke ligges til last på grund af individets valg. Denne form for solidaritet syntes betinget af denne reciprocitet, da det fællesskab (eller substitut for sammen) som vælges af individet sammen med de investeringsmæssige elementer fra markedsorientering vil forskrive noget-for-noget. Det vil betyde at solidariteten i workfare udgaven kommer til at være domineret af en reciprocitet i forhold til relationer. Et problem med sådanne relationer er at de er individuelle og derfor en form for præferencebaserede. Det kan gøre 'grupperinger' næsten usynlige da der ikke normativt er et mønster at følge. Dette kan give problemer længere ned, men vi vælger at holde os til sondringen alligevel da det er et udtryk for den individualisering der ligger så dybt i den tredje vej. Torpe (Ibid.) taler om at der i princippet blot er tale om andre borger i bred forstand, men pointen der kan være redningen for den sidste lille del er, at praksisformen i den refleksive solidaritet er individuelt civilt engagement.

Det sidste her er noget af det vigtigste for identifikationen af solidaritets principper da individualismen, det civile aspekt og aktiv deltagelse er på menuen. Det er *næsten* aktiveringslinjen, senmoderniteten og strukturpolitikken under et tag. Hvor om alting er, vil en tendens til workfare over velfærd kunne ses igennem en noget-for-noget (reciprocitet), krav om aktiv deltagelse (i uddannelse, opkvalificering eller aktivering) eller en individualiseret tilgang til ret og pligt.

Del III

Analyse

KAPITEL 4

OPERATIONALISERING

Det analytiske starter med en operationalisering af de diskuterede teoretiske udgangspunkt for sammenligning af dispositions tendenser og forhold der spiller en rolle for danskerne i forhold til velfærd – workfare relationen. Dette gøres for at have samling på de effekter og tendenser der skal støtte op under vores svar på problemformuleringen. Selve analysen er opdelt i to niveauer, meso- og makroniveau. Grunden til at vi arbejder med analysen på disse to planer skyldes at mesoniveauet indeholder mange af de elementer der skal med i overvejelserne i forhold til vores projektspørgsmål både problemformuleringen men det sidste underspørgsmål. Den anden del (makroniveauet) er at de- og rekommodificering indeholder meget mere end bare begreberne selv. Kommodificering er ikke en ensidet effekt og derfor er det heller ikke acceptabelt at tage det over en kam uden en diskussion af de underlæggende dele som er fremhævet igennem teorien og diskussionerne ovenfor. Effekterne vil være i fokus efter operationaliseringen og den indledende diskussion om hvordan vores forskningsdesign spiller ind i resultaterne.

Læsevejledning til analysen

- Operationalisering - Opstilling af effekter
- Analytisk gennemgang med fokus på forskningsdesignet
- Analyse af mesoniveau
- Analyse af makroniveau

4.1 Operationalisering - Mesoniveau

4.1.1 Solidaritet og lighed

Velfærd som udgangspunkt

Solidariteten i velfærdsstaten er karakteriseret som i klassiske opdelinger, såsom klassestruktur. I vores udgangspunkt er der tendenser til solidaritet når befolkningen er for fordelingen af ydelser og services til alle borgere. Det er den universalistiske tilgang vi her fremhæver som mål da solidariteten ikke er begrænset til svage grupper som under en mere neoliberal (læs Amerikansk) udgave af velfærd. Specifikt i forhold til vores udvalgte data er der tale om *tryk* i *de økonomiske vilkår* når snakken falder på solidaritet og ikke så meget en henvendelse til udjævning af for eksempel socioøkonomisk position eller sociale lag. Altruisme bliver derfor i samfundet er en af nøglerne til at se på velfærdens solidaritet. Denne altruisme i fællesskabet udmunder sig i en velfærdsstat som er socialt inkluderende gennem sociale rettigheder. En velfærdsstat som udviser agtelse for det enkelte individs emancipatoriske valg ved at give denne omfattende muligheder for inklusion i samfundet gennem dets institutioner.

Ligheden er i udgangspunktet lige sociale rettigheder, med tryk på rettigheder. Det altruistiske ved solidariteten sætter ligheden her i det lys, at velfærdsstaten tilbyder kollektivt retsbaseret ydelse til de der kvalificerer. Lighed og solidariteten er at forstå igennem en idealistisk medborgerskabs forestilling om at alle borger i samfundet er lige og derfor kan trække på samme rettigheder indenfor fastsatte parametre. Ligheden er meget bundet sammen med økonomiskformåen for den enkelte, da denne ligesom solidariteten etableres gennem blandt andet de sociale ydelser. Igen er der tale om økonomiske vilkår og ikke fuld ligestilling af ressourcer. Den sidste pointe i denne omgang er at hvis der skal være tale om solidaritet eller lighed i en velfærdsforstand skal det være tydeligt at borgerne har de ovenstående præferencer; omfordeling, lige sociale rettigheder, altruisme, markedsfrigørelse ved det emancipatoriske element og en forståelse af rettigheder som frigjort fra pligt.

Den tredje vej

For tendenser til antydning af at samfundet har flyttet sig i forhold til vores opsatte udgangspunkt, kan vi betone solidaritet som reciprocitet. Det enkelte individ er stadig en del af et større hele, men individet er reelt kun solidarisk ved at være en del af samfundet, med fokus rette mod den tredje vejs inklusion. Denne form for inklusion er igennem arbejdsmarkedsdeltagelse, eller aktivitet som er gavnlige for samfundssammenhængen. Solidariteten i forhold til andre borgere er givet ved en aktivlinje, som igen forholder sig til

markedet og det at være inkluderet igennem arbejde, opkvalificering, uddannelse eller aktivering. Solidaritetsformen er som udviklingsideen selv ikke en enten eller situation, visse former for solidaritet vil være til at spore under begge teorier da individets moralske kompas, her forstået som kultur og normer, i danske sammenhæng (også i vores forskningsdesign) er institutionaliseret. Det betyder at der stadig kan være en vis altruisme at spore som en refleks i befolkningen gennem institution, men det refleksive ved handlinger og holdninger i den tredje vej vil have krav med til disse sociale ydelser. Altruisme er derfor ikke et stadie der forventes i den tredje vej i forhold til solidaritet, men nuancer af det institutionaliserede lighed eller solidaritet kan stadig være til stede. Det selv samme mønster vil være til stede i vores evaluering af lighed relativt til den tredje vej. Det handler stadig om reciprocitet som udvikling, altså krav som medfølgende til de sociale ydelser frem for blot lige rettigheder alene.

4.1.2 Risikosamfund og risiko i samfundet

Velfærd som udgangspunkt

Vores accept af at risiko er noget der altid har været en del af samfundet og det faktum at risiko ikke er forsvundet ved en eventuel overgang til den tredje vej, giver den næste forskel mellem vores teoretiske udlæg. Ved velfærdsstatslige tendenser vil der være en tilbøjelighed til at risiko er socialiseret og at statsinterventionen kommer igennem sociale rettigheder. Den keynesianske økonomiske ide er det der ligger til grund for dette, idet denne økonomiske styring ligger vægt på at kunne stimulere efterspørgsel. Fuldbeskæftigelse, eller i hvert fald lav arbejdsløshed er noget af det der kan ses som effekt at denne styring, blandt andet igennem en stor offentlig sektor som arbejdsgiver. Med til denne overgang hører at den klassiske velfærdsstat og vores udgangspunkt er kendetegnet ved et kollektiv, både i forhold til handling men også den tanke at velfærdsstaten agerer patron mod risiko i samfundet gennem socialisering af risiko.

Denne socialisering er ikke noget der eksklusivt ligger i velfærd i forhold til risiko, denne kunne ligeså godt være en del af solidaritet, men pointen er at begreberne er indbyrdes afhængige. Socialiseringen af risiko og derfor også forståelsen af, at det er fælleskabet der opretholder rettighederne for at ledige kan sikres en integrations mulighed i samfundet er en af nøglerne til at skelne velfærd fra den tredje vej. Den falder igen tilbage på ideerne om blandt andet omfordeling, hvor alle borgerne i samfundet solidarisk bidrager til denne fælles sikring igennem skatter. Disse skatter er omfordelt uden udvidede karv om tilbagebetaling eller modydelse. Torpe (2011:15) skriver om ideen at bidrag og ydelser er afkoblet fra den direkte gensidighed vi ser i den tredje vej. Det betyder at hvis vi skal genfinde tendenser til velfærdsparadigmet skal vi se nogle

af følgende elementer; socialisering af risiko, offentlig investeringsovervægt ved keynesiansk tanke, inklusion igennem forbrug (omfordeling), rettigheder afkoblet fra pligt eller kollektiv handling.

Den tredje vej

Forskriften for den tredje vej er at mantraet for stat og risiko skulle have forskubbet sig i forhold til den mere nationalt orienterede opsætning fra efterkrigstiden. Tendenserne skal derfor være i retning af at denne senmodernitet langsomt skulle gøre risiko til et begreb som staten ikke kan socialiserer. Erkendelsen af at eksogene faktorer fra markedsökonomien, kapitalismen og særligt globaliseringen ikke kan sikres gennem nationale forhold. Dette er specielt i Danmark da vi per definition er mere modtagelige over for chok udefra, idet landets økonomi er forholdsvis lille og åben. Det vil sige at beskyttelse af borgeren ikke længere kan være igennem socialisering og fællesskab uden at der forventes en modydelse, dette skal ses i velfærdsstatens søger at omkostningsminimere dennes udgifter på især de sociale områder for at den kan øge sin konkurrenceevne. Det økonomiske paradigme der støtter om under dette er gengivet i Torfing (2004) og bærer beskrivelse igennem den neolibérale økonom Joseph Schumpeter. Effekterne er individualisering gennem omlægning af tilgangen til social politik. Her er det lettest at henvise til afsnittet om strukturpolitik, dog handler det essentielt om at de sociale rettigheder og services underordnes økonomiske restriktioner eller markedsinspirerede elementer. Omkostninger bliver det nye ord for sociale rettigheder og sammen med konkurrencestatsideer ligger den tredje vej op til krav om modydelser og reciprocitet. Dette betyder at risikosamfundet rykker over på individet, hvilket betyder at en tendens i den tredje vej vil være individualisering.

Det er derfor individet der bliver centrum og skal være til *nytte* for arbejdsmarkedet. Denne markedstilgang sammen med individualiseringen generelt ligger op til at sikring kommer gennem fleksibilitet og omstilling. Individualiseringen af risiko i samfundet betyder at både interne og eksterne chok (fx økonomisk krise) medfører omstilling af arbejdskraften igennem uddannelse, opkvalificering og aktivering. For at borgerne kan opnå inklusion i det fleksible arbejdsmarkedet er de derfor er '*du*' altså individet nød til at reinvestere i egenskaber (uddannelse eller opkvalificering) der gør at denne inklusion bliver mulig, enten frivilligt eller som modydelse for de sociale rettigheder. Handlinger er ikke længere kollektive, de er derimod refleksive og individualiseret; individet har i teorien rykket sig fri af den kollegiale ånd som lå forankret i den klassiske velfærdsstat på grund af ønsket om øget autonomi for livsprojektet og ikke mindst markedsgørelse af individet henholdsvis. Tredje vejs tendenser; individualisering af risiko, reciprocitet og pligt, arbejdsmarkeds

fremmede initiativer, økonomisk begrundede begrænsninger og pro konkurrence (investering i uddannelse, opkvalificering og aktivering).

4.2 Operationalisering - Makroniveau

4.2.1 Dekommodificering versus rekommodificering

Velfærdsstat som fortaler for dekommodificering

Dekommodificeringen sikres jævnfører Esping-Andersen gennem de omfattende og forholdsvis høje sociale ydelser i den sociale velfærdsstat. Denne sikringen muliggøre at individet kan koeksistere i samfundet til trods for denne ikke er affilieret med arbejdsmarkedet uden at begrænset dens muligheder nævneværdigt i forhold til andre borgere i samfundet. Den økonomiske ustabile situation som følge af ledighed har derfor ikke en limiterende effekt på individet, og dekommodificering sikre borgeren har nogenlunde samme økonomiske forhold og de muligheder til rådighed for gennemsnittet af befolkningen nyder. Dekommodificering i den klassiske velfærdsstat søger således at muliggøre et liv uden for arbejdsmarkedet gennem retten til sociale ydelser, hvor individet kan forfølge des normale liv og opretholde de sociale relationer. Emancipationen fra (arbejds)markedet er en stor del af de dekommodificerende element i udgangspunktet for det vi kalder velfærd. Inklusion gennem lighed i forbrug er således et centralt i forhold til hele tanken om dekommodificering, idet man har fjernet markedets reelle kontrol over individet i forhold til livsprojektet. Rettigheder til sociale ydelser og services som de offentlige institutioner er tilgængelige gennem borgerskabet som individet besidder, vigtigt er det at der endvidere er der et fokus på ret fremfor pligt. De ovenstående ideer fra solidaritet, lighed, risikosamfund og risiko i samfund er det der støtter op under makroperspektivet. Pointer der understøtter danskernes stadige accept af velfærd som paradigme; altruisme, lighed i forbrugsmuligheder, solidaritet (baseret på omfordeling uden direkte reciprocitet), kollektive handlinger, socialiseret risiko, markedsfrigørende effekter gennem emancipation og en ide om forsørgelse frem for social investering.

Den tredje vej som fortaler for rekommodificering

Rekommodificering og konkurrencestatens fokus ligger på inklusion gennem aktivering af borgerne og ikke gennem des forbrug. De sociale ydelser er af kortere varighed og compensationen lavere end i den klassiske velfærdsstat. Kravet om aktivering som modydelse for den sociale sikring (investering) kan derfor potentielt virke som en ekskluderende effekt på individet, skulle individet være underlag begrænsninger relativt til arbejdsmæssige forhold. Sociale relationer skabes under en rekommodificerings tanke igennem inklusionen

på arbejdsmarkedet og er relationerne selektive (refleksiv handling) i retning af reciprocitet. Markedsideer er 'genindført' som en del af det nye paradigme gennem blandt andet inklusion gennem arbejdsmarked, lavere omkostninger for staten ved lavere og kortere sikringer (Schumpeter), opkvalificering, aktivering og uddannelse som et præfiks for den inkluderende effekt. Et tydeligt eksempel på rekommodificering, er statens potentielle overgang til et konkurrencebaseret forbillede med des fødder dybt i aktiveringslinjens muld. De strukturpolitiske emner med øget pligt er det mest nærlæggende mantra de det er en meget gennemgående effekt i ideen om reommodificering af individet. Pointer der understøtter danskernes accept af den tredje vej som paradigme; individualisering også af risiko, egennytte eller markedstiltag, pro aktiveringslinje, refleksiv handling, sociale investeringer som ret og pligt og en generel tilslutning til reciprocitet og ansvar for inklusion gennem arbejdsmarkedstilslutning.

KAPITEL 5

ANALYSE

5.1 Analyse

Med de operationaliserede elementer stillet op skal vi har defineret hvorledes vi differentiere datamaterialets værdier. Vores forskningsdesign, den historiske institutionalisme, er en stor faktor i hvordan vi kommer til at se på datamaterialet og de grænseværdier vi skal have defineret. Det er ikke alle danskere der har brug for eller gør brug af de samme institutioner, det vil sige vi begrænses analysen til kernen i projektet. Kernen er de arbejdsmarkedsmæssige forhold der bliver ændret igennem policy og det åbner for flere indgangsvinkler. Indkomstgrupper, affiliering med socialt lag, alder og på det nærmeste alle andre ræsonnerende baggrundsvariable. De fleste af disse ville være mere eller mindre interessante, men da vi ikke laver en 'vælgerundersøgelse' hvor alle aspekter kan være en forklaring på et potentielt valg af parti, vil der her være en tendens til at vi skal se på noget der kunne være influeret igennem en institution (igen med en arbejdsmarkedstilknytning). De institutionelle sammenhænge talte vi om i tilbage i introduktionen og de vil sammen med den historiske institutionalisme være hjørnestenene i valg af variable til analyse.

5.1.1 Analytisk fremgangsmåde

Som der står i metoden er en af forcerne ved at vælge en institutionalistisk tilgang, at fokus bliver et selektivt valg i forhold til interesser og hensyn. Stiafhængigheden som vi har argumenteret for igennem metode afsnittet, skal sammen med de teoretiske sondringer i forhold til de- eller rekommodificering skabe et grundlag for de overordnede konklusioner. Grunden til at vi kan kalde dem overordnede er, at re- eller dekommodificering af samfundet er et makroperspektiv, hvor *stien* reevalueres i den forstand at danskerne

kan være på vej væk fra udgangspunktet. Effekterne af befolknings valg i undersøgelsen bliver derfor et spørgsmål om en konsolidering af hvorvidt danskernes dispositionen er relativt til den universalistiske samfundsstruktur eller ej. Måden vi analysere de makroorienterede perspektiver på er altså med afsæt i stiafhængigheden og om den sti vi har forslået som udgangspunkt er ændret eller ej. Ændringerne bliver set igennem de operationaliserede elementer overfor, hvor der er trukket tendenser og teoretiske aspekter ud af teorien for både velfærd og den tredje vej. De resultater der kommer generelt er bundet til vores forståelse af feedback og de hermeneutiske tankestrøg. Hvorledes reagere danskerne på de policy ændringer der har været i samfundet (det kritiske punkt fra HI) og er der tendenser til at der skulle være en form for udvikling fra vores udgangspunkt (hermeneutikken som forståelsesramme).

De kritiske tidspunkter, som er en underdel af forskningsdesignet, ser på variable og effekter på meso-niveau. De enkelte dele af de arbejdsmarkedsorienterede policy ændringer ligger forholdsvis tæt op af økonomien eller økonomiske initiativer. Og langt de fleste af de variable der passer på dette økonomiske aspekt er i reglen en blandet størrelse, hvor der er både ideologiske, men også egeninteresser at tage højde for. Disse variabler er som sagt en underdel af diskussion om dispositionen og de overordnede konklusioner, men der er flere effekter der kan pege på tendenserne for mere traditionel keynesianske eller mere markedesorienteret policies. Den gængse ide om at markedet og kapitalen ifølge økonomisk rationale har en tendens til at gøre folk mere egennyttemaksimerende kan skabe et problem i forhold til diskussionen. Det er ikke noget vi ønsker at diskutere i detaljen, men det åbner dog for et perspektiv vi er nød til at vende. Hvis stereotypen holder og folk bliver mere egennyttemaksimerende med markeds policies, er det så egennyttemaksimerende at ønske mere velfærd hvis man er udenfor arbejdsmarkedet? Det er en disposition der kommer en selv til gode, men det er samtidig en disposition der ligger op til konsolidering af udgangspunktet. Vægtningen af disse kan være nærmest umulig da der ikke ligger en formel for udregning af befolkningens motiver for at svare som de gør. Måden vi agter at anskue dette problem på, sker gennem den sidste markerede effekt i samlingen af HI.

Årsagssammenhængen og ideen om bundtede variable kan give en indgangsvinkel til at se på folks generelle svar og ud fra dette kan det være at et tendensmønster kommer frem i lyset. Der er således ingen garantier, men det åbner muligheden for indeksering af dispositionerne og dermed også muligheden for at inddele befolkningen numerisk på en skala. Dette i sig selv præsenterer visse udfordringer i forhold til det generelle billede, da der bliver tale om gennemsnit og ikke effekterne hver for sig, dog er de mest interessante variable noget vi kommer til at se på enkeltvis for at få så mange relevante vinkler med i analysen som muligt. Historien er den samme i forhold til den sidste af de opstillede dele i introduktionen; ret og pligt. Det er

ligesom ved de økonomiske spørgsmål svært at skelne motiver, men de vil også blive behandlet med sammenhæng som de økonomiske variable, for at afdække dispositionen relativt velfærd – workfare relationen.

Grupper, grænser og udvikling

Ideerne der skal skildre udvikling er de samme som de har været igennem teksten. Der er ikke tale om revolutionære skift, det vi sigter efter at finde er stadig mere over imod reform effekter. Med et sådant oplæg er det nødvendigt få klargjort hvordan sådanne effekter kan findes i datamaterialet. Ikke alle forskelle imellem grupper og holdninger er nødvendigvis et spørgsmål om *udvikling*, der kan være tale om en simpel statistisk sampling. Som hovedregel i statistikken generelt er der ikke en simpel værdi der skal til for at der er tale om udvikling, vores mål for udvikling er derfor heller ikke skrevet i sten, men det vil gennemgående være et element der vil blive diskuteret med grundlag i de teoretiske sondringer og vores tilgang til forskningsdesignet (se eventuelt ovenfor). De grupper vi kommer til at benytte igennem analysen er baseret på de erhvervsmæssige forhold som gør sig gældende. Datasættets variable (v14) agere filter i analysen, hvor arbejdsløse på orlov, arbejdsløse på dagpenge, arbejdsløse på bistandshjælp og arbejdsløse i aktivering er gruppen benævnt som *Arbejdsløse*. Den gruppe de testes op imod er resten af befolkningen (Benævnes 'Andet'); lønmodtagere, selvstændige, studerende, hjemmegående, førtidspension, pension i øvrigt, overgangsydelser og lignende. De er ikke alle direkte i beskæftigelse, men der er stadig tale om folk der har været (pensioner), folk der kommer i beskæftigelse (studerende o.l.) og borgerer generelt. At frasortere de folk som ikke direkte er på arbejdsmarkedet i analysen virker en anelse for selektivt, da vi søger danskernes holdning til strukturpolitikken og den mulige udvikling over i mod den tredje vej¹⁰.

¹⁰Antallet af respondenter vil ikke per se præsentere et problem i en sådan opdeling, i det alle sampling grupper er over 490 respondenter. Dog søger vi ikke de 'andres' disposition relativt strukturpolitikken og udviklingen, det er stadig danskernes disposition. Grupperne holdes opdelt som *arbejdsløse* og *Andet* da de stramninger vi kigger på ligger centreret omkring aktiveringslinjen og ideen om at få de arbejdsløse aktiveret eller i job.

5.2 Analytisk mesoniveau

5.2.1 Reciprocitet, ret og pligt

Øget aktivering (v103)

Øget aktiveringsindsats som en fordel for de arbejdsløse - eller er det en ulempe?			
Filter	Model (v103) Svar-cluster	Valide Procenter	Kumulative Procenter
Arbejdsløs	Ubetinget fordel	41,5 %	41,5 %
	Mest fordel	37,5 %	79,0 %
	Mest ulempe	13,3 %	92,3 %
	Ubetinget ulempe	7,7 %	
Andet	Ubetinget fordel	47,8 %	47,8 %
	Mest fordel	40,1 %	87,8 %
	Mest ulempe	7,8 %	95,6 %
	Ubetinget ulempe	4,4 %	

Forskel (Arbejdsløs - Andet) Valide Procenter	Forskel (Arbejdsløs - Andet) Kumulative Procenter
-6,3 %	-6,3 %
-2,6 %	-8,8 %
5,5 %	-3,3 %
3,3 %	

Positive forskelle mellem procenterne er et udtryk for en procentmæssig overvægt ved de arbejdsløse, og omvendt er en negativ forskel et udtryk for procentmæssig overvægt af gruppen 'Andet'.

Figur 5.1: Øget Aktivering

I det første delelement her bliver respondenterne spurgt ind til hvorvidt de er enige eller uenige i, at ledige kan ligge under for en øget aktiveringsindsats. Generelt vil vi her kunne få en fornemmelse for om respondenternes svar går mod markedsorientering eller forsørgelse, altså om danskerne er positive overfor reciprocitet i forhold til sociale ydelser eller ej. I figur (5.1) har vi stillet forskellene op på grupperne i den højre side, og de reelle tal i den venstre, dette vil være det gennemgående layout i meso analysen. Respondenterne syntes at være meget enige om at en øget aktivering er en fordel for de arbejdsløse, med de kumulative procenter for '...fordel' er 79 og 87% for arbejdsløse og gruppen 'andet' henholdsvis. Der er en procentmæssig overvægt i respondenter i gruppen 'andet' der er positive over for den øgede indsats, som er en indikation på at reciprocitet er noget der har en plads i samfundet. Spørgsmålet og de svar som respondenterne har givet er en anledning til at tage noget-for- noget princippet op fra teorien, når vi ser en positiv reciprocitets følelse. Noget-for-noget princippet skal også her ses som en samfundsaccept af, at aktivering ikke nødvendigvis er en negativ ting og at velfærdsstatens rettigheder fordrer borgens aktive indsats for de sociale services og ydelser. Tendensen kunne tyde på en udvikling overvejende orienteret mod en mere erhvervsaktiverende stat eller som Petersen (2014) skriver; et skridt tilbage til den gamle socialdemokratisme. Mantraet Petersen (Ibid.) taler om er et stadie af stat hvor borgen yder (aktivering, uddannelse eller opkvalificering) for at kunne nyde de sociale rettigheder, det vi i teorien generelt har beskrevet som modydelse i den tredje vej.

Med de kumulative procenter i fordels favør for begge grupper, kan vi videre arbejde med den antagelse at der generelt i befolkningen er en konsensus om aktivering som en positiv udvikling. I forhold til struktur-

politikken og forskningsdesignet kan vi sætte det op sådan at danskerne har taget aktiveringslinjen til sig. Tendens er relativt klar når vi kigger ned igennem tallene i tabellen (fig. 5.1), danskerne føler at de der ikke har et arbejde skal underlægges et vist ansvar (pligt) overfor resten af samfundet. Accepten af aktivering og aktiveringslinjen som en fordel trækker i retning af en markedstendens indenfor rammerne af dette spørgsmål. Med den lidt større pensel og med blik for makroanalysen længere nede, kan der være tale om en rekommodificering i samfundet, dog stadig indenfor rammerne af det stillede spørgsmål for ikke at ligge under for induktionsproblemet.

Øget kontrol (v104)

Øget kontrol angående arbejdsløses rådighed i forhold til arbejdsmarkedet

Filter	Model (v104) Svar-cluster	Valide Procenter	Kumulativ e Procenter	Forskel (Arbejdsløs - Andet) Valide Procenter	Forskel (Arbejdsløs - Andet) Kumulative Procenter
Arbejdsløs	Bør være strammere	17,9 %	17,9 %	-22,4 %	-22,4 %
	Som nu	59,2 %	77,1 %	11,2 %	-11,2 %
	Er for stram i dag	22,9 %		11,2 %	
Andet	Bør være strammere	40,3 %	40,3 %		
	Som nu	48,0 %	88,3 %		
	Er for stram i dag	11,7 %			

Positive forskelle mellem procenterne er et udtryk for en procentmæssig overvægt ved de arbejdsløse, og omvendt er en negativ forskel et udtryk for procentmæssig overvægt af gruppen 'Andet'.

Figur 5.2: Øget kontrol

Danskerne var generelt for aktiveringslinjen ovenfor ved (v103), men hvis når det kommer til holdningen til kontrol er folk meget splittet. Selvom man som respondent var optimistisk i ovenstående figur (5.2) i forhold til øget aktivering, så er det vigtigt at se på variabelen om hvorvidt danskerne er villige til at stramme op for de lediges rådighed for arbejdsmarkedet. Fremstillingen i teorien af den tredje vej ville foreslå at stramninger for at få folk i arbejde er en fordel, og derfor må man også forvente at det igennem denne tredje vejs optik ville være i orden, at velfærdsstaten "motiverede" borgerne til aktivering gennem reduktion af deres sociale ydelser. Altså hvis aktiveringen og aktiveringslinjen skulle skinne igennem som den gjorde ovenfor skulle der være vise sig endnu et 'ja', i form af *bør være strammere*. Det er dog et noget andet og tvetydigt billede der tegner sig i figur (5.2), hvor danskerne er ualmindelig splittet i forhold til disposition i spørgsmålet relativt til kontrol. De ledige er i meget langt fra tilfreds med tingene som de ser ud i '99 (*Som nu* i tabellen) og der er $\approx 20\%$ på hver side af denne, dog flest på siden der mener at reglerne for rådighed for arbejdsmarkedet er for stramme.

Kigges der derimod på den anden gruppe ses en meget skarp tendens til at stramninger er acceptable, og selv på de kumulative procenter er gruppen 'andet' større procentmæssigt end de ledige hvor der

er næsten 60% på midten. Hvis vi fokusere på forskellene mellem grupperne kan det diskuteres, om respondenterne er gået egennyttemaksimerende til spørgsmålet og dette postulat gør sig gældende for begge grupper. De ledige kan være egennyttemaksimerende i det de søger emancipation når det er dem der bliver subjekter for stramningerne. I lyset af en egennyttemaksimerende tanke kan vi tolke de lediges adfærd (disposition relativt spørgsmålet) i retning af, at de ledige har tilbøjelighed til at søge over mod den beskyttende klassiske velfærdsstat, når der er personlig 'krisetid'. Det er selvfølgelig sat på spidsen da de ledige accepter den form for pligt der er i samfundet. Datamaterialet er fra '99, så mange af de strukturpolitiske stramninger er institutionelt gået igennem, og per vores forskningsdesign er befolkningen derfor klar over konsekvenserne og giver deres feedback. Anerkendelsen igennem svarkategorien *som nu*, kan ligeså godt være en accept af reciprociteten som er kommet gennem strukturpolitikken som det kan være egennytte. Hvis de to variable (v103 og v104) analyseres med en korrelationskoefficient¹¹, er der ikke meget der foreslår sammenhæng mellem de to. Begge koefficienter er signifikante, men deres effekter er svage. Det gør det til et fortolkningsspørgsmål om der er tale om en accept af stramningerne op til '99 eller egennyttemaksimerende forsørgelse. Vi vælger at se det som en svag accept af strukturpolitikken og de tiltag der kommer med denne, da de arbejdsløse hovedsagligt ligger på midten i deres respons.

Den anden gruppe er mere lige til i forhold til stramninger og den sontring vi lavede i starten af afsnittet angående det teoretiske ved den tredje vej. Gruppens svar kan tolkes sådan at der er stærk interesse i reciprociteten, idet der fra politisk side gennem strukturpolitikens policies er en ide om genetablering af en norm omhandlende dette noget-for-noget princip vi fremhævede ovenfor. Der syntes at være en tendens til at respondenterne der er i gruppen 'andet' har en forventning om pligt og reciprocitet, noget der kan ses som en solidaritets tese. Det solidariske ligger ikke længere i at borgerne afleverer dele af deres indkomst i skat og derefter fordeles sociale ydelser. Generelt virker det som om at denne gruppes solidaritets følelse ligger i at de der får ydelser skal være solidariske med dem der betaler for disse ydelser. Her kan der henvises til noget-for-noget igen, men der syntes at være en accept af at der skal være en modydelse relativt til de sociale ydelser igennem aktivering eller lignende.

Analytisk syntes tesen om den tredje vej og aktiveringslinjen at være ganske repræsenteret ved respondenternes svar. Det syntes at understøtte ideen om at danskerne har taget noget af de strukturpolitiske tiltag til sig i deres disposition i forhold til velfærd – workfare relationen. Der er stadig en næsten selvskreven tendens til at de der ikke er arbejdsløse er mere pro stramninger og kontrol end de der bliver subjekter for disse stramninger. Der er ikke noget i de overordnede tal der indikere at befolkningen som helhed ligger

¹¹For samling af effekter ved korrelationskoefficienten se Appendiks A.

inde med et ønske om forsørgelse over reciprocitet, eller på den anden side at der i samfundet stadig er en altruistisk størrelse.

Halvdårligt job eller ej (v120N)

Det er bedre at have et halvdårligt arbejde, end at gå arbejdsløs					
Filter	Model (v120N) Svar-cluster	Valide Procenter	Kumulative Procenter	Forskel (Arbejdsløs - Andet) Valide Procenter	Forskel (Arbejdsløs - Andet) Kumulative Procenter
Arbejdsløs	Helt enig	30,0 %	30,0 %	-23,1 %	-23,1 %
	Overvejende enig	18,1 %	48,1 %	-0,9 %	-24,0 %
	Overvejende uenig	14,9 %	62,9 %	5,2 %	-18,8 %
	Helt uenig	37,1 %		18,8 %	
Andet	Helt enig	53,1 %	53,1 %	Positive forskelle mellem procenterne er et udtryk for en procentmæssig overvægt ved de arbejdsløse, og omvendt er en negativ forskel et udtryk for procentmæssig overvægt af gruppen 'Andet'.	
	Overvejende enig	19,0 %	72,1 %		
	Overvejende uenig	9,6 %	81,7 %		
	Helt uenig	18,3 %			

Figur 5.3: Halvdårligt job eller ej

Ved spørgsmål om ledighed kan vi se at der er en positiv tendens i forhold til aktivering, hvor vi tillader os at ligge uddannelse og opkvalificering ind også. Begge grupper i (v103) understøtter ideen om denne tendens, men stiller man spørgsmålet om aktivering i konteksten af 'det er bedre at have et halvdårligt arbejde, end at gå arbejdsløs' bliver resultatet et noget andet end ovenfor. Første sted hvor forskellen bliver meget tydelig er i de valide procenter, hvor *helt enig* har en difference på 23.1% og *helt uenig* på 18.8%. Diskussionen kan henvises til den vi tog under (v104) i forhold til respondenternes motiver bag deres svar. I diskussionen ovenfor renoncerede vi at folk gav en accept af omstændighederne ved strukturpolitikken, men resultaterne her puster nyt liv i den diskussion. Umiddelbart forholder det sig sådan at danskerne accepterer aktivering (*som nu*), men aktivering er begrænset til noget der ligger indenfor præferencerne ved de arbejdsløse. Under halvdelen af de arbejdsløse kan tilslutte sig ideen om et halvdårligt job som en aktivering mulighed, hvilket åbner vores tidligere følgeslutning om accepten af strukturpolitikken for kritik. Kigges der på den anden ende af skalaen men med sammen gruppe i fokus, er det næsten fire ud af ti arbejdsløse der er helt uenige i udsagnet om et halvdårligt job. Det skal retfærdigvis nævnes at der stadig er 30% i gruppen af arbejdsløse der er helt enige i, at et halvdårligt job er bedre end ingen job, det ændre dog ikke på at forskellen mellem de to er betragtelig differeret. Forskellen imellem grupperne ses tydeligt i de kumulative procenter hvor de to *enig* svarmuligheder kumuleret er 24% større end ved de der ikke er arbejdsløse. Det i sig selv tegner et billede af splid, men også det faktum at de høje procenter er i yderpunkterne, det vil sige at vi her ser en reel polarisering af respondenterne.

Der trækkes to store linjer i sandet her, den ene linje er at respondenterne er splittet imellem de to grupper vi har stillet op, og den anden er at de der ikke er arbejdsløse syntes at trække langt væk fra det altruistiske element som ved udgangspunktet. Teoretisk er splittelsen ikke et stridsspørgsmål, men det er interessant når der skal analyseres. Når vi jagter et svar på om danskerne har udviklet sig i retning af den tredje vej eller om deres disposition går mod opretholdelse af udgangspunktet, så er det både godt og skidt at have begge potentialer så stærkt repræsenteret. De arbejdsløse er her den gruppe der trækker i retning af velfærd, da deres holdning til spørgsmålet er at sociale ydelser er bedre end et halvdårligt job. Det betyder at over halvdelen af de arbejdsløse umiddelbart er fortalere for det emanciperende ved forsørgelse, og derfor afviser de strukturpolitiske ideer som fremmer arbejdsmarkedsorienteringen og reciprocitet. Det vil også sige at dekommodificeringen er mere end blot en effekt i udgangspunktet, det er en stadig et potentielt alternativ til de strukturpolitiske ændringer blandt danskerne.

For at fremhæve kontrasten og polariseringen endnu mere, er der en pointe i skævheden (i forhold til en standard normalfordeling) af de ikke arbejdsløses svar i kategorien - helt enig. Fakta er at der er flere respondenter procentmæssigt i *helt enig* ved de ikke arbejdsløse, end der er i både *overvejende uenig* og *helt uenig* ved de arbejdsløse til sammen [53,1% ; 14,9% + 37,1% = 52%]. Reciprociteten er meget kraftigt tilstede ved de der ikke er arbejdsløse, som efterhånden er en gennemgående tendens i de spørgsmål vi har haft fat i indtil videre, hvorimod udgangspunktets forsørgelse og emancipation er mere end blot en skygge ved de arbejdsløse i denne omgang. Denne umiddelbart negative diskurs overfor de ledige afspejler en modsætning i solidaritetsforhold, eller følelse af lighed respondenterne imellem. De arbejdsløse syntes at være pro de gamle forventninger til de sociale ydelser, hvor forventningerne er en ganske modsat ved de respondenter der ikke er i arbejdsløshedskategorien.

Forpligtelser overfor andre i samfundet bør være reduceret til et minimum (v120J)

I et godt samfund bør den enkeltes forpligtelser over for andre være reduceret til et nødvendigt minimum

Filter	Model (v120J) Svar-cluster	Valide Procenter	Kumulative Procenter	Forskel (Arbejdsløs - Andet) Valide Procenter	Forskel (Arbejdsløs - Andet) Kumulative Procenter
Arbejdsløs	Helt enig	21,1 %	21,1 %	-2,9 %	-2,9 %
	Overvejende enig	19,7 %	40,7 %	4,9 %	2,0 %
	Overvejende uenig	16,0 %	56,7 %	-1,1 %	0,9 %
	Helt uenig	43,3 %		-0,9 %	
Andet	Helt enig	24,0 %	24,0 %		
	Overvejende enig	14,8 %	38,8 %		
	Overvejende uenig	17,0 %	55,8 %		
	Helt uenig	44,2 %			

Positive forskelle mellem procenterne er et udtryk for en procentmæssig overvægt ved de arbejdsløse, og omvendt er en negativ forskel et udtryk for procentmæssig overvægt af gruppen 'Andet'.

Figur 5.4: Forpligtelser et nødvendigt minimum

I de ovenstående spørgsmål tegnede der sig et billede af at respondenterne var først for reciprocitet, derefter en modifikation og til sidst en polarisering i velfærd – workfare relationen. Individualisering er en stor del af forventningerne i det teoretiske grundlag for den tredje vej, derfor er spørgsmålet om forpligtelser mere end blot interessant. Der kan være en mulig nuance til de ovenstående problemstillinger og de teoretiske tendenser for at se nærmere på hvorvidt pligt og ret har gjort et indtog eller i hvilken grad respondenterne afspejler et hybridstadie mellem de to teoretiske ideer.

Som nat og dag er respondenterne i de to grupper tilbage til en overordnet konsensus, da der i figur (5.4) på det nærmeste ikke er forskel længere. Respondenterne syntes når det kommer til forpligtelser at være mere pro den kollektiv handling end den reflektive. Dette peger på en velfærdssynergi eller symbiose, som meget vel kan komme fra institutionaliserede solidariske normer igennem velfærdsstaten opbygning. Om det er tilfældet eller ej kan vi ikke determinere ud fra vores data her, men det kan dog konstateres at danskerne langt hen af vejen er overvejende solidariske. Næsten 45% i begge grupper mener ikke at individernes forpligtelser skal reduceres til et minimum (*helt uenig*), og de udsving der er i svarkategorierne imellem de to grupper kan mere eller mindre tilskrives almen statistisk varians. Med det sagt er der stadig en vis opdeling af respondenterne da fire ud af ti er helt eller overvejende enige i udsagnet om minimale forpligtelser, denne gang er det ikke imellem grupperne at der er udsving men internt i grupperne selv. At forskellen ligger i grupperne og ikke imellem gør ikke forskellen mindre interessant, da der stadig er cirka en fjerdedel der orientere sig mod den individ prægede tilgang. Der kan hurtigt læses meget ind i spørgsmålene som måske ikke alle tænker over, med opfølgninger som hvad er et nødvendigt minimum? Er minimum kontekst afhængigt, så man i Danmark stadig ville have det samme system? Er det et amerikansk minimum? Disse begreber kan åbne for en diskussion vi ikke skal tage her angående velfærdsregimer, men konstateringen er dog at næsten 25% er positive overfor at man klarer sig selv og kun yder en minimums

forpligtelse overfor samfundets medborgere skal vendes. Vores udgangspunkt kan argumenteres for at være for stift eller for klassisk, men indikationerne fra denne variabel og dem ovenfor syntest at vise en relativt klar opløsningstendens i forhold til den klassiske tankegang i velfærdsstaten. Ikke at Danmark er i opløsning eller at alle principper forsvinder, men den udvikling vi har søgt igennem projektet syntest at være fremtrædende.

5.2.2 Perspektiver fra Ret og Pligt

Reciprocitet – et ord vi har brugt en del i dette afsnit, men med god grund. Ret og pligt er med vores opsætning centreret omkring reciprociteten, hvad enten dispositionen er for eller imod. Generelt er der igennem afsnittet en tendens der næsten minder om basal issue-voting ved første øjekast. Disposition spiller naturligvis også en rolle når befolkningen stemmer til valg, men her er det mere med tankerne på ideerne fra borgen *‘Vælger med omtanke’*. I gamle dag ville man i reglen kunne finde ud af hvad folk stemte, hvis man vidst noget om deres erhverv (eller erhvervs situation) og deres indkomst. I Andersen (1999) snakkes der om en nu form for vælger, der tænker over sine valg. Lidt på samme måde syntest der at være tendens til valg med omtanke når det kommer til dispositionen til velfærd – workfare relationen (her ret og pligt dimensionen). Respondenterne er ikke pro velfærd blot fordi de er på de sociale ydelser, og de der ikke får disse ydelser er ikke per definition imod. At kalde deres valg for refleksive kan være farligt af to grunde; for det første har vi brugt det samme term til at beskrive refleksiv handling og for det andet er antagelsen om refleksivitet i de valg der træffes er til stede alle steder. Refleksiviteten er ikke en given, men det virker som om at danskerne generelt tager stilling til spørgsmålene og ikke blot laver hvad man kunne kalde et refleksvalg. Refleks skal forstås bogstaveligt; hvis respondenter bliver spurgt om A så er svaret B uden yderligere refleksion over svaret, svaret kommer altså som en refleks.

Denne refleksionstendens kan være en af grundene til at dispositionerne kan variere så meget indenfor sammen overordnede emne. Pointerne fra de to første variable viser dette ganske godt. Aktivering syntest at være en fordel både imellem og i grupperne, men der er en verden til forskel mellem grupperne når det kommer til kontrollen med rådigheden. Dette kan tolkes som en pro aktiveringslinjen, men også en pro emancipation. Disse har generelt modsatrettede effekter hvis vi kigger på de teoretiske aspekter og det bliver endnu bedre hvis vi tager polariseringen med fra ideen om halvdårligt job, og slutter af med overordnet konsensus om at forpligtelser er noget der ikke skal ned på et minimum. På måltavlen vil der stå noget i retning af 1,5 til den tredje vej og 2,5 til velfærd, den halve er tildelt på baggrund af polariseringen i variabel (v120N). Denne ‘sondring’ er naturligvis hverken nuanceret nok eller korrekt i sin argumentation, men det hjælper med til at illustrerer et billede af en mulig hybrid eller udviklingstendens fra ren velfærd mod nogle

af den tredje vejs principper. Dele af disse principielle overgange kommer blandt andet igennem enigheden respondenterne imellem har når det kommer til spørgsmålet om individets distancering fra samfundet. Der tegnes heri et billede af et splittet samfund hvor kollektivismen og solidariteten ikke er forsvundet, og der kan tales om en stadig villighed til at socialisere risiko i samfundet, men hvor der også er en startende individualisering. Reciprociteten er som sagt meget gennemgående og denne tanke kan være forklaringen på at næsten en fjerdedel af respondenterne taler for en minimalistisk tilgang til forpligtelser. Det forudsætter dog at disse individer holder sig til det teoretiske oplæg og dermed kan antages ikke at føle at de får nok (eller noget) igen for deres sociale investering, og derfor kunne denne ligeså godt være sat på et minimum. Det er en rekommodificerende tanke hvor man vil gøre individet mere afhængigt af markedet og salg af arbejdskraft. Denne samme sontring er vi løbet ind i før, men den er igen fulgt op af en solidaritet der taler imod denne individualisering, en forståelse af kontrol der går mod emancipation og ikke aktiveringslinjen og generelt et miks af teoretiske værdier. Den lave grad af potentielt egennyttmaksimerende inspireret individualisering syntes at angribe forestillingen om at senmoderniteten skulle have overtaget individets tankegang. Danskerne har fortsat en høj grad af lyst til sammenspil og det at besidde forpligtelser overfor andre i samfundet, noget som kendetegner den klassiske velfærdsstat hvor man solidarisk stod sammen for at overvinde potentielle risici i samfundet og ikke mindst beskytte dem som ikke kunne selv.

Den sidste ting der lige skal vendes før vi går ned i solidariteten er at det kan være at der er tale om at danskerne går tilbage mod noget vi har haft før. De overstående spørgsmål kan være et flashback til Petersens fortolkning af noget-for-noget princippet i det klassiske socialdemokrati fra mellemkrigstiden. Selvforsørgelse og solidaritet var forstået som man var i stand til at klare sig selv og hjælpe dem der ikke kunne hjælpe sig selv. Sontringen angående den mellemkrigstids betingede socialdemokratisme kunne forklare hvorfor solidariteten ikke er væk, og på samme tid hvorfor respondenterne er overvejende for aktivering. Svallfors skriver at der i Skandinavien er en meget stærk tradition for at pligt og ret indlejret i kulturen. Her vil en sådan ide om denne socialdemokratiske - protestantiske etik og moral være en indgang til forklaring af variationen og udviklingen fra udgangspunktet, men ikke helt over til det noget der kan siges at være en reel accept af tredje vejs principperne (Rothstein 1998:134-136).

5.2.3 Solidaritet og lighed

Økonomiske vilkår (v120D)

I politik bør man stræbe efter at skaffe alle de samme økonomiske vilkår, uanset uddannelse og beskæftigelse					
Filter	Model (v120D) Svar-cluster	Valide Procenter	Kumulative Procenter	Forskel (Arbejdsløs - Andet) Valide Procenter	Forskel (Arbejdsløs - Andet) Kumulative Procenter
Arbejdsløs	Helt enig	34,2 %	34,2 %	2,9 %	2,9 %
	Overvejende enig	19,2 %	53,3 %	2,2 %	5,1 %
	Overvejende uenig	16,1 %	69,4 %	0,4 %	5,5 %
	Helt uenig	30,6 %		-5,5 %	
Andet	Helt enig	31,2 %	31,2 %		
	Overvejende enig	17,0 %	48,2 %		
	Overvejende uenig	15,7 %	63,9 %		
	Helt uenig	36,1 %			

Positive forskelle mellem procenterne er et udtryk for en procentmæssig overvægt ved de arbejdsløse, og omvendt er en negativ forskel et udtryk for procentmæssig overvægt af gruppen 'Andet'.

Figur 5.5: Økonomiske vilkår

I variable som dette vil der altid kunne stilles spørgsmålstejn ved om der er en underlæggende faktor. Der er stadig tale om befolknings disposition, men der også mulighed for at dette måske kan være ideologisk præget ideophav. Betragtningen ødelægger ikke noget i forhold til brugen af variabelen, men det kan åbne for en lidt anden dør end den vores forskningsdesign foreskriver. Vi vælger at tolke variabelen her som en solidarisk ide, som indikation på om respondenterne dr pro sammen sociale rettigheder for alle. Lighed er meget naturligt det næste når ordene 'for alle' er i spil, men som vi viste ovenfor i diskussionen af lighed og solidaritet hænger de sammen, men har nuancer når vi taler velfærd og workfare henholdsvis. I denne variabel er der heller ikke de store udsving mellem grupperne, men i grupperne ser vi lidt det samme som ved (v120N), en samling af respondenter i yderpunkterne eller en polarisering. Denne gang er det så bare i begge grupper der er denne polarisering af svarene og ikke kun i ved de arbejdsløse som det var under (v120N).

Med vores fortolkning af spørgsmålet som en solidaritetsstørrelse vil en helt enig tilkendegivelse være et skridt i retning af velfærd som i udgangspunktet. Spørger man ind til dispositionen er danskerne splittet på midten i begge grupper, hvor der dog er en marginal større tilslutning til *enig* siden ved de arbejdsløse og omvendt med de der ikke er arbejdsløse en overvægt procentmæssigt til *uenig* siden. Eftersom spørgsmålet antages at ligge op til en klassisk velfærd eller workfare orientering kan det virker ude af kontekst at der ikke per se er forskel mellem grupperne. Vi så ovenfor hvordan blandt andet kontrol kunne dele vandene og lidt den samme tendens var til stede i dispositionen relativt halvdårligt arbejde eller ej spørgsmålet. Yderpositionerne i begge grupper har næsten en tredjedel af respondenterne, hvilket gør at grupperne er mere end bare ens ved denne variabel. Når der ikke er den forventende effekt i variabelen kan det skyldes at respondenterne har et sæt værdier der ikke går på kompromis med imellem grupperne. Den samme tendens

så vi i (v120)) hvor der heller ikke var en hverken egennyttemaksimerende eller individualistisk præget indgang som man ville forstille sig under rational choice. Ideerne her støtter op om den post-materialistiske pointe der blev nævnt i staten af projektet, og det kan tyde på at det ikke er materialistiske værdier der driver værket overordnet¹². I grupperne er der stadig en splittelse og det er værd at bide mærke i den ensartede respons. I forhold til velfærd – workfare relationen er der ikke meget der forslår at vores teses om udvikling skulle være dominerende, men der er samtidig en klar tendens til at velfærden som i udgangspunktet heller ikke er urokkelig i samfundskonteksten.

Correlations Grupper Svar-cluster	I politik bør man stræbe efter at skaffe alle de samme økonomiske vilkår, uanset uddannelse og beskæftigelse	
Arbejdsløs;	Koefficient	Sig. (2-tailed)
Alder i grupper	0,011	,818
Uddannelse udover folkeskole	-,155**	,001
Socialt lag (Subjektivt)	,128**	,008
Højre- venstre orientering	,155**	,002
Andet;	Koefficient	Sig. (2-tailed)
Alder i grupper	-,062**	,000
Uddannelse udover folkeskole	-,150**	,000
Socialt lag (Subjektivt)	,108**	,000
Højre- venstre orientering	,137**	,000

Figur 5.6: Korrelation

Igen kommer danskerne ud med et resultat der har en fod i begge lejre, delvist for og imod en øget lighed i samfundet på flere plan i samme parameter. Reaktionen og grunden til at vi arbejder med denne variable som et solidaritetsparameter er, at svarene fra grupperne ikke korrelerer med spørgsmålet om; trykke økonomiske vilkår eller arbejde, tilfredshed eller indkomst, hvorimod uddannelses niveau, socialt lag, højre-venstre orientering og alder (for de ikke arbejdsløse) er signifikante, men deres sammenhænge er svage.

En sådan sammenhæng, eller mangel på samme understøtter det vi nævnte ovenfor i staten af variabelafsnittet angående mulig ideologi. Her ses der specielt på de to sidste korrelationer med subjektivt socialt lag og højre-venstre orientering, og det giver lidt et billede af at der kan være tale om mere end hvad tallene i sig selv viser. Spørgsmålet er stadig relevant i forhold til dekommodificeringen i samfundet og udgangspunktet og splittelsen af respondenterne. Dog virker det til at spørgsmålet dækker over mere end blot lighed som økonomisk fordeling, da det ikke fremgår om vilkår er absolutte værdier igennem omfordeling, eller om der er tale om muligheder og lige adgang. Muligheder vil kunne argumenteres som en tredje vejs værdi da der vil være tale om blandt andet uddannelse som Giddens sætter højt på sin liste, men er det omfordeling er

¹²Det er næsten et billede på dansk politik generelt hvor man også mere eller mindre er delt på midten, og hvor der under Anders Fogh Rasmussens regering blev kørt hvad folk i daglig tale henviser til som blokpolitik. Data materialet er lavet før 2001, men der er en splittelse i befolkning der muligvis har åbnet for noget det er næsten synonymt med et to-parti system.

vi mere over ved udgangspunktet for velfærd end i udviklingssporet. Denne variable er god til diskussionen af danskernes grundsyn, men det kan skabe problemer længere nede i makroanalysen med det 'støj' der forventes, da variablen ikke er andet end svagt korreleret med hvad der skal ses som baggrundsvARIABLE. En slutnote til (v120D) er at det ser ud til at begge grupper stadig har lighed som vigtigt i forbindelse med samfundet, og dette harmonere med den klassiske velfærdsstatslige forståelse om dekommodificering af borgerne i samfundet, dog stadig med det *men* at der kan være tale om ideologi mere effekt fra strukturpolitik.

Selvhjælp så længe som muligt (v120I)

Enhver bør klare sig uden hjælp fra andre mennesker så langt det overhovedet er muligt

Filter	Model (v120I) Svar-cluster	Valide Procenter	Kumulative Procenter	Forskel (Arbejdsløs - Andet) Valide Procenter	Forskel (Arbejdsløs - Andet) Kumulative Procenter
Arbejdsløs	Helt enig	34,1 %	34,1 %	-14,0 %	-14,0 %
	Overvejende enig	23,5 %	57,6 %	2,9 %	-11,0 %
	Overvejende uenig	12,2 %	69,8 %	1,3 %	-9,7 %
	Helt uenig	30,2 %		9,7 %	
Andet	Helt enig	48,1 %	48,1 %		
	Overvejende enig	20,5 %	68,7 %		
	Overvejende uenig	10,9 %	79,5 %		
	Helt uenig	20,5 %			

Positive forskelle mellem procenterne er et udtryk for en procentmæssig overvægt ved de arbejdsløse, og omvendt er en negativ forskel et udtryk for procentmæssig overvægt af gruppen 'Andet'.

Figur 5.7: Man bør klarer sig selv længst muligt

I henhold til spørgsmålet om individet skulle kunne klare sig selv mest mulig uden hjælp, er der en overraskende stærk tendens til at placere sig i enig siden for begge respondent grupper, begge har mere end en tredjedel i svarkategorien *helt enig*. Et mønster er der dog stadig i statistikken, at de arbejdsløse er mindre procentmæssigt for end de der ikke er arbejdsløse, oveni deres større skepsis generelt er der mere end 30% i helt uenig i arbejdsløse gruppen. Det der er interessant her er at der i begge grupper er en tendens til at respondenterne afviger fra den sociale hjælp som den første udvej. Hjælp til selvhjælp kan være en måde at beskrive fænomenet på, og det rummer hvad man kan se som en kollektiv handling. Det at respondenterne overvejene er for at man skal klarer sig selv på tværs af grupperne, viser en gennemtrængende norm om ikke bare kræve fra det offentlige. De kumulative tal viser at næste 60 og 70% henholdsvis er på enig siden, hvilket kan forekomme overraskende med de andre resultater i baghøvet. At respondenterne afviger fra hjælpen fra det offentlige som første alternativ trækker os i retning en solidaritets følelse, og ikke så meget væk fra udgangspunktet. Der kan være et individ aspekt eller stolthed indover, men den vi hænger vores hat på er moralen i arbejde og derfor også ideen om ikke at ligge andre til last. Man kan argumentere for at der kan være tale om en emancipations faktor der her vil den være rettet væk fra staten og ikke i

retning af markedet, men rettet mod individet. Det er ikke som sådan en individualisering som man ville forstå det under den tredje vej, så der forventes at være noget andet på spil.

Denne selvopfattelse i forhold til selvforsørgerkultur minder om det ansvar man som solidarisk arbejder havde i mellemkrigstiden, hvor noget-for-noget var det dominerende motto i arbejdsbevægelsen (Petersen 2014). Svallfors og Jørn H. Petersen skriver om denne kultur, og med refleksioner derfra i forhold til pligt og solidaritet med tankerne på selvforsørgelse, er det muligt at det er det element der er en tredje variabel her. Tallene er ikke så kaotiske som under (v120D), så der forventes ingen statistisk støj fra denne variabel fremadrettet. Afslutningsvis kan det konstateres at der med den opbakning der er til enig siden, at der er en tendens til respondenterne mener at individer skal kunne klare sig allerlængst mulig uden hjælp fra det offentlige. Den selvforsørgelseslinje der bliver lagt kan tolkes som det er gjort ovenfor, som en solidaritetstanke igennem en kollektiv handling, men der er også en tredje vejs mulighed; civilt engagement. Begrebet er ikke noget der er brugt betydelig tekst i teorien, dog er det værd at nævne her at med Svallfors og Petersens ideer om moral og kultur, ville handlingsmønstret fra figur (5.7) kunne beskrives som en del af aktivlinjen. Det forventes dog at denne forklaring er underrepræsenteret i diskussionen om selvforsørgelse og at respondenterne holder sig til det første skridt, fra Svallfors og Petersens angående velfærd. Solidariteten som fra det rene udgangspunkt syntes at lide et knæk da respondenterne ikke søger det emanciperende i staten, men ved sig selv. Umiddelbart kan det forstås som en individualisering som sagt ovenfor, men det er svært at sætte den tredje vej ind som alternativet. De sociale rettigheder er der dog tilstede, at borgerne ikke ønsker at dette skal være første udvej, og på samme tid skal det ikke forstås per definition som en pligt at sige nej og derfor er borgernes tendens til at vælge nej måske bedre forklaret gennem en form for borgerligt ansvar, som eksistere i kraft af en norm eller moral overfor resten af samfundet og dets borgere.

Tænker på andres, lige så meget som mine egne interesser (v120M)

Jeg prøver at tænke lige så meget på det, jeg kan gøre for andre, som på mig selv og mine egne interesser

Filter	Model (v120M) Svar-cluster	Valide Procenter	Kumulative Procenter	Forskel (Arbejdsløs - Andet) Valide Procenter	Forskel (Arbejdsløs - Andet) Kumulative Procenter
Arbejdsløs	Helt enig	41,1 %	41,1 %	-8,5 %	-8,5 %
	Overvejende enig	38,3 %	79,4 %	6,4 %	-2,1 %
	Overvejende uenig	11,3 %	90,6 %	0,3 %	-1,8 %
	Helt uenig	9,4 %		1,8 %	
Andet	Helt enig	49,6 %	49,6 %		
	Overvejende enig	31,9 %	81,5 %		
	Overvejende uenig	11,0 %	92,5 %		
	Helt uenig	7,5 %			

Positive forskelle mellem procenterne er et udtryk for en procentmæssig overvægt ved de arbejdsløse, og omvendt er en negativ forskel et udtryk for procentmæssig overvægt af gruppen 'Andet'.

Figur 5.8: Tænker på andres, lige så meget som mine egne interesser

Fortsætter man ned i rækken af solidaritets orienteret spørgsmål, så rammer man spørgsmålet om hvorvidt man som individ og borger tænker ligeså meget på andre som sig selv i henhold til interesser og præferencer. Denne variabel er specielt interessant da den kan agere indikator for om de forgående spørgsmål om hvorvidt solidaritet har eller er en underlæggende faktor som drivkraft hos borgerne. Det første der er værd at bemærke er at halvdelen af de der ikke er arbejdsløse er helt enige, og at mere end fire ud af ti arbejdsløse har svaret det samme. Der er stadig forskel imellem grupperne, men det er ikke hen over midten hvor den ene er for og den anden imod. Der syntes derfor at være en bred konsensus om at respondenterne søger at leve op til en solidarisk indgang til deres hverdag, interesser og deres forhold til andres. De kumulative procenter taler deres tydlige sprog her, lige over og lige under 80% for de to grupper på enig siden. Ud fra dette kunne man fristes til at bruge ordet altruisme om respondenternes umiddelbare solidariske natur, men det ligger ikke helt parallelt med hvad vi har set ovenfor. De ledige er lidt mere *overvejende enige*, dette kunne vidne om en vis skepsis overfor total accept af andres interesser, da dette kunne for eksempel være på områder der ville affekter de ledige; for eksempel som vi så det i (v104) med yderligere restriktioner i form af stramninger i henhold til aktiveringspolitikken. Trækker man på solidaritetsprincippet fra den sociale velfærdsstat, så ser man en humanistisk, kollegial og inkluderende tilgang til individer. Under princippet ser man at det mangfoldige kollektiv agerer protektor for individet mod risiko i samfundet, det vil sige at tilbøjelighed til at tænke kollektivt fremfor individuelt, reflektivt og overordnet pro en socialisering af risiko. Resultaterne parret med solidaritetsprincippet peger på en kollektivism i den danske kontekst, som i den grad peger pillen i mod velfærd og ikke workfare. Set i forhold til senmodernitetens individualistiske adfærd er der ikke meget at komme efter her og reciprocitet menes derfor ikke at stå i sin normale position i denne overvejende meget solidariske stemning. Reciprocitet kan godt være en del af dette sammenhæng, men det bliver imellem individer hvor alle tænker på alle i

en form for solidarisk inspireret form for reciprocitet. Dette er dog på mikroniveau og derfor ikke umildbar interessant for denne udlægning af velfærd – workfare relationen. Det skal ses i det lys at samfundets altruisme, hvor kollektivets forskelligartede interesser varetages på lige fod med egne præference og dette går mere eller mindre stik imod individualisering og reciprocitet som der er diskuteret i teorien. Snakken her leder os derfor frem til at elementet solidaritet fra den klassiske velfærdsstat findes i bedste velgående. En respekt for kollektive meninger, overvejende tendens for interesselolerance i samfundet og ikke mindst at borgerne betragter det som deres ansvar at tage vare på hinanden gennem kollektiv handling. I forhold til det spørgsmål vi arbejdede rundt om i staten af afsnittet, om de tidligere variable kunne være påvirket af solidaritet som faktor, må svaret være ja. (v120D) er måske mindre påvirket med begrundelser i det vi allerede har skrevet om støj, men (v120I) med indgang til kollektiv handling og den generelle solidaritets forståelse ligger lige for. Dog er der stadig lige den krølle på halen, at respondenterne ligger ansvaret på individet og ikke på stat eller marked for at klare sig selv i første omgang.

5.2.4 Perspektiver fra solidaritet og lighed

Hvis vi starter fra bunden, så er en af perspektiverne ved solidariteten at den bestemt ikke er væk. Respondenterne ligger meget op af udgangspunktets solidaritet, men der er en tendens til at det ikke er en statslig eller markedstilgang respondenterne går til. Det er derimod en tanke fra og om individ, men det er ikke den tredje vejs refleksive handling der bliver trukket frem igennem statistikken, det syntes derimod at være en kollektiv handling. Den kollektive handling her omfatter at respondenterne ikke mener at man normativt skal ligge andre til last, derfor heller ikke samfundet. Markedet syntes ikke at være en faktor i disse solidaritetsspørgsmål, da der ikke er en generel overvægt imod solidariteten i nogle af de udvalgte spørgsmål. Nuancen bliver fra udgangspunktet at danskerne ikke ligger op til en statsstøttet emancipation, men at ansvaret ligger ved den enkelte, men som sagt er det ikke reelt nok til at kunne sige at denne skulle gå i retning af den tredje vej. Det civile engagement som er en del af den tredje vej jævnfører Giddens, er det der kommer tættest på, men selv her er der ikke et reelt grundlag for at ligger danskerne over i kassen med label den tredje vej når det kommer til solidaritet og lighed.

Ideen om at skaffe alle samme økonomiske vilkår ligger lige til højrebænet teoretisk, da det er en klar indikation på de dyder der ligger i udgangspunktet. Økonomisk lighed, omfordeling og mulighed for forbrug, det kan næsten ikke ramme mere rent, men stadig kun på det teoretisk plan. Kigges der på det statistiske er der en åbenlys svaghed, da begge grupper har en polarisering. Hvis ledige får samme socioøkonomiske muligheder som andre grupper i samfundet, vil det betyder et fokus på øget inklusion i samfundet igennem

muligheden for at holde forbruget oppe. Det andet *hvis* er såfremt ligheden i vilkår afvises, og fokus bliver lagt på udbud af arbejdskraft frem for stimulering af det hjemmelige marked ved efterspørgsel. Ingen af delene har en absolut fordel her, ikke engang imellem grupperne. Variablen er (v120D) som vi har diskuteret, men det åbner for at både noget-for-noget og noget-for-ingen ting aspekterne kan være til stede i sammenhængen. At begge er til stede og at solidariteten syntes stærk, understøtter respondenternes valg ikke ligger i faste rammer. Vi ser noget-for-noget tanken igennem ret og pligt og igennem specielt (v120M) er solidariteten bestemt tydelig. Igen er der en pointe i at se på udviklingen som en mulig hybrid og ikke et stadie over det andet. Den socialdemokratiske velfærdsstat med det kendetegnende kulturelle ophav angående arbejdsmoral og ansvar kan vendes til at være en workfare orientering, men kun ved aktivering (uddannelse og opkvalificering), og syntes at have grund i et moralsk ophav jævnfører Svallfors og Petersen. Hvad der dog stadig spænder ben for en konklusion angående perspektiverne er at danskerne har en stræk solidaritet. Selv med noget-for-noget er der ingen tvivl om at danskerne statistisk er solidariske med deres medborgere, og trækker på meget af det teoretiske vi ser i teorien i forhold til udgangspunktet. Det økonomiske og til dels det socioøkonomiske er lidt mere over i retning af reciprociteten, men der er stadig en polarisering danskerne imellem. Meget som dansk politik generelt kan man kalde det for tovtrækkeri, hvor der kan være en omgang aktivering og strukturpolitiske tiltag, som efter fire år bliver lavet om eller rullet tilbage. Hvad vi dog kan sige noget om gennemgående er at selvforsørger mentalitet er tydelig, men det har dog også teoretiske effekter. En væsentlig ulempe ifølge Jørgen Goul Andersen er, at individer risikerer at blive isoleret og marginaliseret (Andersen 2003a:172-173) ved den øgede selvforsørgelse. Han syntes at være fortalende for den klassiske velfærdsstat (mere som i udgangspunktet), hvor der eksisterede et ideale om at skylden for ledighed ikke var individbaseret. Et uddrag fra Socialdemokratiets principprogram fra '77 skiver;

Arbejdsløshed er en uforskyldt situation for den arbejdsløse. Derfor bør der ydes arbejdsløshedsunderstøttelse – uden tidsbegrænsning – så længe arbejdsløsheden varer(Andersen 2013:7)
(Socialdemokratiet, 1977:14).

Citatet er meget rammende for udgangspunktet, hvorimod ledighed under halvfemsernes struktur- og aktiveringspolitik ikke blot gjort individuel og personlig. Individet kom også i fokus og blev gjort umiddelbart ansvarlig for ledighed, og kravene for sociale ydelser (kontanthjælp for eksempel) blev indrettet således at man som individ ikke må besidde nogen personlig formue for at kunne få ydelserne. Altså nødsages borgerne til selvhjælp før de kan få hjælp af det offentlige¹³. Nødsages kan være et forkert ord at bruge da

¹³Se Beskæftigelsesministeriets hjemmeside for information; <http://bm.dk/da/Beskaeftigelsesomraadet/Ydelser/Kontanthjaelp>

danskerne i (v1201) er positive overfor selvhjælp, det vil sige der faktisk er tale om en positiv attitude overfor strukturpolitik overordnet. For så langt som perspektiverne går angående solidariteten og ligheden så må det siges at det kan fremkomme kludret. Når danskerne deler sig på midten og gerne hen over midten også, bliver det mere interessant at trække store linjer ud. De interne polariseringer hjælper med til det overordnede billede af en mulig udvikling, da de ikke er gruppe specifikke og derfor er noget alle respondenterne deler. Vi ynder at drejer det til noget positivt så vi kan arbejde med resultaterne som en indikation på at danskerne ikke har klassestrukturelle rammer, og at deres valg er noget de træffer ud fra individuel overbevisning. Deres valg er dermed ikke for individualisering, som vi har set ovenfor er der faktisk en stor tilslutning til kollektiv handling, men solidaritets- og reciprocitetsdelen viser modsatrettede tendenser i forhold til vores problemformulering. For at se på hvilke effekter der skal ligges vægt på i konklusionen tager vi resultaterne fra analysen på mesoniveau med ned i makro her under. Baggrundsvariable, OLS analyse og MLA er de midler vi benytter til at se på effekterne af danskernes respons.

5.3 Analytisk makroniveau

Afsnittet om makroperspektivet forholder sig til det der er diskuteret i mesoniveauet og arbejder med en samling af variable for at se effekterne disse har på danskerne samlet. Fokus bliver velfærd – workfare relationen hvor danskernes præferencer testes i regressionsforhold og til sidst gennem en multivariat analyse at de resultater der har været statistisk mest signifikante. Signifikante resultater er her taget på ordet, da testen omkring dette er signifikansniveauet ved de enkelte variable og deres sammenspil med forståelsen af vores overordnede relations tese. Resultaterne fra mesoniveauet ligger stadig fast som en analysedel, her hæver vi blot resultaterne op til makroplan, det vil sige søger at give et bud på hvordan danskernes holdninger (som set på mesoniveau) fremkommer. Vi har en speciel interesse i at se om borgerne som anden ordens movers skildres ved deres valg i forhold til de strukturpolitiske tiltag fra institutionerne.

En note til forståelsen af makroanalysen er at variablene bliver rekodet så de 'vender' ens. Det vil sige at effekterne er ensrettede når der tales for reciprocitet, ret - pligt, emancipation og solidaritet - lighed. Skalaen bliver vendt således at en høj værdi vil være en velfærdstendens, og omvendt vil en lav værdi være et udtryk for en reciprocitetstendens. Skalaen er en interval skala der kan antage værdier imellem 1 og 4;

Reciprocitet, ret og pligt Den tredje vej	1	2	3	4	Emancipation, solidaritet og lighed Velfærd (Udgangspunktet)
--	---	---	---	---	---

5.3.1 Makroanalyse

Der er en variabel der ligger mere eller mindre lige for at bruge til vores problemformulering og spørgsmålet om danskernes holdning til velfærd – workfare relationen. Variablen der her har interesse spørger indtil danskerne disposition på et velfærdsstatslige plan; spørgsmålet er stillet op således at respondenter på en skala fra 0-10 skal angive sin holdning til om man ønsker at *få alle arbejdsløse i arbejde eller sikre trygge økonomiske vilkår for alle arbejdsløse* (variabel 125a). Udover det åbenlyse problem med en fornuftig opdeling af skalaen til at støtte op under resten af forståelsesrammen, er der nogle statistiske fordele ved at benytte denne som en baggrundsvARIABLE som vi skal se senere. Variablen beskriver en tendens til at gruppen 'andet' er fortalende for at de arbejdsløse skal sættes i arbejde. Hver tiende mener at alle arbejdsledige skal sættes i job med deres svar i kategori 'få alle arbejdsløse i arbejde' (0), mens næsten hver tredje af de erhvervsaktive i større eller mindre grad støtter op om at borger uden erhverv bør sættes i arbejde. Med teorien og de strukturpolitiske tiltag vil dette resultat blive tolket over i retning af at der ikke kun er tale om arbejde, men

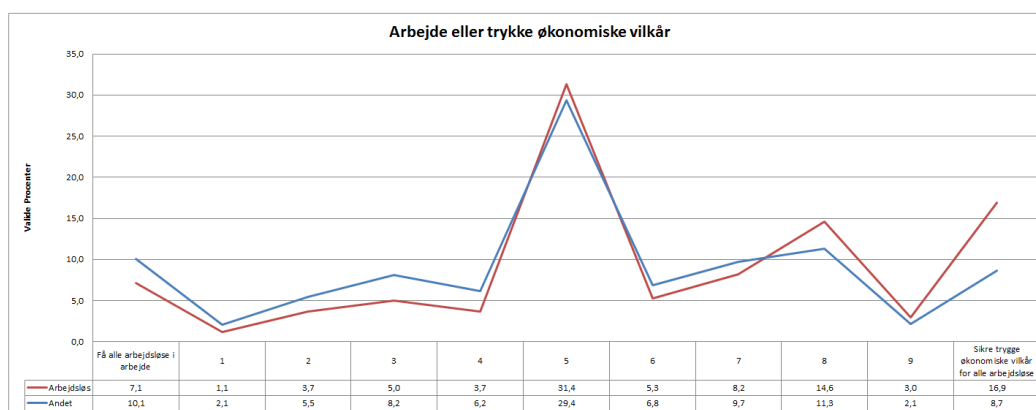
aktivlinjen mere generelt, det vil sige arbejde, opkvalificering, uddannelse eller aktivering. Denne antagelse er en nødvendighed da der ikke er en supplerende variabel der kan skille arbejder fra de andre tiltag i strukturpolitikken.

Model (125a) Svar-cluster	Arbejdsløs Andet		Forskel i procent (Arbejdsløs - Andet)	Effekt
Få alle arbejdsløse i arbejde (0) - 4	20,6%	32,0%	-11,4%	Workfare tendens mest fremtrædende ved gruppen "andet"
5	31,4%	29,4%	2,0%	
6 - (10) Sikre trygge økonomiske vilkår for alle arbejdsløse	48,1%	38,7%	9,4%	Velfærds tendens mest fremtrædende ved gruppen "arbejdsløs"

Den største samling af respondenter i en enkelt kategori er midten (5). For de erhvervsaktive er der tale om en gruppering på lige under 30% og for de arbejdsløse er der tale om en gruppe på lige over 30% . Der er flere måder at tolke dette på og de ligger begge indenfor rammerne af teorien. Ved førte øjekast ville det være nærlæggende at sige, at der næsten er en tredje del der ikke tager stilling til spørgsmålet og derfor ligger sig på en centerposition. Dette er en negativ udlægning af omstændighederne og vi vælger derfor for de næste statistiske tests at arbejde med denne variabel og den store samling af respondenter på midten som et tegn på at danskerne er hverken for eller imod yderligere ændringer. Strukturpolitikken er fra halvfjerdsene og vores data er fra lige før årtusindeskiftet, det vil sige hvis effekterne fra strukturpolitikken har haft tid til at etablere sig, og det kan det tolkes sådan at respondenterne der svarer (5) ikke ønsker yderligere ændringer i forhold til velfærd – workfare relationen i samfundet. Det kan næsten per definition diskuteres om tilgangen til pragmatikken her i forhold til respondenterne er fornuftig, men da der ikke er en entydig skildring mellem kollektiv eller refleksiv handling er der umiddelbart ikke nogen forudsætning for at tillægge danskerne 'passiv' status selv når de gør brug af midelvejen (5). Et kritisk blik over antagelsen vil blive gjort længere nede når vi kommer til at analysere på og med blandt regression.

Fordelingen er dog stadig overordnet til fordel for velfærd når man kigger på procenter også indenfor grupperne. Næsten fire ud af ti i gruppen andet er stadig for velfærden, altså de trykke økonomiske vilkår. Der er dog en væsentlig ting der gør sig gældende imellem grupperen, det faktum at der i gruppen andet er en normalfordelings tendens omkring svar kategori (8). Lidt lempeligt kan man sige at (8) er midten for velfærdsdelen af effekten lige imellem (6) og (10), men dette betyder også at den reelle middelværdi er imellem (8) og (9) i gruppen andet. Kigger vi på det samme i gruppen af arbejdsløse ser vi en stadig en stræk

tendens til (8), men (10) er næsten dobbelt så stor procentmæssigt som under gruppen andet. Så selvom vi kan sige at folk generelt jævnfører denne variabel er for velfærd er der en markant forskel grupperne imellem. Fordelingen af procenter og deres overordnede hældningstendenser, til velfærd og workfare henholdsvis, giver et billede af at de der er i gruppen 'andet' har været mere modtagelige overfor ideerne bag den tredje vej og workfare end de der er i gruppen 'arbejdsløs'.

Figur 5.9: Arbejder eller trykke økonomiske vilkår

Grafen her viser fordelingen af holdninger til arbejder eller trykke økonomiske vilkår og det understøtter ideen om at der procentmæssigt er forskel på de to opstillede grupper. På venstre sider hvor der handler om arbejde ligger de der ikke er arbejdsløse generelt højere end de der er arbejdsløse, hvor det er den modsatte tendens der er på den højre side af grafen. Dog skal vi ud over (7) for at se graferne krydse, men tendensen bliver meget tydelig i den sidste del. Forskellene grupperne imellem er dog stadig noget der kan ses som diminutivt og viser at danskerne ikke generelt er et splittet folkefærd når vi sætter dem op som vi har valgt her. Det er ikke et problem da vi ikke postulere et skift, men derimod en udvikling, og netop udviklingstendenserne er til stede som man kan se. Den asymmetriske fordeling i yderpositionerne giver et billede af at der er noget om snakken relativt til udvikling i velfærdsideen og at gruppen 'andet' syntes at være der hvor forandringstilbøjelighederne skal begrundes. Problemet er midlertidigt at denne variabel og spørgsmåls opsætning ikke isoleret set bidrager yderligere til nogen endelig konklusion om danskernes præference i forhold til valg af velfærd eller workfare. Det er grunden til at v125a skal være subjekt (bagvedlæggende) variabel læggere ned da denne giver en indsigt i forholdene for borgerne, men fungere bedre som korrigerende effekt på danskernes disposition end forklarende variable i sig selv.

I analyseafsnittet *ret og pligt* så vi på en anden arbejdsrelateret variabel angående om folk skulle tage et halvdårligt job eller ej, hvor resultatet imellem grupperne var trukket mere op end ved v125a. Ideen om

dispositionen i forhold til at et halvdårligt job er bedre end ingen job har de samme træk som v125a, da de begge har en indgang til reciprocitet og-/ eller emancipation. Denne sondring er noget af det der er brugt rigtig meget tid på da det er en udvikling af vores udgangspunkt over mod en mere markedsorienteret vinkel på velfærd. Argumentet for at bruge variablen med det halvdårlige job som substitut for den overordnede vinkel fra v125a sker på baggrund, at de respondenter der er positive overfor at folk skal have et halvdårligt ligger op til reciprociteten som vi har igennem den tredje vej. Omvendt vi de der er uenige være at beskrive som værende positive over for det emanciperende effekt ved velfærden og derfor have en forkærlighed for de trykke rammer ved forsørgelse. De to er naturligvis ikke de samme variable, men teoretisk er de relativt synonyme i deres opdeling, om end deres svar ligger i to forskellige skalaer (1-4 og 0-10). Her vil man kunne spørge om det ikke var mere interessant at have en større nuance, men for forklaringsgraden er det faktisk bedre ved *'Det er bedre at have et halvdårligt arbejde, end at gå arbejdsløs'* frem for *'Arbejde eller trykke økonomiske vilkår'*.

Ordlyden i spørgsmålet fra undersøgelsen¹⁴ kan tolkes som et ideologisk spørgsmål som kunne kommet med et særdeles kvalificeret bud på vores problemformulering, idet der spørges ind til hvor der skal ligges 'helt afgørende vægt'. Der henvises naturligvis til yderpositionerne (0 og 10), men det kan også være grunden til at så mange respondenter taler for en midt-position i variablen, med henvisning til de danske vælgere der rykker ind mod midten af det politiskspektrum (Andersen 2007:38). Variablen (v120N) er den variabel der fremadrettet bliver vores afhængige variabel i den makroorienterede analyse del, idet denne har kontrast og ikke mindst, er den variabel der agerer bedre som en forklarende faktor end de andre variabler. Det at v120N skulle kunne være en mere dominerende faktor kan vises ved at skabe to indeks fra analysens mesoniveau og pare dem med de to variabel i en regressionsanalyse;

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,249 ^a	,062	,061	2,557

a. Predictors: (Constant), Solidaritet og lighed, Ret og Pligt

b. Dependent Variable: Arbejde eller trykke økonomiske vilkår

Model Summary^b

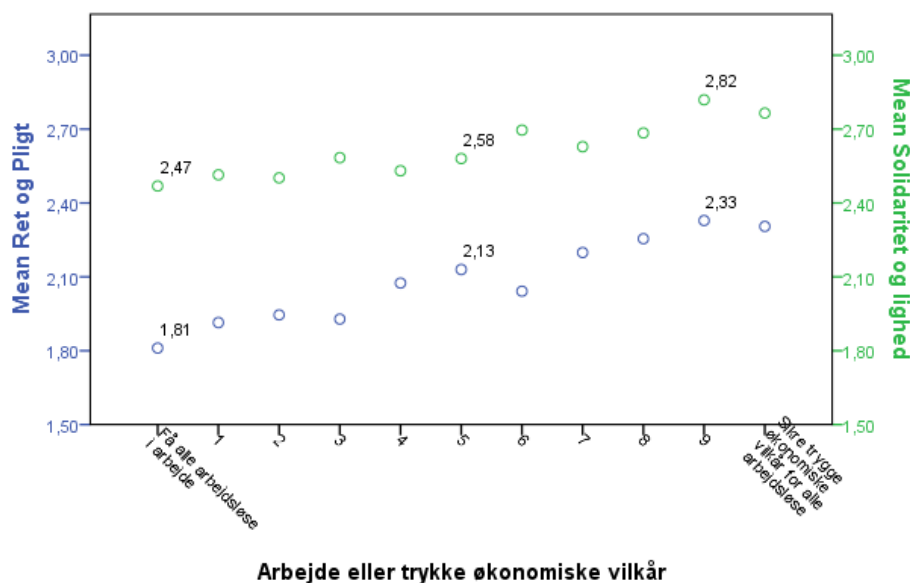
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
2	,681 ^a	,464	,463	,877273

a. Predictors: (Constant), Solidaritet og lighed, Ret og Pligt

b. Dependent Variable: Det er bedre at have et halvdårligt arbejde, end at gå arbejdsløs

¹⁴"Selvom begge dele kan være vigtige, er der alligevel spørgsmålet om, hvad man skal lægge størst vægt på i politikken over for arbejdsløse. Hvis De igen forestiller Dem en skala fra 0 til 10, hvor 0 betyder, at man skal lægge helt afgørende vægt på at få alle arbejdsløse i arbejde, mens 10 betyder, at man skal lægge helt afgørende vægt på at sikre de arbejdsløse trygge økonomiske vilkår, hvor vil De så placere Dem selv?" (Spørgeskema fra; DDA. 26795(1999); *Arbejde, ledighed og levevilkår*). *Angående spørgsmål - 125a*.

Model N° 1 er vores valgte baggrundsvariabel afhængigvariabel for de to indeks fra henholdsvis *ret og pligt* og *solidaritet*¹⁵. Modelsammenligningen viser med alt ønskelig tydlighed vores pointe fra diskussionen af v125a som en baggrundsvariabel, og danskernes disposition i forhold til at tage et halvdårligt job frem for ikke at tage et job, som den med den større forklaringsgrad. Forklaringsgraden for model N° 2 er det der betegnes som stærk i statistikken og understreger ideen i at benytte denne fremadrettet for at se hvilke faktorer der kan forklarer danskernes disposition. Dispositionen er ikke en entydig størrelse i den ene eller den anden retning, men med analyserne kan vi se på hvilke effekter der bedst kan understøtte svaret på problemformuleringen. Indeksvariablene fra den præliminære undersøgelse af de to effekter fra v120N og v125a henholdsvis fortæller en grafisk historie i deres egen ret. Med en simpel graf kan der trækkes en del konkluderende elementer frem. 11-trins skalaen fra v125a sammen med de to indeksvariable ses her under og viser en relativt interessant fremstilling af respondenterne.

Figur 5.10: Dobbelt akse med; Arbejder eller trykke økonomiske vilkår.

Overordnet ses det at respondenterne ligger højere på solidaritet og lighed end de gør det ved ret og pligt. Dette betyder at danskernes holdninger til ret og pligt spiller sammen med deres holdninger til solidaritet. Respondenter i (0), altså at få alle i arbejde, har en holdning der ligger mellem svarkategorierne 1 og 2 ud af fire muligheder. Alle variable er kodet til at være pro reciprocitet med lave svar værdier og tilsvarende er alle høje værdier en afspejling af emancipation. Lave værdier er for hvert spørgsmål i indekset et eller to, hvor det vi henviser til som høje værdier er tre og fire. Indeks er et gennemsnit, så derfor er et svar på to i

¹⁵Indeks til model N° 1 og 2 er begge uden den anden potentielle variabel v120n da denne sammensætning ville kunne skubbe resultat.

gennemsnit en tendens til at man er 'enig' med reciprociteten fra den tredje vej, hvor et snit på tre vil være 'uenig' i reciprociteten fra den tredje vej; altså en positiv holdning til velfærdsideerne generelt.

En værdi på 2,5 vil derfor her være midten af gennemsnittet og jo længere væk fra denne værdi man kommer desto mere for eller imod vil svarkategoriens gennemsnit være. Begge imaginære linjer har en positiv hældning, det vil sige at holdningen til *arbejde eller trykke økonomiske vilkår* hænger sammen holdningerne generelt til både reciprocitet (ved ret og pligt) og emancipation (solidaritet og lighed). Jo højere værdi du har på x-aksen jo højere værdi forventes der ud fra gennemsnittet at være på begge y-akser. Noget af det mest interessante for problemformuleringen her i projektet er, at de to linjer ikke er i nærheden af hinanden og heller ikke krydser på noget tidspunkt. Det faktum at linjerne er forskudt betyder at danskerne har generelt separerede holdninger til elementerne i analysen. Ikke at holdningerne ikke hører sammen, da vi ovenfor viste at der er en stræk sammenhæng, men at danskerne generelt kan siges ikke have givet slip på velfærd og at respondenterne stadig er positive overfor reciprocitet. Emancipationen som vi argumenterede for igennem solidaritet og lighed kommer kun marginalt under middel, altså en værdi på 2,5. Det fortæller os at selv de der har været fuldt for arbejde til alle, har en gennemsnitsværdi der ligger på midten af skalaen i forhold til velfærd – workfare relationen. Her er det svært at sige for eller imod ideerne da de ligger så tæt på midten, men det giver et billede af at der ikke er en frsigelse af de velfærdsstatslige principper. Omvendt ser vi at de samme respondenter har en lav værdi i forhold til reciprocitet, som vi har sat til at være en indikator for danskernes holdning til ret og pligt. Den lave værdi beskriver et forhold der er pro reciprocitet og dermed afviger fra udgangspunktet som vi har stillet op i forhold til velfærd hvor forsørgelse er et element og ikke reciprociteten som vi ser tendens til her.

En sidste note til grafen er at den imaginære hældningskoefficient imellem den lavest og den højeste værdi der er i spil for hver variabel, er signifikant mere flad for solidaritet og lighed end den er ved ret og pligt. Det betyder at respondenterne er mere i konsensus omkring velfærden end reciprociteten generelt. Samlet tegner dette et billede af danskerne som pro velfærd, men med modifikation i forhold til vores udgangspunkt med forsørgelse udviklet i retning af reciprocitet. Denne udvikling som vi har jagtet igennem teksten er fokus i den sidste del af analysen for at få en ide om hvordan sammenspillet mellem denne udvikling og velfærden udarter sig i statistiske effekter.

5.3.2 Regression og Multi-level-analysis

Effekterne på disposition beskrives i første omgang igennem OLS regression dog er der i vores tilfælde her et lille 'men' vi skal hen over. Hvis alle variable fra mesoanalysen sættes ind og køres igennem får

vi en meget kraftig afstikker i forhold til reliabilitet. Variablen der stikker ud er; *I politik bør man stræbe efter at skaffe alle de samme økonomiske vilkår, uanset uddannelse og beskæftigelse* (v120D). Resultatet har en signifikans på 0,459, hvilket betyder at der er en $\approx 46\%$ chance for at udtrække et andet resultat ved en anden sampling. V120D er stadig relevant som en del af diskussionen, men som faktor i et overordnet billede af effekter skaber den for meget støj og giver selve effekterne en skævhed¹⁶.

OLS Regression	Estimator med effekt fra v120D	Estimator uden effekt fra v120D
Intercept	1,480 **	1,418 **
Øget aktiveringsindsats	0,170 **	0,175 **
Øget kontrol med arbejdsløse	0,262 **	0,257 **
Enhver bør klare sig uden hjælp	0,058 **	0,058 **
Forpligtelser reduceret til et nødvendigt minimum	0,048 **	0,053 **
Lige økonomiske forhold uanset omstændigheder	-0,017	-- -- --
Tænker lige så meget på andre, som på mig selv og mine egne interesser	-0,129 **	-0,128 **

Dependent Variable: Det er bedre at have et halvdårligt arbejde, end at gå arbejdsløs

Figur 5.II: OLS Regression og estimator.

Skævheden ligger i at reliabiliteten ikke er i orden, så selvom variablen som sådan ikke laver store forskydninger i de andre effekter mener vi ikke at variablen kan være en betingende effekt i det overordnede billede. OLS estimatet for holdningen til halvdårligt job variablen er under 1,5 i begge tilfælde, det vil sige meget kraftigt i retning af reciprocitet. Grunden til at estimatet er højere i regressionen hvor effekten fra v120D er inkluderet er, at det er en solidaritets effekt med et middel på mere end 2,5 der trækker OLS estimatet i retning af velfærd, dog er værdien stadig meget lav altså en umiddelbart pro reciprocitet. Med denne modelopsætning vil der være tale om en konklusion der hælder meget i retning af at danskerne og deres disposition er kraftigt inspireret af de institutionelle tiltag fra strukturpolitikken, der dog lige det famøse *men* vi skal rundt om. Ved test af hypotesen om homoskedasticitet, er det tydeligt at der ikke er tale om en standardnormal fordeling¹⁷.

De inter-relationer der måtte være er ikke per definition en del af analysen ved OLS, da hierarkisk målinger af effekterne, korrektion og signifikansniveau kan være fejlagtige grundet antagelser og potentialet for at forudsætningerne for lineær regression er ringe. For at teste for disse benyttes en *Multi Level Analysis (MLA)* og ikke mindst for at se om effekten på danskernes disposition skulle være så kraftig som det er foreslået under OLS. Det er også her variablen angående arbejde eller trykke økonomiske vilkår kommer til at spille en rolle. MLA har et 'subjekt', det vil sige en effekt der skal tages med i beregningerne som en måde at få niveaueffekterne med på. Som vi så det under diskussionen af v125a er den brugbar som baggrundsvariabel,

¹⁶For fuldt resultat af en OLS analyse inklusiv v120D se Appendiks A

¹⁷For grafisk udlæg af residualerne fra OLS analysen se Appendiks A.

men ikke signifikant som en direkte indikator. I den MLA som vi tester her er v125a subjekt variabel og variablene fra mesoniveauet indikatorer, dog stadig med v120D som undtagelse.

	A	B1	B2	B3	C	Fuld Random Intercept
	Tom model	Bivariat model	Bivariat model	Bivariat model	Multivariat model	model
Intercept	2,008	2,010 **	2,022 **	2,005 **	2,023 **	2,005 **
Øget aktiveringsindsats	-- --	0,204 **	-- --	-- --	0,170 **	0,164 **
Øget kontrol med arbejdsløse	-- --	-- --	0,285 **	-- --	0,247 **	0,220 **
Enhver bør klare sig uden hjælp				-- --	-- --	0,060 **
Forpligtelser reduceret til et nødvendigt minimum				-- --	-- --	0,058 **
Tænker lige så meget på andre, som på mig selv og mine egne interesser				0,143 **	-- --	0,125 **

a. Dependent Variable: Det er bedre at have et halvdårligt arbejde, end at gå arbejdsløs.

** - Fuldt signifikante værdier [$p < 0,05$]

Figur 5.12: Multi-Level-Analysis

Den tomme model (A) viser en anden historie i forhold til danskernes dispositioner, med henvisning til at MLA generelt har effekter der ikke er rangeret og kan fungere på flere niveauer. Intercept er det estimat som MLA prognosen arbejder med som fortolkende element for den gennemsnitlige respondents disposition (Lolle 2004:47), og det rykker *ret og pligt* en del ned på skalaen i forhold til den overordnede konklusion fra OLS analysen. Modellerne (B) og (C) er lavet for at søge effekter i de faste værdier (Fixed) fra hver variabel, da de kunne give udslag til den ene eller den anden side af skalaen. Det syntes ikke at være tilfældet at enkelte variable skaber store udsving, og det støtte op om konklusionen at OLS estimatet var for lavt sat, altså at OLS gav et billedet af danskerne som mere for den tredje vej og reciprocitet end den samlede MLA model gør det. Selv hvis MLA her udvides til at have det der kaldes *full random slope*, det vil sige at alle hældninger også kommer i spil er resultatet næsten det samme¹⁸. Intercept er stadig forsvindende tæt på 2, det vil sige stadig på den side der er mere for reciprocitet, men ikke så drastisk for som under OLS analysen af samme variable. I forhold til analysen fremadrettet og konklusionen efter analysen vil vores fokus ligge på tallene fra MLA udlægningen af sammenhæng.

5.3.3 Delkonklusion – effekter fra statistikken

Med ideen om intercept på plads kan vi vende hovedet mod effekterne. Variablerne *aktiveringsindsats* og *kontrol* er de to der er mest determinerede i forhold til danskernes disposition relativt reciprociteten i samfundet. Den teoretiske korrelation mellem aktiveringsindsats, kontrollen med de arbejdsløse og reciprociteten er ikke overraskende, men det der kan være overraskende er at individualiseringen ikke syntes at spille en stor rolle i forhold til dispositionen. *‘Enhver bør klare sig uden hjælp fra andre mennesker så langt det overhovedet er muligt’* og *‘I et godt samfund bør den enkeltes forpligtelser over for andre være*

¹⁸For MLA med full random slope se Appendiks A.

reduceret til et nødvendigt minimum' har ikke den store effekt på den sondring vi har opstillet i forhold til velfærd – workfare relationen. Resultaterne er signifikante inden for et 95% konfidensinterval og møder derfor umiddelbart standarden for reliabilitet, samt ikke mindst også den eksterne validitet. Fortolkningen af dette indenfor vores hypotetiske rammer er, resultaterne har en effekt på vores valgte afhængige variable, som skal trækkes med over i en konklusion. Argumenterne for (v120M) som afhængig er i afsnittet ovenfor, og det vil sige at det sidste der skal diskuteres før konklusionen er effekternes størrelse, og dermed deres relative vægt i spørgsmålet fra problemformuleringen. Den stærkeste effekt¹⁹ kommer fra kontrol variabelen i forhold til synet på velfærd eller workfare. Det vil sige tolkningen fra analysen af kontrol variabelen spiller en relativt større rolle for respondenternes valg i forhold til velfærd – workfare relationen end de andre. Variablene kan ses i figur (5.12) og effekterne er ikke noget vi her lister op i rækkefølge, men der er en ting i forhold til den afhængige variable der skal vendes før vi går til konklusionen. Den afhængige variable er stadig den forklarende variabel, dog er det vigtigt altid at holde ensrettede effekter i snor når der skal konkluderes.

Intercept, kontrol og aktivering ligger i samme boldgade, og kan derfor have en generelt større sammenhæng, som vi så ved standard OLS regression. At udfører en MLA giver et meget mere nuanceret billede, og retter også effekterne op så de ikke entydigt går mod den tredje vej, men at de tre variable har noget tilfælles stopper ikke ved at benytte MLA. Vi stiller ikke tvivl ved resultaterne, men korrelationen mellem de tre er en vigtigt betragtning at tage med ned i konklusionen, så der ikke drages bias-konklusioner til fordel for velfærd eller workfare. Nødvendigheden af en kontekstkorregeret analyse er baseret på en faktoranalyse der viser tre faktorer²⁰; en individbaseret faktor, en arbejdsorienteret faktor og en solidariskinspireret faktor. Individ og solidaritetsfaktorerne er ikke dem der rykke meget i effekt billedet, men begge baggrundsvariable (v125a), (v120N), og de højeste scores i MLA (v104) og (v103) ligge i samme faktor hvilket kan skabe billedet af en bias hvis der ikke korrigeres i forhold til kontekst. At korrigere i forhold til kontekst vil betyde at udgangspunktet får en tungere vægtning end tallene forslår. Vægtningen foretages med argument fra vores teoretiske udgangspunkt, som ellers ville være underrepræsenteret, og ikke mindst at metodiske overvejelser i forhold til udvikling, altså en reform af velfærdssamfundet og derimod ikke revolutionær udvikling.

¹⁹ Alle effekter er taget fra figur (5.12) i analyse afsnittet.

²⁰ Faktor analysen er vist i Appendiks A.

KAPITEL 6

KONKLUSION

Perspektiverne fra meso- og delkonklusionen fra makroanalysen danner grundlaget for at få svareret på problemformuleringen. Det Strukturpolitiske er blevet præsenteret igennem den tredje vej, men selve grundlaget for at tale om en egentlig udvikling af tredje vej i Danmark syntes at miste meget af sin styrke når man ser på det generelle handlingsmønster hos borgerne. Generelt ses det at de kollektive handlinger er ganske gennemtrængende, og dette blandt andet er en indikator på at danskerne ikke har taget de selektive fællesskaber til sig, som man ville se det teoretisk ved en overgang til den tredje vej. At danskerne ikke giver slip på den klassiske velfærdsorientering er også tydelig i analysen når statistikken viser en bred opbakning fra respondenterne til de solidariske forhold i samfundet. Trække vi på danskernes trang til kollektive handlinger igen, så kan man også afvise af de selektive eller tredje vejs refleksive handlinger gennem spørgsmålet om at stå alene, hvor en indikator der peger pilen i retning af en generel klassisk velfærds tendens.

Noget der dog skiller sig ud, er danskerne og deres økonomiske præferencer, hvor en polarisering gør det til mere antagelse end statistisk underbygget ræsonnement om der er tale om velfærd eller workfare. Begge undersøgelsesgrupper er splittet internt og der er ikke som sådan en overvægt til den ene eller den anden side. Et større fokus på politiskøkonomi igennem årene efter oliekriserne antages at være en stor faktor her, og at placering i yderpunkterne og den generelle polarisering ved det økonomiske afspejler danskernes ideologiske forhold til økonomisk politik (efterspørgsels eller udbudsorienteret), og dermed en indirekte strukturpolitisk effekt. Lidt det samme gør sig gældende for ligheden, da vi har lighed som en økonomisk afhængig variabel (samme økonomiske vilkår). Det kan derfor diskuteres om effekten på disposition skal forstås sådan at lighed ikke har den plads som det forventes i et klassisk velfærdssamfund. Vi mener at

en sådan indgang til lighed vil være deterministisk, da solidariteten spille så stor en rolle i forhold til individualiseringen i datamaterialet.

Individualiseringens tendenser er ikke noget der kan ses i vores valgte data, og dertil kommer også at danskernes solidaritet er baseret på kollektive handlinger. Udgangspunktet får som sagt en større vægt grundet faktoranalysen, men (v120I) viser stadig at disse kollektive handlinger er dominerede, og derfor forventes *ikke-økonomiske* lighed at være underlæggende i den solidariske og kollektive handling der ses i datamaterialet overordnet. Dette anses for holdbart selv under diskussionen om at danskerne ønsker at man skal klare sig selv længst muligt uden hjælp, da vi tolkede dette som en tanke om ikke at ligge kollektivet til last. Tolkningen er naturligvis indarbejdet under vores accept af de andre forhold og resultater der viser de klassiske velfærdsstatselementer stadig er noget danskerne er fortalere for. Selv hvis vi ikke havde korrigeret resultaterne er tendensen for den overordnede samfundssammensætning ganske klar; danskerne er generelt pro når det kommer til; kollektive handlinger, solidariske adfærd og et eneansvar overfor kollektivet. Det vil sige at socialisering af risiko, som en af pointerne fra operationaliseringen bliver meget tydelig, og det peger på udgangspunktet for den klassiske velfærdsstat som rammen for samfundet. Det vil sige at dispositionen i forhold til systemet og samfundet ikke har taget de institutionelle ændringer til sig da; individualisering af risiko afvises, egennytte tiltag ikke ses og det faktum af refleksiv handling afvises, men at system dispositionen ikke har udviklet sig betydelig fra udgangspunktet, betyder dog ikke at danskerne afviser den tredje vej eller strukturpolitikens tiltag.

Vi mener at kunne se en hybrid imellem de to velfærdsstatslige tilgange, da effekterne fra de tredje vejs orienterede variable stadig er signifikante i forhold til dispositionen overfor arbejdsmarkedspolicy. Hybrid tesen fremkommer da vi statistisk ser respondenterne som værende pro i forhold til; aktiveringslinje og markedstiltag (aktivering, uddannelse og opkvalificering), sociale investeringer igennem ret og pligt, noget-for-noget tankegang og positive over for ansvar for samfundsinklusion gennem arbejdsmarkedstilslutning. Hele den første del af mesoanalysen er et testament til hvordan danskerne tager aktiveringslinjen til sig. I denne optik er der interessant nok en forskel imellem respondentgrupperne, det vil sige imellem dem der er arbejdsløse og de der ikke er. Dette kan vidne om en egennytte mentalitet er på spil, men vi vælger at anskue det således, at de der ikke er arbejdsløse ønsker reciprocitet i samfundet. Den klassiske velfærdsstat danner fortsat rammen som danskernes disposition ligger i, men der kan spores afvigelser fra dekommodificeringen i systemet. Introduktionen af reciprocitet eller noget-for-noget er den måske tydeligste udvikling, da den klassiske velfærdsstat arbejder med rettigheder separat fra pligt i vores udgangspunkt. Aktivering er i begge gruppe en fordel, hvilket taler for reciprociteten igen, og på samme tid ligger en dæmper på emancipationen

og de (arbejds)markeds frigørende elementer. Det viser også en disposition der taler for de sociale rettigheder som en social investering frem for et forsørgelses paradigme, som vi ser i udgangspunktet.

Vi ser derfor en klassisk dansk velfærdstanke, men med klare nye modifikationer. Danskerne har taget reservationerne i forhold til arbejdsmarked til sig fra strukturpolitikken, og derfor også en udvikling mod en hybridtanke om velfærdsstaten; altså en udvikling af udgangspunktet, eller en klassisk velfærdsstat med modifikation. Generelt syntes der at være tale om en hybrid udvikling af det danske velfærdssamfund, hvor den klassiske velfærd skinner igennem ved socialisering af de risici i samfundet, risici som blandt andet arbejdsløshed. Hybridelementet kommer mest frem gennem den tilføjede reciprocitet ved aktiveringslinje, og derigennem pligt til opkvalificering, aktivering eller uddannelse.

Hvilken effekter har halvfemsernes strukturpolitik haft på danskernes disposition i forhold til velfærd-workfare relationen, og hvordan har den tredje vej ændret opfattelsen af velfærdssamfundet i forhold til reciprocitet, aktivering og individualisering?

I forhold til effekterne på velfærd-workfare relationen, har danskerne taget pligt elementet til sig, og ser positivt på aktivering som et redskab til reciprocitet i forhold til de sociale ydelser. Den velfærdssamfundsmæssige ramme er stadig klassisk, men elementerne i den klassiske opsætning har ændret sig med de institutionelle policy-tiltag. Med dette i baghovedet kan vi svare på den sidste del af problemformuleringen, ved at acceptere positive effekter fra aktiveringen og reciprociteten, og til sidst afvise individualiseringen som en strukturpolitisk effekt på danskernes velfærdsdisposition.

KAPITEL 7

LITTERATURLISTE OG APPENDIKS

7.1 Litteraturliste

7.1.1 Bøger

Andersen, Bent Rold (1983). *Two essays in the Nordic welfare state*. København: AKF.

Andersen, Gøsta Esping (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Polity Press.

Andersen, Johannes; Borre, Ole; Andersen, Jørgen G.; Nielse, Hans J. (1999). *Vælgere med omtake*. Systime.

Andersen, Jørgen Goul (2013). *Medborgerskab under pres* pp 86-127; Guldager, Jens & Skytte, Marianne (red.) *Socialt Arbejde – teorier og perspektiver*. København: Akademisk Forlag.

Andersen, Jørgen Goul (2003a). *Over-Danmark og under-Danmark?* Magtudredningen, forfatteren og Aarhus Universitetsforlag.

Andersen, Jørgen Goul (red)(2003b). *Marginalisering og velfærdspolitik*. 1. udgave, 1. oplag. Aarhus Universitetsforlag.

Andersen, Jørgen Goul (2003c). *Politik og samfund i forandring (Bind N° 2* . Columbus, København.

Andersen, Jørgen Goul (2007). *Velfærdsstats værdigrundlag og institutioner: Behov, præsentation og medborgerskab som principper for velfærd*; Jensen, Per H.(Red.). *Velfærd*. Frydenlund og Forfatterne.

Berg-Sørensen, Anders (2012). *Hermeneutik og Fænomenologi*; Jacobsen, Michael Hviid(Red). Lippert-Rasmussen, Kasper(Red)., Nedergaard, Peter(Red). *Videnskabsteori*. 2. udgave, 1. oplæg. Hans Reitzels Forlag A/S.

- Bauman, Zygmunt (2006). *Liquid Modernity*. Polity Press.
- Giddens, Anthony (1999). *Modernitet og selvidentitet : selvet og samfundet under sen-moderniteten*. Hans Reitzels Forlag A/S, København 1999.
- Giddens, Anthony (1999). *Den tredje vej*. Hans Reitzels Forlag A/S, København 1999.
- Giddens, Anthony (1998). *The Third Way*. Folity Press.
- Gronding, Jean (2003). *The Philosophy of Gaamer*. pp 77-88. Durham: Acumen.
- Guldager, Jens & Skytte, Marianne (red.)(2013). *Socialt Arbejde – teorier og perspektiver*. København: Akademisk Forlag.
- Kaspersen, Lars Bo; Loftager, Jørn (red.)(2009). *Klassisk og moderne politisk teori*. Hans Reitzels forlag.
- Jacobsen, Michael Hviid(Red). Lippert-Rasmussen, Kasper(Red)., Nedergaard, Peter(Red)(2012). *Videnskabsteori*. 2. udgave, 1. oplæg. Hans Reitzels Forlag A/S.
- Jensen, Per H.(Red.)(2007). *Velfærd*. Frydenlund og Forfatterne.
- Lippert-Rasmussen, Kasper(2009): *Egalitarisme*; Kaspersen, Lars Bo; Loftager, Jørn (red.)(2009). *Klassisk og moderne politisk teori*. Hans Reitzels forlag.
- Loftager, Jørn (2004). *Politisk offentlighed og demokrati I demokrati*. Magtudredningen, forfatteren og Aarhus Universitetsforlag.
- Mishra, Ramesh (1990). *The welfare state in Capitalist society*. Brighton, Wheatsheaf.
- Mishra, Ramesh (1999). *Globalization and the Welfare State*. Edward Elgar Publishing Ltd. England.
- Pedersen, Ove K. (2011). *Konkurrence staten*. 1. udgave, 3. oplæg. Hans Reitzels Forlag.
- Petersen, Jørn Henrik (2014). *Pligt & Ret Ret & Pligt*. Forfatteren og Syddansk Universitetsforlag.
- Putnam, Robert D. (1993). *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy*. Princeton, Princeton University Press.
- Rothstein, Bo (1998). *Just Institution Matter*. Cambridge University Press.
- Rothstein, Bo (1996). *The Moral Logic of the Universal Welfare State*. pp 98-119; Eriksen, Erik Oddvar and Loftager, Jørn; *The Rationality of the Welfare State*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Rothstein, Bo (1994). *Vad bör staten göra? Om välfärdsstatens moraliska och politiske logik*. Stockholm: SNS Förlag.

- Titmuss, Richard M. (1967). *Universal and Selective Social Services*. New Statesman 15.09.1967 ; Able, Smith & Titmuss, Kay (1987). *Selected Writings of Richard M. Titmuss*. London. Allen and Unwin.
- Torring, Jacob (2004). *Det stille sporskifte i velfærdsstaten*. Magtudredningen, forfatteren og Aarhus Universitetsforlag.

7.1.2 Artikler

- Andersen, Jørgen Goul (1997). *Den universelle velfærdsstat under pres*. Jørgen Goul Andersen og Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning.
- Dean, Jody (1995). *Reflective solidarity*. Constellations, vol 2, N° 1, pp. 114-138.
- Deneulin, Séverine (2011). *Recovering Nussbaum's Aristotelian Roots*. Revista Cultura Económica, N° 81/82, pp. 31-37, December 2011.
- Dryzek, John (1982). *Policy Analysis as a Hermeneutic Activity*. Policy sciences, N° 14, 309-329.
- Kjeldgaard, Anne Sofie F. (2004). Metode og data. N° 90, Dansk Data Arkiv ©.
- Larsen, Christian Albrekt (2011). *The Nordic welfare regime and its feedback on the citizens' dispositions*; Larsen, Christian Albrekt. *The Nordic Welfare Regime and the Dispositions of the Citizens*. Ikke udgivet.
- Larsen, Christian Albrekt (2011). *The Nordic Welfare Regime and the Dispositions of the Citizens*. Ikke udgivet.
- Loftager, Jørn (2002). *Aktivering som (ny) velfærdspolitisk tredjevej*. Politica, N° 34, 3:296-312.
- Lolle, Henrik (2004). *Multilevel analyse. En introduktion med eksempel*. pp. 41-57; Kjeldgaard, Anne Sofie F. (2004). Metode og data. N° 90, Dansk Data Arkiv ©.
- Pierson, Paul (2000, Jun). *Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics*. Vol. 94, N° 2 pp. 251-267, published. The American Political Science Review.
- Rose, Nikolas (1999). *Inventiveness in Politics*. I Economy and Society: N° 28, 3:467-493.
- Weale Albert (1990). *Equality and Social Solidarity*. Ethics, Vol. 100, N° 3 (Apr., 1990). The University of Chicago Press. pp. 477-79.
- Weale, Albert (1985). *The Welfare State and Two Conflicting Ideals of Equality*. Government and Opposition, N° 20, pp 315-27.

7.1.3 Konference noter

Andersen, Jørgen Goul (2006). *Policy Analyse: Velfærdsstat og velfærdspolitik*. Kystgården, Nyborg: FALS 16.11.2006.

Nedergaard, Peter (2013). *Historisk Institutionalisme og Sociologisk institutionalisme*. Københavns Universitet: uge 11 2013. <http://nedergaard.wordpress.com/teaching-2/>.

Torp, Lars (2011). *Den sociale kapital bag solidariteten i velfærdsstaten. Reciprocitetsnormer og velfærdsregimer*. Dansk Sociologikongres, Aalborg Universitet: 20-21.1. 2011.

7.1.4 Web

Arneson, Richard, *Egalitarianism*; The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2013 Edition), Besøgt 29-09-2014; Zalta, Edward N. (ed.) *Egalitarianism*, URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2013/entries/egalitarianism/>>. Besøgt 29-09-2014.

Zalta, Edward N. (ed.) *Egalitarianism*, URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2013/entries/egalitarianism/>>. Besøgt 29-09-2014.

7.1.5 Data

Arbejde, ledighed og levevilkår (1999), DDA-26795. Dansk Data Arkiv ©.

7.2 Appendiks A

Correlations

Filter	Model Korrelation (v103 og v104)	Værdier
Svar-cluster		
Arbejdsløs	Pearson Correlation	0,186 **
	Sig. (2-tailed)	0,000
	Covariance	0,111
	N	355
Andet	Pearson Correlation	0,206 **
	Sig. (2-tailed)	0,000
	Covariance	0,108
	N	1483

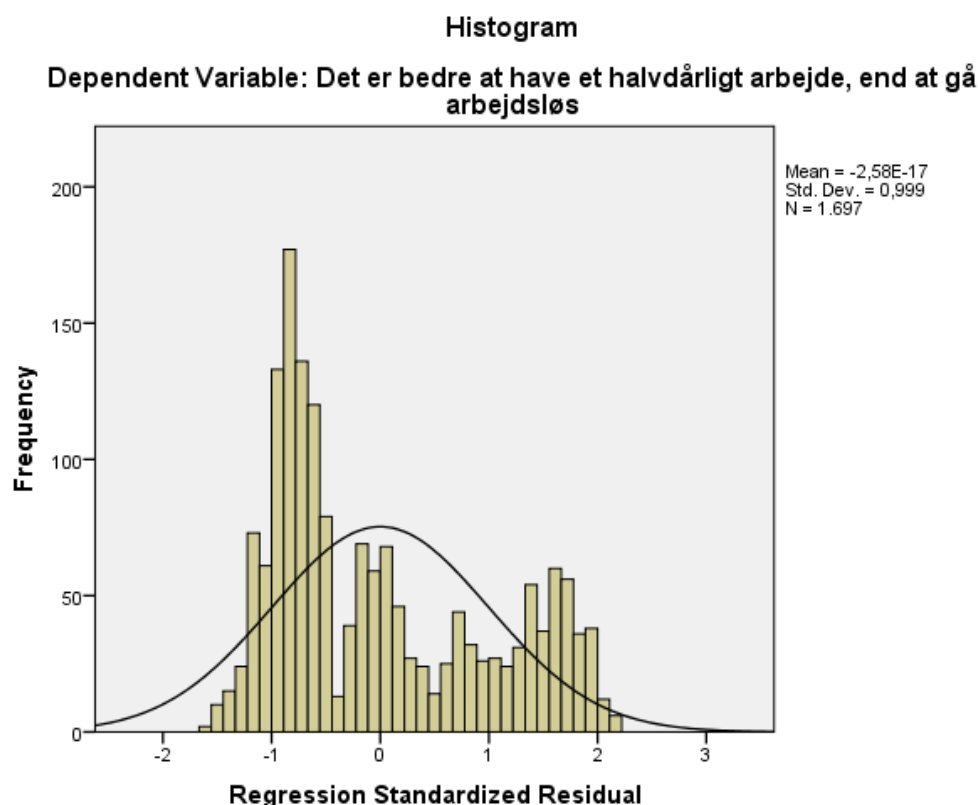
Figur 7.1: Samlet effekt - Korrelationskoefficienten

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
3 (Constant)	1,480	,161		9,171	,000
Øget aktiveringsindsats som en fordel for de arbejdsløse - eller er det en ulempe?	,170	,035	,118	4,860	,000
Øget kontrol angående arbejdsløses rådighed i forhold til arbejdsmarkedet	,262	,045	,145	5,863	,000
Enhver bør klare sig uden hjælp fra andre mennesker så langt det overhovedet er muligt	,058	,025	,059	2,322	,020
I et godt samfund bør den enkeltes forpligtelser over for andre være reduceret til et nødvendigt minimum	,048	,026	,048	1,862	,063
I politik bør man stræbe efter at skaffe alle de samme økonomiske vilkår, uanset uddannelse og beskæftigelse	-,017	,024	-,018	-,741	,459
Jeg prøver at tænke lige så meget på det, jeg kan gøre for andre, som på mig selv og mine egne interesser	-,129	,032	-,097	-4,023	,000

a. Dependent Variable: Det er bedre at have et halvdårligt arbejde, end at gå arbejdsløs

Figur 7.2: Koefficienter til OLS

Figur 7.3: Residual effekter ved OLS

Fuld Random Slope model – med varierende effekt fra;	Aktiverings variabel	Øget kontrol variabel
Intercept	1,992 **	1,989 **
Øget aktiveringsindsats	0,140 **	0,159 **
Øget kontrol med arbejdsløse	0,215 **	0,195 **
Enhver bør klare sig uden hjælp	0,059 **	0,061 **
Forpligtelser reduceret til et nødvendigt minimum	0,058 **	0,056 **
Tænker lige så meget på andre, som på mig selv og mine egne interesser	0,123 **	0,126 **

Fuld Random Slope model – med varierende effekt fra;	Solidaritets variabel	Solidaritets variabel + v120d
Intercept	1,999 **	2,074 **
Øget aktiveringsindsats	0,163 **	0,158 **
Øget kontrol med arbejdsløse	0,221 **	0,226 **
Enhver bør klare sig uden hjælp	0,059 **	0,060 **
Forpligtelser reduceret til et nødvendigt minimum	0,059 **	0,052 **
Tænker lige så meget på andre, som på mig selv og mine egne interesser	0,118 **	0,115 **
Lige økonomiske vilkår (v120d)	-- -- --	-0,029

Figur 7.4: Full random slope MLA

Rotated Factor Matrix^a

Faktoranalyse af meso-variable		Factor		
		1	2	3
Enhver bør klare sig uden hjælp fra andre mennesker så langt det overhovedet er muligt		,419		
I et godt samfund bør den enkeltes forpligtelser over for andre være reduceret til et nødvendigt minimum		,811		
Arbejde eller trykke økonomiske vilkår			,419	
I politik bør man stræbe efter at skaffe alle de samme økonomiske vilkår, uanset uddannelse og beskæftigelse				,472
Jeg prøver at tænke lige så meget på det, jeg kan gøre for andre, som på mig selv og mine egne interesser				,364
Øget aktiveringsindsats som en fordel for de arbejdsløse - eller er det en ulempe?			,376	
Øget kontrol angående arbejdslosheds rådgivning i forhold til arbejdsmarkedet			,489	
Det er bedre at have et halvårligt arbejde, end at gå arbejdsløs			,413	

Extraction Method: Maximum Likelihood.
a. Rotation converged in 5 iterations.

Figur 7.5: Faktoranalyse